



Proměny českoskalického školství na počátku 20. století (1900 – 1921)

Diplomová práce

Studijní program:

Studijní obory:

Autor práce:

Vedoucí práce:

N7504 Učitelství pro střední školy

Učitelství českého jazyka a literatury

Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy

Bc. Nikola Kunstová

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie





Zadání diplomové práce

Proměny českoskalického školství na počátku 20. století (1900 – 1921)

Jméno a příjmení: **Bc. Nikola Kunstová**
Osobní číslo: P18000612
Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obory: Učitelství českého jazyka a literatury
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Zadávací katedra: Katedra historie
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Hlavním cílem diplomové práce bude zachycení proměn základního školství v prvních dvou desetiletích 20. století. Autorka může navázat na svoji bakalářskou práci, v níž sledovala rozvoj a změny základního školství a popsala jeho vývoj v České Skalici v 19. století. V tomto malém východočeském městě se dopad změn na základě říšského školského zákona z r. 1869 projevil především na počátku 20. století, kdy zde vznikly školy měšťanské. Práce by měla popsat stav a organizaci místních škol po r. 1900 včetně působení školních rad a úřadů, analyzovat změny v obsahu výuky na obecných a měšťanských školách, rozdíly mezi chlapeckým a dívčím vzděláváním, proměny postavení a přípravy pedagogů (učitelé i učitelky), případné změny v pedagogickém přístupu a v péči o žáky, působení sekularizace společnosti. Školství neobyčejně zasáhla první světová válka. Autorka má k dispozici poměrně bohatou pramenovou základnu k tomuto období v České Skalici, může tedy na základě analýzy stanovit nejpodstatnější faktory působení a také stav českoskalického školství na počátku Československé republiky.

Základní metody: analýza, komparace, syntéza

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština



Seznam odborné literatury:

Prameny (nevydané)

Státní okresní archiv Náchod

Fond: Základní devítiletá škola Česká Skalice

Fond: Místní školní rada Česká Skalice

Literatura:

BOUZA, Erik a MÜHLSTEIN, Ludvík. Česká Skalice: Stručné dějiny města. Česká Skalice: MNV, 1975, 79 s.

KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1929, 549 s.

LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš. Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918. Praha: Paseka, 2015, 277 s. ISBN 978-80-7432-499-4.

VÁŇOVÁ, Růžena, RÝDL, Karel a VALENTA, Josef. Výchova a vzdělávání v českých dějinách. Díl 4, sv. 1, Praha: Karolinum, 1992, 311 s. ISBN 80-7066-607-2.

VLČKOVÁ, Věra: Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo. Červený Kostelec, Pavel Mervart, 2012. ISBN: 978-80-7465-030-7

Vedoucí práce:

PhDr. Miloslava Melanová
Katedra historie

Datum zadání práce:

30. dubna 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2020

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

19. května 2020

Bc. Nikola Kunstová

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Miloslavě Melanové za cenné rady, věcné připomínky a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Poděkování rovněž patří mé rodině za pomoc a podporu během studia.

Anotace

Diplomová práce se zabývá vývojem základního školství v České Skalici na počátku 20. století. Hlavním cílem je zachycení změn ve výuce, organizaci škol a postavení pedagogů. Práce vykresluje podobu škol po roce 1900, během první světové války a během prvních let po vzniku Československé republiky. Studentský výzkum se opíral zejména o prameny uložené ve Státním okresním archivu v Náchodě.

Metody: analýza, komparace, syntéza.

Klíčová slova: obecná a měšťanská škola, učitel, žák, Česká Skalice

Annotation

The diploma thesis deals with the development of elementary education in Česká Skalice at the beginning of the 20th century. The main aim is to capture the changes in education, organizations of schools and the teachers' status. The thesis depicts an image of schools after the year 1990, during the World War I and at the beginning of the Czechoslovak Republic. Student research was based especially on sources in the district archive in Náchod.

Methods: analysis, comparison, synthesis.

Keywords: primary school, teacher, pupil, Česká Skalice

Obsah

Úvod.....	9
1. Rozbor pramenů a literatury	11
2. Školství v českých zemích na počátku 20. století.....	15
2.1 Školství do roku 1914.....	15
2.1.1 Správa základního školství.....	19
2.2 Školství mezi lety 1914 - 1918	21
2.3 Školství po první světové válce	23
3. Česká Skalice mezi lety 1900 - 1921	26
4. Českoskalická škola do roku 1900.....	33
5. Školy v České Skalici na počátku 20. století	36
6. Českoskalické školy mezi lety 1900 - 1914.....	43
7. Českoskalické školy během první světové války.....	62
8. Českoskalické školy mezi lety 1918 - 1921.....	79
9. Porovnání podob českoskalického školství v 19. a na počátku 20. století.....	86
Závěr.....	93
Seznam použitých pramenů a literatury	95

Úvod

Tématem diplomové práce je obraz základního školství v České Skalici na počátku 20. století. V tomto období se ve městě nacházely čtyři školy, z nichž tři měly společnou správu. Podobu školství určoval především školský zákon z roku 1869 a jeho pozdější novely. Do období rozvoje českoskalických škol výrazně zasáhla první světová válka. Následný vznik Československa je spojen se sekularizací obyvatelstva a projevy českého vlastenectví, které do této doby bylo tlumeno. Ačkoli o městě Česká Skalice i o škole byly napsány již některé publikace a texty, žádné se nevěnují období počátku 20. století v takovém rozsahu a tak podrobně, jako tato práce. Mým cílem je zachytit proměny v českoskalickém školství na počátku 20. století, zejména v oblasti působení školských úřadů, obsahu výuky, postavení a přípravy učitelů.

Základní škola v České Skalici mi je svým způsobem velmi blízká. V České Skalici jsem žila a navštěvovala zde základní školu. Historie školy mě zaujala již při psaní bakalářské práce, ve které jsem se zabývala podobou školství v 19. století, a proto jsem v tématu chtěla pokračovat a poznat další kousek z dějin této školy. Sama studuji pedagogickou fakultu, tudíž mě velmi zajímá postavení učitelů a učitelek v minulém století a podmínky jejich vzdělávání.

Pro lepší pochopení kontextu, v němž se českoskalické školy vyvíjely, se v úvodních kapitolách věnuji dějinám školství v českých zemích. Tato část práce je zaměřena na školské zákony a instituce, které v prvních dvou desetiletích 20. století ovlivňovaly podobu školství, vzdělávání učitelů a možnosti vzdělávání učitelek. V této části práce se také zabývám dopadem historických událostí, jako byla první světová válka a vznik Československa, na školský systém. Do první části práce je také zahrnuta kapitola věnující se historii města Česká Skalice mezi lety 1900 - 1921, která pomůže lépe pochopit podmínky zřizování a vývoje základního školství ve městě.

Hlavní část práce otevírá kapitola věnující se podobě školství v České Skalici na přelomu 19. a 20. století. Je zaměřena především na počet škol ve městě, jejich zřízení a zázemí. Pro přehlednost jsem následující sledované období počátku 20. století rozdělila do tří částí. První část je věnována době od roku 1900 do vypuknutí první světové války. Toto období je charakteristické rozvojem českoskalického školství. Zřizovaly se nové školy a stavěly se nové školní budovy, které z větší části řešily problém s přeplněnými třídami. V této době došlo také ke změnám ve správě školství na úrovni okresů. Období rozkvětu narušil rok 1914, kdy v Evropě vypukla první světová válka, která měla výrazný dopad také na školství v českých zemích a tomu se pak věnuje druhá část, jež zachycuje obraz

českoskalické školy právě ve válečných letech, tedy mezi lety 1914 až 1918. Práce zachycuje proměny v učitelském sboru a vztahu školy k veřejnosti. Typické pro toto období je zesílení důrazu na rakouské vlastenectví a podřízení školních činností válečnému úsilí. S vytouženým koncem války přišlo také vyhlášení samostatného Československa, které bylo mezi obyvateli města Česká Skalice přijato s radostí a očekáváním. Třetí a poslední část je pak věnována poválečné době, 1918 - 1921, kdy se školy snažily vymanit z dopadu válečných let. Práce je ukončena rokem 1921, kdy došlo ke změně ve správě škol, což vedlo k jmenování první ředitelky na školách v České Skalici. Zároveň tímto rokem také končí zápisy v kronice obecné dívčí školy, jelikož její správa byla spojena s měšťanskou dívčí školou a zápisy se nadále psaly do společné kroniky. Závěrečná kapitola se pak věnuje komparaci základního školství v České Skalici v 19. století a na počátku 20. století.

1. Rozbor pramenů a literatury

Rozbor pramenů

Podstatným zdrojem informací pro zpracování této práce se staly nevydané prameny uložené ve Státním okresním archivu Náchod a v archivu Muzea Boženy Němcové v České Skalici. Jednalo se zejména o školní kroniky, kroniky města, třídní výkazy a protokoly z učitelských porad. Vzhledem k tomu, že se ve své práci zabývám tématem z období počátku 20. století, nebylo možné využít některých historických zdrojů, např. orální historie, a musela čerpat jsem informace z dostupných pramenů písemné povahy. Zápisy v kronikách i jiných školních knihách byly do roku 1918 částečně ovlivňovány dobovou situací, zejména vyžadování loajality k rakouskému mocnářství, což je potřeba brát v patrnost a přistupovat k nim s jistou opatrností.

Ve Státním okresním archivu v Náchodě jsou uloženy dva fondy, ze kterých se dají čerpat prameny vztahující se ke školství v České Skalici na počátku 20. století. Fond Místní školní rada Česká Skalice obsahuje dva protokoly obsahující zápisy ze zasedání místní školní rady z let 1865 - 1912¹ a 1912 - 1935². Protokoly předkládají detailnější pohled do správy školy a zachycují tak podmínky fungování škol v daném období. Cenné pro diplomovou práci byly zejména záznamy o zřizování nových škol a zápisy z válečného období. Protokoly nejsou číslované, u novějšího z nich byla čísla stran doplněna později, zřejmě pracovníky archivu. Zhruba 200 stran je v těchto protokolech věnováno zápisům z období prvních dvou desetiletí 20. století.³

Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005) pak obsahuje velmi cenné prameny k historii českoskalických škol. Ve fondu jsou uloženy třídní výkazy a tři obsáhlé kroniky vztahující se k letům 1900 - 1921. Nejstarší je Pamětní kniha 1898 - 1918, která obsahuje záznamy o obecné a měšťanské škole chlapecké. Na celkem 418 stranách je popisováno zřízení měšťanské školy, stavba nové budovy a spojení její správy s obecnou chlapeckou školou. Záznamy nadále zahrnují obě školy a popisují učitelský sbor, zdravotní stav žáků, příjmy a výdaje školy, docházku a počet žáků, jejich národnost a prospěch. Nachází se zde také velmi podrobné popisy válečných událostí, které jsou prokládány situací českoskalické školy ve válečném období (např. ubytování vojáků ve škole, sběr oblečení pro

¹ Státní okresní archiv Náchod (SOkA Náchod), 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1865 - 1912 (1)

² SOkA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výbor školního v České Skalici 1912 - 1935 (2)

³ SOkA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1865 - 1912 (1)

vojíny, válečná sbírka kovů, válečná půjčka či soupis zásob). Dívčí školy měly každá vlastní kroniku. Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920 zachycuje podobu obecné školy v České Skalici na 356 stranách. Objevují se zde záznamy o přiškolených obcích, počtech žákyň v jednotlivých třídách či nových učitelích a učitelkách. Zápisy zachycují i úpravu platů učitelů v roce 1903 či novou zemskou školní radu z roku 1909. Historii měšťanské školy dívčí v České Skalici pak popisuje Pamětní kniha 1907 - 1939. Obsahuje 533 stran a z toho 206 stran se věnuje období do roku 1918. Zápisy začínají u zřízení měšťanské dívčí školy. Následně je popisováno fungování měšťanské dívčí školy, její učitelský sbor či školní docházka žákyň. Cenným pramenem jsou také třídní výkazy, které obsahují počty a jména žáků, jejich vyznání, povolání rodičů a školní prospěch. Pro práci jsme také využila Protokoly z učitelských konferencí. Ty zachycují záznamy z pedagogických porad.

K získání informací o podobě města České Skalice na počátku 20. století, jsem využila prameny v podobě městských kronik,⁴ které jsou uloženy v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici. Kroniky jsou ale velmi stručné a záznamy z let 1894 - 1914 úplně chybí. Vzpomínky na první světovou válku byly do kroniky vloženy dodatečně až roku 1936 a jedná se o paměti Rudolfa Kolaříka, tehdejšího starosty města. Poválečnému období je pak věnováno asi 15 stránek, kde se nejvíce řeší otázka modernizace města.

Rozbor literatury

Pro vypracování této práce jsem využila poznatků zejména z publikací věnujících se dějinám školství a pedagogiky v českých zemích a historii města Česká Skalice. Informace o dějinách českého školství jsem čerpala z některých starších publikací, mezi které patří kniha *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů* od Jana Šafránka (2. svazek, r. 1848 - 1913).⁵ Autor popisuje velmi podrobně podobu obecných a měšťanských škol, je zde popsána např. správa škol, rozvrhy a průběh vyučování, ale také vzdělávání učitelů. Podobně detailní přehled dějin školství přináší také kniha *Vývoj a dnešní soustava školství* od Otakara Kádnera.⁶ Pro moji práci byla důležitá také kniha *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech: Vývoj školství a osvěty* od Jiřího Frajdla,⁷ jelikož autor se v této publikaci zabývá školstvím v severovýchodních Čechách od nejstarších doložených škol v této oblasti

⁴ Muzeum Boženy Němcové (MBN), Kronika města Česká Skalice 1792 - 1893 (1914 - 1918); Muzeum Boženy Němcové, Kronika města Česká Skalice 1918 - 1945.

⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. 2. svazek, r. 1848 - 1913. Ilustroval Jan ŠAFRÁNEK. Praha: nákladem Matice české, 1918, 452 s. Novočeská bibliotéka.

⁶ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1 díl. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1929. 4 sv.; 24 cm (Nové cíle; 328; Škola vševědná; 22).

⁷ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech: Vývoj školství a osvěty*. Hradec Králové: Pedagog. fak., 1987, 73 s. Učební texty vys. škol. ISBN (Brož.):.

po vývoj školství v letech 1945 - 1980. Pro diplomovou práci je zde vhodná zejména část, která se věnuje školství ve východních Čechách v období 1914-1918. Jedná se o obecný popis podoby školství, zapojování žáků do vojenské výroby a zároveň se zde nachází citace ze školní kroniky z České Skalice od učitele Josefa Měřičky. Další práce, kterou jsem využila pro zpracování své práce, je například kniha *Vývoj českého školství* od **Zdenky Veselé**.⁸ Tato publikace zachycuje vývoj školské soustavy od roku 1848 po období konce druhé světové války. Podstatná je kapitola České školství na přelomu 19. a 20. století, kde jsou popsány proměny ve školském prostředí v období, kterému se diplomová práce věnuje. Na počátku 20. století je ve školství také patrný vliv katolické církve, což přibližuje kniha *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti* od **Záboje Horáka**.⁹ Podobu školství výrazně pozměnila první světová válka, jejímuž období se velmi podrobně věnuje kniha *Vše pro dítě* od autorů **Mileny Lenderové, Martiny Halířové a Tomáše Jiráňka**.¹⁰ Dílo popisuje život dítěte za první světové války z různých úhlů pohledu. Pro diplomovou práci je velmi podstatná kapitola Válka a škola. Je zde ve velké míře popsána situace školství i toho, co jej ovlivňovalo.

Pro zkoumání dějin města Česká Skalice jsou velmi přínosné dvě publikace. První z nich je kniha *Česká Skalice: Stručné dějiny města* od **Erika Bouzy a Ludvíka Mühlsteina**,¹¹ která byla vydána ke 400. výročí povýšení obce na město a je dostupná například v Městské knihovně Česká Skalice nebo v Krajské vědecké knihovně v Liberci. Popisuje historii města od jeho počátků až po 80. léta 20. století. Věnuje se kulturním, vojenským, společenským a dalším oblastem života ve městě. Pro diplomovou práci je nejdůležitější částí popis města na počátku 20. století. Vzhledem k tomu, že se autoři snažili pojmut široké spektrum témat v poměrně rozsáhlém časovém období, nevěnují tématům hlubší pozornost a nepředkládají tak čtenáři detailní informace. V závěru knihy je vypsán velmi podrobný seznam pramenů a literatury. Doplnující informace o historii města může poskytnout druhá publikace, ze které jsem čerpala, a to kniha *Z českoskalických pamětí:*

⁸ VESELÁ, Zdenka. Vývoj českého školství. Praha: SPN, 1988, 153 s. ISBN (Brož.):.

⁹ HORÁK, Záboj. Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš. Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918. Praha: Paseka, 2015, 277 s. ISBN 978-80-7432-499-4.

¹¹ BOUZA, Erik; MÜHLSTEIN, Ludvík. Česká Skalice: Stručné dějiny města. Česká Skalice: MNV, 1975. 79 s.

vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo od Věry Vlčkové.¹² Autorka v této knize popisuje rozsáhle dějiny města Česká Skalice z různých hledisek a úhlů pohledu. Objevuje se zde tematika např. jarmarků, oslav, slavností, spolkových činností, nebo zajímavých českoskalických osobností. Nejdůležitější kapitolou diplomovou práci je kapitola Škola – základ života. Kapitola popisuje na dvaceti šesti stranách českoskalickou školu od prvních písemných zmínek až do počátků 20. století.

Významným osobnostem, kteří jsou s městem Česká Skalice spojeni, se věnuje kniha *Česká Skalice: Osobnosti kultury, umění a věd* od Věry Vlčkové.¹³ Kniha obsahuje životopisy důležitých osobností, které se vztahují k České Skalici zhruba od 18. století až po současnost. Cenné informace o osobnostech spojených s českoskalickou školou pak poskytují ještě další práce. Jednou z nich je bakalářská práce od Jiřího Valtery *Historie včelařského spolku v České Skalici*, která byla obhájena roku 2016 v Hradci Králové.¹⁴ Práce se věnuje historii spolku od roku 1895, tedy od roku jeho založení, až do roku 1989. Významná pro diplomovou práci o českoskalickém školství je kapitola a členech včelařského spolku, jelikož tyto osobnosti byly spjaty i se školami v České Skalici. Druhá práce nese název *Protestantismus na českém severovýchodě, život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938*.¹⁵ Jedná se o disertační práci Vojtěcha Kábrta, která byla obhájena roku 2015 v Hradci Králové, a poskytuje informace o faráři Theodoru Kalendovi, který vyučoval v českoskalických školách evangelické náboženství.

¹² VLČKOVÁ, Věra. Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., [8] s. obr. příl. : il. (některé barev.), portréty ; 24 cm [Obsahuje bibliografii] ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.).

¹³ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 216 s., ISBN:978-80-7465-102-1.

¹⁴ VALTERA, Jiří. Historie včelařského spolku v České Skalici. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové.

¹⁵ KÁBRT, Vojtěch. Protestantismus na českém severovýchodě, život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938. Hradec Králové, 2015. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta.

2. Školství v českých zemích na počátku 20. století

2.1 Školství do roku 1914

Podoba školství v českých zemích na počátku 20. století byla ovlivněna zejména tzv. říšským školským zákonem, vypracovaným ministrem Leopoldem Hasnerem, z roku 1869 a jeho pozdějšími novelami.¹⁶ Základní školství se v této době dělilo na dvě instituce, na obecnou a měšťanskou školu, popřípadě podle pohlaví na školu chlapeckou, dívčí či smíšenou. Učební osnovy v této době vytvářely zemské učitelské porady a konkrétní školy si pak na domácích poradách vytvářely podrobnější osnovy, přizpůsobené potřebám místa a okresu. Návrhy na osnovy, které vznikly na domácích poradách, podléhaly kontrole zemského školního úřadu a musely být schváleny ministerstvem vyučování.¹⁷ Z tohoto systému je patrné, že školy byly pod silným dohledem úřadů a nemohly si dovolit jakékoliv změny, které by nekorespondovaly s vydanými úředními nařízeními. Žáci měli povinnou osmiletou školní docházku a na vyučování docházeli šest dní v týdnu, od pondělí do soboty.¹⁸ Školák během osmi let dostal stejné vzdělání v jednotřídní obecné škole, jako ve škole s osmi třídami. Tento výsledek zajišťovalo na ménětřídních školách rozdělení žáků do jednotlivých oddělení podle jejich věku a vědomostí.¹⁹ Například jednotřídní škola měla pouze jednu třídu, ale tři oddělení.²⁰ Každé z oddělení mělo jiný počet vyučovacích hodin, aby žáci měli dostatečný čas na procvičení a pochopení probírané látky. Na konci školního roku se pak rozhodovalo na učitelské konferenci o postupu žáků mezi odděleními, případně o jejich setrvání ve stávajícím oddělení.²¹

Hlavním úkolem obecné školy podle zákona bylo vychovávat děti v mravnosti a zbožnosti.²² Kromě klasického trivía (čtení, psaní, počítání) a náboženství žáci museli zvládat také základy polního hospodářství, což dokládá, že školu navštěvovaly rovněž děti

¹⁶ Hasnerův zákon zaváděl nové typy lidových škol, učitelské ústavy, vymezil nový obsah vzdělávání, prodloužil povinnost školní docházky, stanovil pravidla pro zřizování škol a zásady hmotného a sociálního zabezpečení učitelů. PRŮCHA, J., ed.. *Pedagogická encyklopedie*. 2009. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-546-2, s. 40.

¹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 262-265, 273-274, 276.

¹⁸ V roce 1905 došlo k úpravě učebních osnov pro obecné školy. Změny se týkaly počtu týdenních vyučovacích hodin i rozsahu učiva. V červnu 1906 pak také ministerstvo kultury a vyučování prodloužilo nařízením letní prázdniny na dva měsíce. Nově byl konec školního roku stanoven na 14. červenec a škola začínala poté 16. září. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. 2. vaze, 1918, s. 265 - 266, 273.; BARTÁK, Jan. *Historie školství ve Vysoké Srbské*. In: *Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod*. Náchod: Státní okresní archiv Náchod č. 16 (2018), s. 27-56. s. 37.

¹⁹ NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. 341 s., fot. ISBN:978-80-86874-06-7, s. 140.

²⁰ První oddělení bylo určeno pouze pro žáky, kteří docházeli do školy první rok. Druhé oddělení navštěvovali žáci od druhého do čtvrtého školního roku a poslední oddělení bylo učeno pro pátý až osmý školní rok. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 264.

²¹ Tamtéž, s. 263.

²² VALIŠOVÁ, Alena. *Pedagogika pro učitele*. Vyd. 2., Editor Hana KASÍKOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2011, 456 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3357-9, s. 73-74.

z venkovského prostředí. Ze stejného důvodu stranou pozornosti nezůstala ani nauka o bylinách, zvířatech a nerostech. Při zemědělských pracích se žáci učili například sázet zeleninu a následně ji okopávat a zalévat. Prostředí k takovéto výuce jim poskytovaly školní zahrady, které měla na počátku 20. století většina škol. Pokud se škola nacházela v místě, kde převládalo průmyslové odvětví, pak se přihlíželo například při hodinách kreslení k průmyslovému využití. U žáků se také rozvíjelo umělecké cítění, jako kreslení a zpěv. Škola měla v neposlední řadě rozvíjet též pohybové schopnosti a zlepšovat fyzickou kondici žáků, k čemuž sloužil především tělocvik. Zručnost u dívek také rozvíjely ruční práce, které se děvčata učila od třetí třídy.²³ V červenci roku 1914 byla zveřejněna Úprava osnov pro obecné školy. Poprvé se jednalo o osnovy výlučně české pro české školy, které upravovaly například učivo matematiky či výuku náboženství. Osnovy vešly v platnost od školního roku 1915/1916.²⁴

Žáci od svého jedenáctého roku mohli pokračovat v návštěvě obecné školy nebo přejít na tříletou měšťanskou školu, která od roku 1883 představovala vyšší typ základního vzdělání. Tato škola připravovala žáky na učitelské ústavy a odborné školy, jež nepožadovaly předchozí studium na střední škole, a zároveň úkolem tohoto typu škol bylo poskytovat vyšší vzdělání v oblasti průmyslu a hospodářství. Povýšení vzdělávání na měšťanských školách vedlo k zvýšení jejich počtu.²⁵ Z toho lze usoudit, že vyšší vzdělání pro žáky bylo žádoucí mezi obyvatelstvem a bylo přijato kladně. Zároveň bylo dáno novelou, že v každém okrese má být alespoň jedna škola tohoto typu. Pro přijetí do prvního ročníku na měšťanské škole byl podmínkou dostatečný prospěch žáka z páté třídy na obecné škole a úspěšné složení přijímací zkoušky. Zákon ukládal na těchto školách oddělenou výuku chlapců a děvčat po celou dobu školní docházky u tříletých institucí. Vzdělávání na chlapeckých i dívčích měšťanských školách bylo ale jednotné, jelikož se vyučovalo podle stejných osnov. Jediný předmět, který měl jinou náplň pro žáky a žákyně byla pracovní výchova. U dívek bylo vzdělání doplňováno ručními a hospodyňskými pracemi. Učily se například vařit a pečovat o malé dítě. Chlapci se vzdělávali v řemeslných, případně zemědělských dovednostech.²⁶ Na českých školách tohoto typu mělo být vyučováno českému jazyku, přírodopisu, přírodopytu, počtářství

²³ NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. 2007, s. 33.; ŠIMEK, František. *Soustava rakouského školstva obecného*. Tábor 1884, nestr.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 82 - 83.

²⁵ Do roku 1883 měšťanská škola poskytovala poměrně ukončené vzdělání, jelikož další studium se u žáků nepředpokládalo a děti z ní odcházely přímo do praxe. Od vydání novely školského zákona se měšťanská škola stala vyšším stupněm obecné školy. Roku 1883 byly také zrušeny samostatné osmileté měšťanské školy a byly ponechány pouze tříleté. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. 1918, s. 265 - 266, 273.; PRŮCHA, J., ed. *Pedagogická encyklopedie*. 2009, s. 41.

²⁶ NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. 2007, s. 33, 140.; ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 265 - 266, 275, 279.

a základům účetnictví, geometrie, kreslení od ruky, krasopisu a také druhému zemskému jazyku, a to němčině.²⁷

Složitá hospodářská a politická situace v Rakousko-Uhersku na počátku 20. století měla značný dopad i na oblast školství.²⁸ Hospodářská krize se projevovala zejména úspornými opatřeními. Od roku 1910 nebyla poskytována školám hmotná podpora na stavby škol, což mělo za následek zvyšování počtu žáků ve třídách (80 - 100 žáků). Tato situace zasáhla obecné školy, ale ještě více se dotkla škol měšťanských, jejichž zřízení bylo často spojeno právě s výstavbou nové školní budovy. Z důvodu nedostatku financí se otevírání škol tohoto typu pozastavovalo, a proto z pohledu občanů klesal jejich význam.²⁹

Školský zákon v roce 1869 nezaváděl pouze nové instituce základního školství, ale také vytvořil nové podmínky ve vzdělávání učitelů. Do roku 1869 sloužila ke vzdělávání učitelů a učitelek hlavní škola, což říšský školský zákon změnil, když založil čtyřleté ústavy pro vzdělávání učitelů.³⁰ Jednalo se o státní střední školy, které byly podřízeny zemské školní radě, ale jejich absolvování neopravňovalo ke studiu na vysoké škole. V roce 1869 se na českém území nacházely dva takovéto ústavy, a to v Praze a Hradci Králové. Postupně byly však provizorně otevírány další.³¹ Ze strany ministerstva byla snaha o jednotnou organizaci všech učitelských ústavů, což mělo zlepšit vykonávání učitelského povolání a pedagogové by tak mohli měnit svá působišťe po celé zemi.³² Studium na učitelském ústavu se zaměřovalo zejména na mateřský jazyk, pedagogiku a didaktiku.³³ Od roku 1891 se zavedlo učení školní hygieně a tělovědě a od počátku školního roku 1913/1914 se začala vyučovat pedagogika osob se sluchovým a zrakovým postižením, což poukazuje na určitou snahu školství přizpůsobovat potřebám žáků. Na ústavech pro učitelky osnovy zahrnovaly také kurzy ženských ručních prací, do kterých se přijímaly dívky, jimž bylo

²⁷ ŠIMEK, František. *Soustava rakouského školstva obecného*. 1884, s. 558-559.

²⁸ Jednalo se o období česko-německých sporů, kdy zároveň nefunkčnost zemského sněmu znemožnila jednání o zemském rozpočtu. RYCHLÍK, Jan, PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2013. 685 s. ISBN:978-80-7429-387-0 (váz.), s. 371.

²⁹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1992. 147 s. ISBN:80-210-0458-4, s. 54.

³⁰ Z hlavních škol se staly cvičné školy pro praktický výcvik učitelů. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 290.

³¹ Tamtéž, s. 290.

³² Tamtéž, s. 291.

³³ Osnovy učitelských ústavů upravila zákonná úprava z roku 1886, která snížila výuku v oblasti reálií a matematiky, naopak větší důraz kladla na výuku náboženství a hry na varhany. Součástí osnov na učitelských ústavech bylo náboženství, pedagogika, vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, matematika, geometrie, přírodopis, přírodopyt, hospodářství, psaní, kreslení, nauka o hudbě, zpěv, hra na housle, na klavír a na varhany, tělocvik a nepovinný druhý zemský jazyk. HORKÝ, Roman. *Učitelský ústav v Hradci Králové a jeho studenti. Příspěvek k charakteristice adeptů učitelství do roku 1918*. Východočeské listy historické. Hradec Králové: Ústav historických věd PdF VŠP. 2011, č. 28, s. 19.; VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. 1992, s. 56.

nejméně sedmnáct let, byly bezúhonné a měly dostatečné předběžné vzdělání.³⁴ Ženy, které chtěly po absolvování učitelských ústavů učit, nesměly být vdané, jelikož paragraf 51 ze dne 27. ledna 1903 stanovil, že provdáním se učitelka dobrovolně vzdává služby. Ihned po přijetí tohoto opatření se zvedla vlna protestů prostřednictvím petic či článků v novinách.³⁵ Celibát byl přesto pro učitelky zrušen až v roce 1919, kdy došlo ke zrovnoprávnění učitelek s muži jak služebně, tak i právně.³⁶

Po ukončení studia a úspěšném složení zkoušky dospělosti měli absolventi učitelského ústavu právo na dosazení na veřejnou obecnou školu jako podučitelé nebo učitelé II. třídy.³⁷ K trvalému ustanovení do učitelské služby bylo zapotřebí vysvědčení učitelské způsobilosti pro obecné školy, které udělovala zvláštní komise zřízená ministrem vyučování.³⁸ Toto vysvědčení mohl učitel získat po úspěšném složení zkoušek, ke kterým se mohl přihlásit, pokud nejméně dva roky konal praktickou učitelskou službu na obecné škole a byl doporučen okresním školním úřadem. Za další tři roky praxe učitel mohl zažádat o připuštění ke zkoušce pro získání učitelské způsobilosti pro školy měšťanské.³⁹ Po složení zkoušek ale učitel neměl jisté trvalé pracovní místo. Definitivní učitelská místa se obsazovala veřejným konkurzem v šestinedělní lhůtě za součinnosti místní školní rady a okresní školní rady.⁴⁰

Finanční ohodnocení učitelů do roku 1903 souviselo s rozdělením školních obcí v Českém království do platebních tříd podle počtu obyvatelstva. Poté výši platu učitele ovlivňovaly platové třídy, do kterých byli pedagogové zařazováni podle služebních let. Od roku 1903 plat učitelů a katechetů se zkouškou způsobilosti činil 2000K základního služného, plat učitelek 1600 K a učitelek prací 1000 K. Pedagogové také dostávali aktivní přídavky do penze, jejichž výši určoval počet obyvatel ve školní obci. Ředitelé měšťanských škol měli funkční přírůbek 400 - 500 K podle typu školy. Na obecných školách si v roce 1903 učitelé nevydělali více jak 1600 K a na takovýto plat měl nárok pouze definitivní učitel I. třídy. Zatímní učitelé a definitivní učitelé II. třídy dostávali 900 - 1200 K. Funkční přírůbek správců škol byly obdobné jako u ředitelů na měšťanských školách. Učitelky ručních prací

³⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 295, 297.

³⁵ NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, [1999]. ISBN:80-902622-2-8, s. 111.

³⁶ Podučitelská místa na obecných školách byla zrušena v roce 1903, na měšťanských školách o 9 let dříve. SLÁMOVÁ, Jana. Právní postavení učitelů 1848 - 1948. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. s. 27.; ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1997. 88 s. ISBN:80-7184-508-6, s. 79.

³⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s.293 - 295, 315.

³⁸ Roku 1874 došlo ke zřízení zkušební komise v Hradci Králové. Tamtéž, s. 299.

³⁹ ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 1997, s. 75.

⁴⁰ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 298 - 299, 314.

měly o 100 K méně, než učitelky na stejné pozici na měšťanské škole.⁴¹ Vyplývá z toho tedy, že platová situace na obecných školách byla horší než na měšťanských, což zřejmě určovalo rozdílné vzdělání učitelů na jednotlivých typech škol. Také se dá předpokládat, že obecné školy se nacházely více v menších městech či na vesnicích, kdežto měšťanské školy ve městech středních a větších, tudíž platy učitelů se také odvíjely od ekonomické situace města a počtu obyvatel. Učitelstvo však v této době ani zdaleka nedosahovalo platů úřednických kategorií se stejným vzděláním. Za zmínku také stojí, že platy učitelů v Čechách, nejbohatší zemi mocnářství, byly mnohem nižší než v jiných zemích.⁴²

2.1.1 Správa základního školství

Zákonodárným orgánem pro české školství na přelomu 19. a 20. století byl zemský sněm Českého království. Nejvyšším školským dozorčím orgánem v zemi pak byla zemská školní rada, pod jejíž správu spadaly všechny školy (školy národní, školy střední, ústavy pro učitele a učitelky) a vychovávací ústavy. Předsedou rady byl úřadující náměstek v Českém království a výkonnými orgány byly administrativní referenti a zemští školní inspektoři.⁴³ Do kompetencí rady například spadalo určování vyučovacího jazyka pro konkrétní školy, dosazování učitelů na pedagogické pozice či zásahy do správy jednotlivých školních institucí. Řízení jednotlivých školních okresů pak měly na starost okresní školní rady. Jejich sídla se nacházela ve středu politických okresů, jejichž obvod se shodoval s okresy školními. Radě předsedal okresní hejtman a jejími členy byly dva znalci školství, zástupci obcí a církve. Funkční období rady bylo šestileté a k zasedání docházelo nejméně jednou v měsíci. Pod její dohled spadaly veřejné národní školy, soukromé a odborné ústavy. Měla na starost jednání týkající se zřizování nových škol či úprav již stávajících. Pod její vliv spadali také učitelé, jimž určovala pracovní působišť a dohlížela také na jejich pedagogickou činnost. Vyšetřovala disciplinární poklesky učitelstva a rozhodovala o případných trestech. Okresní školní rada se také snažila hájit zájmy škol a dohlížela na zajišťování jejich potřeb. Dohlížela na jmenování místní školní rady a místního školního dozorce pro konkrétní školní instituce. Navenek radu zastupoval okresní školní inspektor, jehož hlavním úkolem bylo

⁴¹ Tamtéž, s. 315 - 316.

⁴² V Čechách na obecné škole činil 2800 K, na Moravě pak 3000 či ve Vídni 4800 K, i přesto, že pracovní náplň pedagogů byla obdobná. KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867-1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, 131 s. Spisy Pedagogické fakulty University J. E. Purkyně v Brně, s. 78.

⁴³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 304, 310, 312.

podávat radě zprávy o fungování konkrétních škol, např. o činnosti místní školní rady, činnosti místního školního dozorce, o přijímání a propouštění dětí, práci učitelstva, atd.⁴⁴

Nejnižším školským správním orgánem pak byla místní školní rada, která měla na starost chod konkrétní školy. Radě předsedal starosta města, kde rada sídlila, a mezi jejími členy se nacházeli zástupci školy, školní obce a obce náboženské. Funkční období rady bylo tříleté a k zasedání docházelo nejméně jednou za měsíc. Kompetence místní školní rady byly několikrát pozměňovány, a to zejména v oblasti zřizování a financování škol. Od roku 1873 náklady na budovu a její správu hradila školní obec. Místní školní rada nadále již nemohla volit předsedu rady či místního školního dozorce podle svého uvážení, tyto záležitosti přešly do kompetencí okresní školní rady. Ta měla na starost také platy učitelů. Úkolem místní školní rady bylo dohlížet na dodržování školských zákonů a nařízení, která jí zprostředkovávala okresní školní rada. Spravovala také školní finance a dohlížela na fungování školy. Jeden ze členů rady byl také jmenován místním školním dozorcem, který vykonával kontroly na škole a byl důležitým prostředníkem mezi správcem školy a místní školní radou. Místní školní rada kontrolovala také práci učitelů, udílela jim dovolenou a případně vyrovnávala spory mezi pedagogy. Nemohla však dosazovat na učitelské pozice nové pedagogy. To měla ve svých kompetencích okresní školní rada. Místní školní rada mohla pouze navrhnout tři osoby, které by na danou pozici doporučila.⁴⁵

Přímé vedení škol měli na starost ředitelé. Podle Říšského zákona o školách obecných z roku 1905 mohl být ředitelem ustanoven pouze učitel, který prokázal způsobilost vyučovat náboženství většiny žáků školy, a jeho zvolení schvaloval zemský školní úřad, což lze interpretovat jako opětovně vzrůstající vliv církve na školství. Učitel, který vykonával funkci ředitele, měl právo na byt (alespoň dvoupokojový) s kuchyní a také na dovolenou v rozsahu až tří dnů. Ředitel školy byl také předsedou učitelských konferencí, které se konaly každý měsíc. Členy konferencí byli všichni učitelé na škole a projednávali společně pedagogické a administrativní záležitosti. Jednali zde například o došlých nařízeních, současném stavu vyučování a školní kázně. Konference sloužila také k dalšímu vzdělávání učitelů.⁴⁶

Silný vliv na školství měla nadále i katolická církev. Školský zákon z roku 1869 zrušil dohled církve nad školami a ponechal jí pouze vedení náboženského vyučování. Katolické liturgie byly ale nadále součástí každodenního zahajování výuky a také celého školního roku.

⁴⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 308 - 309.

⁴⁵ Tamtéž, s. 269, 306- 308.; KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 150.

⁴⁶ MATULOVÁ, Jana. *Ředitelé škol ve školské legislativě (1900-2006)*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita, s. 18 - 20, 28.

Postupně se vliv církve opět navyšoval. Například v roce 1886 na učitelských ústavech došlo ke změně v učebních osnovách a výuka náboženství a hry na varhany dostala větší hodinové dotace.⁴⁷

2.2 Školství mezi lety 1914 - 1918

Vyhlášení první světové války a mobilizace zasáhla i české školství, a to včetně učitelských sborů. Od roku 1889 se učitelé povinně účastnili vojenského výcviku, ale byli zařazováni do náhradní zálohy a podrobeni pouze osmidedlnému výcviku. Branný zákon z roku 1912 výhody učitelů omezil. Učitelům a absolventům učitelských ústavů náležely už jen výhody jednoročního dobrovolníka.⁴⁸ Změny v branné povinnosti lze interpretovat jako snahu Rakousko-Uherska o přípravu na případný válečný konflikt, pro který chtělo mít připraveno co nejvíce bojeschopných mužů. Válka opravdu vypukla roku 1914, ale nikdo netušil, že se bude jednat o válečný konflikt do té doby nevídaného rozsahu. Hned z počátku války došlo na některých školách k redukci počtu tříd, jelikož odvody učitelů na frontu zapříčinily nedostatek pedagogů.⁴⁹ Školské úřady nedokázaly rychle reagovat na válečný stav, a tak se často stávalo, že o narukování učitelů nebyly vedeny řádné záznamy. Úřady pak nevěděly, kteří učitelé již nastoupili vojenskou službu a dosazovali na uprázdněné pedagogické pozice muže, kteří přitom bojovali na frontě.⁵⁰ Nedostatek pedagogů se školní rady snažily řešit přesuny učitelů mezi školami a postupně začaly vést výuku také nekvalifikované výpomocné síly - industriální učitelky, předčasní absolventi učitelských ústavů nebo dokonce středoškolští studenti.⁵¹ Ustanovení, podle něhož nesměly v nejvyšších třídách koedukovaných a chlapeckých škol učit literární učitelky, bylo v této době často obcházeno, jelikož byl potřeba každý, kdo byl alespoň nějak schopen zajistit výuku. Učitelé v této době totiž neměli na starosti pouze vyučování, ale byly jim přidělovány i různé mimoškolní aktivity, které často vykonávaly i během školních dnů. Právě z pedagogických sborů byli často vybíráni jedinci pro práci v aprovidačních úřadech, které měli na starost

⁴⁷ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Vyd. 2., dopl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Učebnice pro vysoké školy (SPN), s. 173.

⁴⁸ Až do roku 1889 se všeobecná branná povinnost učitelů netýkala. Změna nastala vydáním nového branného zákona č. 41 ř. z. z 11. dubna 1889. Učitelé byli sice povoláni k vojenskému výcviku, ale byli zařazováni do náhradní zálohy a podrobeni pouze osmidedlnému výcviku. Branný zákon z roku 1912 výhody učitelů omezil. Učitelům a absolventům učitelských ústavů náležely už jen výhody jednoročního dobrovolníka.⁴⁸ Změny v branné povinnosti lze interpretovat jako snahu Rakousko-Uherska o přípravu na případný válečný konflikt, pro který chtělo mít připraveno co nejvíce bojeschopných mužů. Válka opravdu vypukla roku 1914, ale nikdo netušil, že se bude jednat o válečný konflikt do té doby nevídaného rozsahu. LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 69 - 70.

⁴⁹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. 1988, s. 69.

⁵⁰ Během dvou let války se prý počet učitelů v Čechách snížil o 4006 osob. Tamtéž, s. 70 - 71.

⁵¹ Tamtéž, s. 69.; LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina a JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 70 - 71.

soupisy zásob. Ty také byly často uskladňovány ve školních budovách. Jednalo se o reakci na nedostatek potravin, který nastal po vypuknutí války, a následný přidělový systém na potraviny. Nejednalo se ale pouze o práci v aprovizačních úřadech. Pracovníci škol také zajišťovali různé sbírky např. pro Červený kříž nebo válečné sirotky. Pomáhali také při vybírání a upisování válečných půjček.⁵² Sami učitelé museli odvádět 1% svých příjmů Červenému kříži, jelikož se od nich vyžadovala co největší podpora rakouského válečného úsilí, a to jak materiální, tak i prostřednictvím jejich pedagogického působení.⁵³

Vyučovací systém se během první světové války hroutil, a to z několika příčin, které byly jak externího, tak interního charakteru. Mezi vnější důvody, které školy nemohly příliš ovlivnit, patřilo přeměňování školních budov v lazarety a ubytovny pro vojáky. Výuka žáků tak často probíhala v nevhodných prostorách, jako například kreslárnách, kabinetech nebo na chodbách. Děti pak ve škole často vyslechly obhroublou mluvu vojáků a byly přítomni jejich nevhodnému chování. Ze strany vojáků docházelo také ke krádežím obrazů a knih z kabinetů, případně záměrnému ničení školních pomůcek.⁵⁴ Výuka tak musela být z důvodu přítomnosti vojska omezována, někdy pak úplně rušena. Pokud vyučování mohlo bez větších překážek pokračovat narušovalo ho časté zapojování žáků do mimoškolních činností, jako např. účasti na povinných sběrech předmětů a materiálů (kovu, šatstva, knih, novin, bylin atd.) či vybírání peněz pro vojáky. U dívek se využívala znalost ručních prací pro vojenskou výrobu. Žákyně pletly šály, nátepníky, ponožky, povlaky, košile či podvlékačky.⁵⁵ Ke konci války byly děti často ze školní docházky uvolňovány, aby mohly zastávat práci na polích a v hospodářství.⁵⁶ Postupně situaci také velmi zkomplikoval nedostatek uhlí a topiva, jenž se nejprve projevil v domácnostech, a tak školy byly nějaký čas důležitým místem, kde se děti měly možnost ohřát. Během školního roku 1916/1917 přišly silné mrazy, které zvýšily poptávku po uhlí na frontě a na školy se již také nedostávalo. Jednotlivé třídy byly spojovány, aby se topivem šetřilo a později byly některé školy kvůli nedostatku uhlí úplně uzavírány.⁵⁷

Od počátku války se vláda Rakousko-Uherska snažila o posílení rakouského patriotizmu, a to zejména ve školách, což mělo za následek zostření dohledu státních úřadů. Nebezpečí pro narušení rakouských snah představovaly zejména knihy a učebnice. Z toho

⁵² FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 30.

⁵³ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. 1988, s. 70.

⁵⁴ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 69 - 70.

⁵⁵ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 30.

⁵⁶ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007. 215 s. ISBN:978-80-7277-163-9, s. 28.

⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. *Theatrum historiae* [online]. 2015, č. 16, s. 215, 217 [vid. 14. 3. 2020]. Dostupné na: http://uhv.upce.cz/data/File/theatrumhistoriae/th16_2015.pdf. ISSN 2571-0621. s. 217 - 218. s. 222.

důvodu došlo již v prosinci 1914 k uzavření žákovských knihoven, které podle ministerského výnosu z 9. října 1915 musely být revidovány. Pozornost úřadů se soustředila především na české slabikáře a čítanky, které mohly obsahovat české vlastenecké texty. Nákupy nových knih schvalovala nově zemská školní rada. Ta vydala v prosinci 1915 návod na znalecké posudky učebnic a učebních pomůcek. Ze školních knihoven velké množství knih ubylo a vydávávání nových učebnic omezoval nedostatek peněz a surovin.⁵⁸ Knihy mohly obsahovat proti rakouské texty či texty podněcující k českému vlastenectví, což zejména ve válečném období Rakousko-Uhersko nemohlo připustit. Projevy národního vlastenectví mohly totiž vést k národním hnutím a oslabení monarchie. Kromě knih se tak úřady zaměřily i na projevy slovanského cítění. Zakazovalo se kreslení červenou a modrou barvou na bílém papíře, nesměly se kreslit ani ukazovat zemské znaky.⁵⁹ Na školách se v tomto období neustále zdůrazňovala vlastenecká výchova v rakouském duchu. To se projevovalo zejména u písemných prací žáků a výuky cizích jazyků.⁶⁰ Například francouzština se na měšťanských školách vyučovala výjimečně. Naopak německému jazyku se přikládal větší význam, což mělo vést k soudržnosti monarchie a její stabilitě.⁶¹

2.3 Školství po první světové válce

Vznik Československa byl českým učitelstvem přijat s velkým očekáváním a nadějí v lepší budoucnost, což však nebylo zpočátku naplněno, jelikož většina školských zákonů a nařízení z předválečného období zůstala v platnosti a nové byly přijímány pomalu. Mezi první přijatá ustanovení patřil také zákon (2/1918 Sb.), který zřídil Ministerstvo školství a národní osvěty, v jehož čele stál Gustav Habrman. Ministerstvo se snažilo zejména pozvednout úroveň škol a zakládat nové školské instituce.⁶² Podoba školství byla ale nadále upravována jen dílčími novelami a první větší školský zákon byl vydán až v roce 1922. Pro učitelky ale přišla významná změna v zákoně již v roce 1919, kdy byl vydán Zákon o zrušení celibátu učitelek, (zákon č. 455/1919 Sb. zrušení celibátu literních a industriálních učitelek ve školách).⁶³ Vliv na vydání tohoto zákona měla zajisté první světová válka, která výrazně pozměnila postavení žen ve společnosti. Ve válečném období zastávaly ženy nové role, do té

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 83 - 85.

⁵⁹ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 30.

⁶⁰ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. 1988, s. 70.

⁶¹ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 80.

⁶² ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 1997, s. 79.; SLÁMOVÁ, Jana. *Právní postavení učitelů 1848 - 1948*. 2012, s. 19.

⁶³ LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2009. 853 s. : il. (Česká historie) ISBN:978-80-7106-988-1, s.168.

doby nevídané. Pracovaly například na úřadech, v bankách nebo jako průvodčí v tramvaji.⁶⁴ Lze tedy usoudit, že demokratizace společnosti vedla k tomu, že ženy nadále mohly učit i vdané, což do této doby nebylo přípustné. Další důležitý zákon č. 292/1920 Sb., vydaný 9. dubna 1920, přenesl odpovědnost za správu vychovávání a vyučování na státní správu.⁶⁵ V témže roce došlo ke zrušení okresních školních rad, jejichž působnost přešla na okresní školní výbory, kde bylo učitelstvo zastoupeno ve větší míře.⁶⁶

Podoba výuky se nadále řídila Řádem školním a vyučovacím pro školy obecné a měšťanské z roku 1905, který se revize dočkal až roku 1937. Přesto vznik nového státu určité změny přinesl. Podoba Evropy se po první světové válce proměnila a škola se novému stavu musela přizpůsobit. Postupně byly odstraňovány zastaralé učebnice, např. čítanky, které byly plné textů vyzdvihující rakouské vlastenectví, a učebnice dějepisu a zeměpisu, což ovlivnil vznik nových států a zároveň rozpad Rakousko-Uherska. Vyhláškou č. 3303 vyzývalo ministerstvo pedagogů, aby začlenili do výuky dějepisu a zeměpisu vysvětlení událostí doby. Učitelé měli za úkol objasnit žákům a veřejnosti uplynulé události, při čemž museli být co nejobjektivnější. Důležité bylo brát v potaz věk žáků a vyvarovat se jakékoliv zaujatosti. Apel na pedagogy byl logický a žádoucí, ale současně značně obecný.⁶⁷ Úpravy se týkaly také rozvržení školního roku, které přineslo nařízení č. 9064 *Prázdniny na školách ve školním roce* ze dne 12. března roku 1919, jež změnilo částečně datum volných dnů. Došlo ke zrušení volných dnů 4. listopadu, 27. dubna a 9. května. Školními svátky pak byly stanoveny dny 28. října a 1. května. Na ostatní prázdninové dny v průběhu školního roku se tento výnos nevztahoval, zůstaly tedy stejné. Další úpravy přinesl výnos č. 18 167 ze dne 25. dubna roku 1919, který stanovil začátek školního roku pro školy obecné, měšťanské, střední a obchodní na 1. září a jeho konec na 28. června, kdy byla žákům předávána vysvědčení za celý uplynulý školní rok.⁶⁸ Slavnosti a besedy, kterých se žáci a učitelé účastnili během roku již nebyly věnovány oslavám Rakousko-Uherska, ale nahradily je oslavy Mistra Jana Husa a Jana Amose Komenského, které byly v předválečném období zakázány. Podobně jako se slavily narozeniny císaře a jeho rodiny se nadále slavily narozeniny československého

⁶⁴ Tamtéž, s. 324-355.

⁶⁵ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5, s. 26.

⁶⁶ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 34.

⁶⁷ KÚSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, s. 12.

⁶⁸ Žáci se tak mohli těšit na dvouměsíční prázdniny od 29. června do 31. srpna. Školní rok byl rozdělen na dvě pololetí, první pololetí začínalo 1. září a končilo 31. leden a druhé pololetí začínalo 1. února a končilo 28. června. Stanovil se i přesný datum vánočních (26.12. - 6.1.) a velikonočních (od Květné neděle do středy po Velikonoční neděli) prázdnin. KÚSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. 2014, s. 53.

prezidenta a dalších českých významných osobností. Učitelé se po válce nadále zapojovali do dobročinných činností, kterými se snažili o zmírnění dopadů poválečné bídy na obyvatele. Organizovali různé občanské sbírky, například potravin a šatstva. Znovu se otevíraly školní kuchyně a učitelé se nadále podíleli na financování knih pro chudé děti.⁶⁹ Vysoké pracovní tempo a vyčerpání se projevilo na zdravotním stavu učitelů. Na konci války vypukla mezi obyvatelstvem epidemie tzv. španělské chřipky, která postihla jak učitele, tak i děti, kterým dlouhodobé strádání v období války podlomilo zdraví.⁷⁰ Výuka tak byla na počátku školního roku 1918/1919 často rušena nebo omezována.

Na počátku 20. století finanční situace učitelů nevypadala nijak příznivě. Učitelé často potřebovali vedlejší přivýdělek, aby dokázali uživit sebe i rodinu. Tato situace pokračovala i po vzniku Československa. Změny ve financování a organizaci českého školství přicházely pomalu a nenaplnily očekávání učitelů. Dne 22. ledna roku 1919 byl schválen Národním shromážděním návrh o drahotném přídatku pro učitelstvo. Jednalo se o kompenzaci mezi neustálým zdražováním základních potravin a neměnnými platy učitelů. V květnu téhož roku zákon č. 274 Sb. přiznal učitelům národních škol stejné příjmy jako státním úředníkům stejného vzdělání (tzv. *Paritní zákon*).⁷¹ V roce 1921 ale došlo k vydání nového školského zákona č. 495 z 21. prosince 1921, podle kterého učitelé národních škol byli zařazeni do nejnižší kategorie státních zaměstnanců, což učitelé považovali za nedocnění jejich práce.⁷²

Po vzniku Československa se výrazně proměnil vztah katolické církve a škol. Katolická církev byla totiž vnímána v novém státě jako pozůstatek staré doby a již v letech 1919 a 1920 se konaly veřejné projevy, při kterých se žádala odluka církve od státu a škol (např. i v Náchodě). Ze školních místností se odstraňovaly symboly církve, což někde vedlo k nesouhlasu zástupců katolické církve. Změny se projeví i ve společenském chování, kdy církevní pozdrav „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“⁷³ byl nahrazen občanským „Dobrý den“. Mnoho občanů v této době vystoupilo z římsko-katolické církve a přihlásilo se k nově vzniklé Církvi československé nebo zůstalo bez náboženského vyznání. Výuka náboženství na školách přestala být povinná a rozhodnutí rodičů, zda jejich dítě bude či nebude docházet na náboženské hodiny, nesmělo ovlivňovat prospěch žáka ve škole. Na školách se tak zvýšil počet žáků bez vyznání a také těch, kteří přešli k Církvi československé.

⁶⁹ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 31.

⁷⁰ Tamtéž, s. 32, 33.

⁷¹ KŮSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. 2014, s. 50.

⁷² SLÁMOVÁ, Jana. *Právní postavení učitelů 1848 - 1948*. 2012, s. 25.

⁷³ SMEJKAL, Vladimír, SCHELOVÁ BACHRACHOVÁ Hana. *Velký lexikon společenského chování*. Grada, 2007. 354 s. ISBN 9788024715605, s. 259.

3. Česká Skalice mezi lety 1900 - 1921

Město Česká Skalice se stalo známým zejména v 19. století, kdy se dostalo do povědomí veřejnosti jako významné místo obrozeneckých snah na Náchodsku. Rozvíjela se zde kultura, školství i společenský život vlastenecké společnosti. Roku 1879 vznikla ve městě Čtenářská beseda Boženy Němcové, což dokládá snahy o rozšíření zájmu o literaturu mezi občany a také uctění památky české spisovatelky, která v České Skalici navštěvovala tehdejší farní školu. V 19. století byla Česká Skalice prvním městem na Náchodsku, kde vznikla česká veřejná i školní knihovna. Kultura se však neskládala pouze z literatury, a tak i zpěv měl své zastoupení ve městě od roku 1886, kdy byl založen Zpěvácký spolek Bendl.⁷⁴

Česká Skalice patřila počtem obyvatel ke středně velkým městům v severovýchodních Čechách. Na přelomu 19. a 20. století zde žilo 2827 obyvatel ve 310 domech.⁷⁵ Většina obyvatel se převážně hlásila k českému vlastenectví, což ilustruje protestní demonstrace ve městě v roce 1899, kterou obyvatelstvo reagovalo na zrušení jazykových nařízení, jež vedlo k opětovnému povýšení německého jazyka.⁷⁶ Nervozita a napětí mezi obyvatelstvem rostly a často docházelo k roztržkám. Četnictvo se snažilo situaci uklidnit, ale ve výsledku bylo samo četnictvo příčinou rozbrojů, jak vyplývá ze zápisů ve školní kronice: „Když po šesté hodině večer z továren vracející se dělnictvo, prozpěvujíc národní písně, jinak však v ničem pořádek nerušíc, hromadně domů se ubíralo, vyřítili se četníci z nenadání z kasáren a jali se s veškerou prudkostí a bezohledností s napřaženými bodáky lid rozháněti. Při tom došlo, zejména z té příčiny, k bouřlivým scénám, že byli mnozí dělníci četnictvem směrem opačným jejich obydlí zpět tlačeni.”⁷⁷ Následkem toho byl dne 7. listopadu do města povolán pluk č. 98 josefovské posádky, čítající 110 mužů, který měl napjatou situaci uklidnit. To však pochopitelně kladlo vysoké nároky na městskou radu, která musela najít vhodné logistické řešení a zázemí pro vojáky. Nakonec se posádka ubytovala ve školní budově, kterou opustila až následující týden. Po celou dobu jejího pobytu byla přerušena výuka v pěti třídách obecné školy.⁷⁸ I přes občasné pobyty vojsk se dařilo českoskalickému průmyslu. Například Jakub

⁷⁴ BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice*. 1975, s. 27.

⁷⁵ Do roku 1910 počet obyvatel stoupl o 470 osob. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 120.

⁷⁶ V roce 1897 byla zavedena česko-německá dvojjazyčnost ve vnějším i vnitřním styku u státních úřadů. Nařízení neschvalovalo německé obyvatelstvo a i přes další úpravy se jazyková nařízení nepodařilo prosadit. V roce 1899 došlo ke zrušení Badeniho jazykových nařízení a návratu k jazykovým nařízením z roku 1880, kdy ve vnitřním styku mezi úřady růstávala úředním jazykem pouze němčina. RYCHLÍK, Jan, PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku*. 2013, s. 355, 365-366.

⁷⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 40.

⁷⁸ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 46.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 41.

Bondy společně se svým švagrem Karlem Reichem založili novou mechanickou tkalcovnu. Poptávka po textiliích byla tak vysoká, že v letech 1906-1907 byly vystavěny ještě další dvě tkalcovny, tentokrát z iniciativy M. Winternitze a J. Gintze.⁷⁹ Na přelomu 19. a 20. století se ve městě nacházelo již deset různých podniků, které využívaly parní stroje.⁸⁰ Rozkvět tohoto průmyslu narušilo vypuknutí první světové války a následující válečná léta.

Zprávy o atentátu na následníka trůnu se nedotkly pouze průmyslu, ale života v celém městě. Již druhý den se rekvírovaly povozy a odváděli koně, jak dokládá městská kronika: „*Přesto, že se po smrti arciknížete a následníka trůnu Františka Ferdinanda D'Este o válce se Srbskem mnoho mluvilo, překvapilo všeobecně vyhlášení částečné mobilizace v neděli dne 26. července 1914. Již druhý den rekvírovány koně⁸¹ a povozy pro vojsko do Josefova, velitelem tu byl praporčík vozatajský p. Kolářský. Koně i povozy budou do týdne zase zpět, sdělováno ustrašeným vlastníkům, ale byli s vojskem až v Rusku a po bitvě v Krasníku Rusové vše zabrali, takže nikdo jich více nespatriil, ani náhrady neobdržel. Vlaky jezdily pouze s vojáky a naším nádražím projížděly nekonečné vlaky s mobilisovanými záložníky. Co tu bylo pláče, po nějakém nadšení ani známky. První týden po mobilisaci byla státní silnice u rozcestí do Zliče a u železného mostu do Malé Skalice přehrazena řetězy a hlídána vojskem, rovněž všechny větší viadukty na dráze. Doprava osob nevojenských byla možná u nás po dobu války vlakem jen ráno a večer.*“⁸² Po vyhlášení mobilizace přišlo během července do České Skalice 900 mužů rakouské pěchoty z Jaroměře, jelikož tamní kasárny nebyly připravené na takové množství vojáků. Příchozí byli ubytováni v učebnách obecné chlapecké a dívčí školy do 5. listopadu, kdy vojsko odjelo na frontu.⁸³ V průběhu prvních válečných měsíců vlaky postupně začaly přivážet do města uprchlíky z Haliče, kteří byli ubytováni v pivovaru či v bytech ve městě.⁸⁴ Halič byla centrem bojů mezi Ruskem a Rakouskem a tamní lidé se snažili zachránit si životy útekem do českých zemí, kterým se válečná fronta vyhnula. V září 1914 byli obyvatelé České Skalice poprvé konfrontováni s ničivou silou války, když byl vlakem dovezen do města první transport 30 raněných vojáků z ruské fronty.

⁷⁹ PAJEROVÁ, Jana. *Česká Skalice v letech 1938 - 1945*. Liberec, 2012. Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci, s. 7.

⁸⁰ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 236.

⁸¹ Celkem bylo odvedeno v okresu českoskalickém 272. Cena koňů jezdeckých byla stanovena na 800 K, tažných koňů na 900 K a soumarů na 700 K. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 242.

⁸² MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 121.

⁸³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, str. 245 - 246.

⁸⁴ Dne 11. září obsadili Rusové po bitvách s Rakouskem hlavní město Haliče Lvov a během dalších bojů vytlačili Rakušany za řeku San. Ovládli téměř celou Halič. RYCHLÍK, Jan, PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku*. 2013, s. 386.; MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-191, s. 123.

Nemocnice nebyly schopné poskytnout pomoc všem raněným, a proto se provizorní lazarety zřizovaly i ve školních budovách, což se týkalo i českoskalických škol. Raněné vojáky umístily v tělocvičně měšťanské dívčí školy, která již byla vybavena lůžky a potřebami pro ošetřování raněných, o které se staral lékař August Kordina s pracovníky z Červeného kříže a dobrovolnicemi.⁸⁵

V období války většina potravin mířila na frontu a ve městech se začal projevovat nedostatek základních surovin, na které byl postupně zaveden přidělový systém. V roce 1915 se nedostatek projevil zejména u obilí a následně mouky, což způsobilo protesty a výstupy zejména dělnického lidu, který se najednou ocitl bez základní položky jejich jídelníčku, bez chleba.⁸⁶ Omezující výnosy doprovázely kampaně, které nabádaly ke změně stravovacích návyků, především podporovaly nahrazování masa za alternativní zdroje bílkovin a pěstování zeleniny.⁸⁷ Tyto kampaně ovlivnily také podobu veřejných přednášek, které pořádali učitelé pro obyvatele města Česká Skalice. V červenci roku 1915 se konala večerní přednáška v hostinském sále J. Michálka v Malé Skalici, které se účastnilo velké množství občanů. Od osmi hodin večer tam přednášel řídící učitel obecné školy dívčí Karel Pleskač a svůj výklad věnoval právě výživě a potravinám ve vztahu k válečné době.⁸⁸ Potravinová situace se ale nadále zhoršovala a v roce 1916 byla již tak vážná, že se mouka začala smíchávat s náhražkami a cukráři měli zakázáno péci cukrárenské zboží z mouky. Byl nařízen soupis cukru u obchodníků a v domácnosti se nesměl péct chleba. Ceny potravin neustále stoupaly. Všeobecný nedostatek se ještě navýšil po vyhlášení blokády Anglií a spojenci. Z obchodů vymizelo zboží jako káva, oleje a koření. Mouka už téměř nebyla k dostání, brambory byly drahé a maso a sádlo byly luxusem, který si málokdo mohl dovolit.⁸⁹ V roce 1917 se potravinová situace natolik vyhrotila, že při úředním dnu došlo k vážné demonstraci před městskou radnicí vyjadřující nespokojenost dělnického lidu se zmenšením chlebové kvóty. Tíživé období zhoršila špatná úroda v roce 1917, což vedlo k ještě většímu nedostatku potravin a zmenšení kvót na mouku pro osobu na den. Děti mladší jednoho roku neměly na mouku nárok a mléka se pro ně také neodstávalo. Rozšířila se ve velkém lichva a návštěva školy ochabla, jelikož rodiče posílali děti v době školní výuky pro potraviny na vesnici.⁹⁰ Pro zmírnění skličující situace s potravinami, byla roku 1917 vedením města zřízena veřejná

⁸⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 294.

⁸⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 160.

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 218.

⁸⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 258.

⁸⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 165, 168.

⁹⁰ Tamtéž, s. 184, 187 - 188.

lidová kuchyně. Vařilo se od pondělí do soboty a v nabídce byly syté polévky za 25 h a celé obědy za 60 h.⁹¹ Přesto ale ani tato pomoc od města nestačila a na počátku roku 1918 byla situace natolik kritická, že se ve městě začaly konat různé demonstrace a stávky. Mezi prvními byly právě protihladové demonstrace. Nedostatek se v této době netýkal pouze potravin, ale i tolik potřebného petroleje. V období první světové války Česká Skalice nebyla stále elektrifikována. Svítilo se tedy petrolejem, jehož nedostatek způsoboval minimální možnost osvětlení města.⁹² Válečný stav se dotkl také průmyslu ve městě, což mělo velký dopad na životní úroveň obyvatelstva. Pozastavovala se výroba v továrnách a dělníci byli propouštěni, což vedlo k protiválečným demonstracím. Vedení města se snažilo obyvatelům pomoci a organizovalo nouzové práce, například v roce 1915 byl vysázen les na Žižkově kopci nebo se také dláždila silnice. Bída se ale mezi lidmi dále šířila a v lednu roku 1918 vstoupili dělníci z textilního průmyslu do generální stávky.⁹³

Lidé během války strádali, nedostávalo se jim základních potřeb, ale přesto se museli účastnit oslav každého sebemenšího vítězství rakouské armády podle nařízení okresního hejtmanství. Pokaždé povinně vyvěšovali praporky a docházeli na bohoslužby v kostele. Pro obyvatele města se ale jednalo pouze o nutnost vymáhanou ze strany úřadů a postupně u nich autorita Rakousko-Uherska a císařské rodiny klesala, což dokládají i dobové zápisy: „*Stalo se také, že jsme dostali nařízení slaviti vítězství prvního dobytí Bělehradu, ale co jsme v kostele děkovali, byl Bělehrad dobyt Srby zase zpět. Lid se pak smál, že zvony vyzváněly „už ho není“.*”⁹⁴ Postupně se veškeré rakouské ceremonie i osoba samotného císaře staly terčem posměchu.⁹⁵ I přes neustálý nedostatek museli občané posílat věci na frontu a podporovat rakouské vojáky. Jako příklad může posloužit sbírka tkanin a prádla pro vojáky v říjnu roku 1917, kdy se mezi obyvateli města vybralo přes 70 kg látky, ačkoli měli sami nedostatek.⁹⁶ Po vítězství rakouských a německých vojsk u Gorlice vyzvaly úřady města, aby přejmenovaly některé ulice a náměstí po rakouských spojencích a vojevůdcích. Česká Skalice měla v této době jedno nepojmenované náměstí, jehož název ale členové městské rady nechtěli spojit

⁹¹ V okolních městech takovéto kuchyně vznikly o několik let dříve, například již v roce 1914 v Hradci Králové a na počátku 1915 zahájily polévkovou akci ženy v Jaroměři. LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015, [vid. 14. 3. 2020], s. 217 - 218; MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 127.

⁹² MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 122.

⁹³ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012. s. 51-52.; BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice*. 1975, s. 31.

⁹⁴ MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-191, s. 123-124.

⁹⁵ O starém císaři kolovaly různé vtipy, byl prý již hodně senilní a tu jednou po poradě řekl generálům: „Tak jen to těm Pražům hodně natřete”. MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 124.

⁹⁶ „Ač jeví se mezi obyvateli velmi citelný nedostatek prádla a oděvu, přece docílono bylo značného úspěchu, bylo sehnáno a na obecní úřad odvedeno 77 kg prádla.” SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s.195.

s rakouským vlastenectvím. Nadále ve městě převládalo smýšlení českého vlastenectví, proto narychlo odsouhlasili v roce 1915 nový název „Husovo náměstí“. Z tohoto je tedy patrné, že jak mezi obyvateli města, tak mezi úředníky byla loajalita k Rakouské monarchii silně oslabena.⁹⁷

Konec války občané přivítali s nadšením. Ze zápisů z kronik je pak patrné, že dobu, kdy byly české země součástí Rakousko-Uherska vnímali učitelé na školách v České Skalici velmi negativně: „Dne 28. října 1918 došla do České Skalice radostná zvěst o prohlášení Československé republiky. Staré Rakousko, jež po staletí rdousilo naši vlast a zejména naši českou školu, rozpadlo se v trosky a nenáviděná dynastie habsburská, již kořiti jsme se musili jako modle, jest proklínána celým světem, zejména českým národem, jenž úpěl pod žezlem Habsburků od roku 1526 - plně 392 roky. Celý český národ jásá, s ním česká škola i ten ubohý český učitel, jenž musil míti dvojí tvář a jehož život byl hanebnou přetvářkou, jež nazývána byla rakouským vlastenectvím. V nevýslovném nadšení odtrhli jsme dne 28. října toto rakouské vlastenectví a zajásali jsme jak učitelé tak i žáci: Jsme volni a svobodni!“⁹⁸ Město se začalo postupně zbavovat všech vzpomínek na nadvládu Rakouska-Uherska. Na českoskalické poště zmizely německé a maďarské nápisy, na razítkách se začernoval nápis „Böhmish Skalitz“.⁹⁹ Z tohoto jednání je patrné, že se v nově vzniklém státě nepočítalo s jinými občany než s českými, což se později ukázalo jako velmi problematické.¹⁰⁰ U obyvatel České Skalice je po válce také patrný odklon od katolické církve. V roce 1921 se ve městě nacházelo 2675 občanů, ale pouze 1394 z nich bylo katolického vyznání. Nadále sice tvořili ve městě většinu, ale oproti předchozím rokům více lidí zůstalo bez vyznání (celkem 485 obyvatel) a nebo občané přecházeli k nově vzniklé Církvi československé (celkem 665 obyvatel). Velké zastoupení mělo i českobratrské vyznání (celkem 107 obyvatel).

Následky válečného období ještě dlouho doznívaly i po jejím skončení. Hlavním problémem byl nedostatek financí, který zapříčinil stagnaci ve výstavbě nových obytných prostor. Město se tak po válce potýkalo s nedostatkem bytů a docházelo ke stavbám provizorních obydlí z vyřazených vagónů.¹⁰¹ Tato záležitost se netýkala pouze České Skalice,

⁹⁷ MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 124.

⁹⁸ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 266.

⁹⁹ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012. s. 82.

¹⁰⁰ Například v roce 1921 žilo ve městě 2675 obyvatel a z toho 2652 Čechů, 19 Němců, 1 Rakušan, 1 Rus, 1 Žid a 1 Polák. MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 12.

¹⁰¹ BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice*. 1975, s. 33.

ale například i blízkého Náchoda.¹⁰² Stát se snažil obcím pomoci zákonem na podporu stavebního ruchu, kterým se zaručil za 90% stavebního nákladu na stavbu rodinných a činžovních domů. Město Česká Skalice podporu státu využilo na výstavbu dvou činžovních domů.¹⁰³ Rozvoj města se tak pomalu začal zase rozbíhat. V roce 1919 bylo město zmodernizováno zavedením elektrické sítě, která byla v některých okolních městech zavedena již před válkou.¹⁰⁴ I v České Skalici mohla být elektřina zavedena dříve, již na přelomu 19. a 20. století, ale vedení města se tomu bránilo, jelikož v tom vidělo velkou finanční investici.¹⁰⁵ Během války se ale ukázala praktičnost a potřeba elektřiny, zejména když byl v této době stále nedostatek petroleje, a tak zavedení elektrického proud v roce 1919 obyvatelé města přijímali spíše s nadšením. Elektrickou energii zajistil Elektrárenský svaz z Hradce Králové a náklad na stavbu elektrické sítě pokryla půjčka od zemské banky v hodnotě 600.000 Kč. Původně se platilo paušálně měsíčně 8-12 korun za jednu žárovku (podle velikosti).¹⁰⁶

Mezi významné důsledky války pak patřilo také snížení počtu obyvatel v České Skalici. Hodně mužů bylo během války odvedeno na frontu, což mělo vliv jak na počet obyvatel tak i na počet nově narozených dětí.¹⁰⁷ Jako problematický se demografický pokles ukázal okolo roku 1921, kdy se u vedení města rozšířily obavy o přeložení okresního soudu a berního úřadu z malých obcí, čímž by poklesla úroveň města v okrese. Proto v témže roce byly zahájeny snahy o sloučení České Skalice s Malou Skalicí, které by zajistilo větší rozlohu města. Ke sloučení ale nakonec nedošlo.¹⁰⁸

S postupným návratem obyvatel města k normálnímu životu souvisela i obnova kultury. Město se rozhodlo kulturu oživit do té doby v České Skalici neznámým typem zábavy - filmem. Roku 1919 poprvé zažádalo město o kinematografickou koncesi, přičemž

¹⁰² Tzv. vagonovou kolonii bychom v druhé polovině dvacátých let 20. století našli také v Náchodě, kde si dělníci a nezaměstnaní z náchodských továren začali budovat provizorní bydlení z maringotek a železničních vagonů. Donutila je k tomu právě bytová nouze. BAŠTECKÁ, Lydia. *Náchod*. Vyd. 1. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2009. 56 s., [100] s. obr. příl.: il.; 21 cm (Zmizelé Čechy) ISBN:978-80-7432-015-6 (váz.), obr. příloha č. 181.

¹⁰³ MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 13.

¹⁰⁴ Například v Náchodě elektrárna zásobovala město elektřinou od roku 1906 a v Jaroměři bylo náměstí již v roce 1889 osvětleno elektrickým světlem. BAŠTECKÁ, Lydia. *Náchod*. 2009, obr. příloha č. 113.; UHLÍŘ, Jiří. *Dějiny biografů a kin v Jaroměři a v Josefově (1904-2018)*. In: Stopami dějin Náchodska : sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod: Státní okresní archiv Náchod č. 16 (2018), s. 312.

¹⁰⁵ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 236.

¹⁰⁶ MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 7-8.

¹⁰⁷ Na přelomu 19. a 20. století žilo v České Skalici 2827 obyvatel ve 310 domech. V roce 1915 se v České Skalici nacházelo celkově již 3337 osob. Z toho 82 letních hostů, 36 válečných uprchlíků, 68 sezonních dělníků, 32 jiných. V roce 1921 žilo ve městě pouze 2675 obyvatel. MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 12.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 146.

¹⁰⁸ V roce 1921 se v České Skalici nacházelo 2675 obyvatel, což bylo o zhruba 150 méně než roku 1900. Počet domů naopak o více jak sto převyšoval stav z roku 1900. Životní úroveň ve městě tedy stoupala a bytová situace se ve 20. letech výrazně zlepšila. MBN, Kronika města Česká Skalice 1792-1983, 1914-1919, s. 120.; MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 12, 14.

v okolních městech se filmy promítaly již před první světovou válkou.¹⁰⁹ O tři roky později Česká Skalice povolení získala a promítání se konalo ve středu, sobotu a neděli v sále pana V. Vojtěcha. Postupně o promítání ale přestával být mezi občany zájem, a tak město přenechalo koncesi tělovýchovné jednotě Sokol, která promítala v nově vybudované Sokolovně až do roku 1930.¹¹⁰ O kulturu se ve městě staral také Klub československých turistů, který po válce převzal péči o památku Boženy Němcové. Roku 1920 byl v Ratibořicích položen základní kámen sousoší Babičky s dětmi.¹¹¹

¹⁰⁹ V Náchodě proběhlo první kinematografické představení v roce 1907. "Pohyblivé obrázky" promítl divákům Körberův biograf. BAŠTECKÁ, Lydia - EBELOVÁ, Ivana (edd.), *Náchod*, Praha : Lidové noviny, 2004. 420 s., fot. (Dějiny českých měst.) ISBN:80-7106-674-5, s. 199.

¹¹⁰ MBN, Kronika města Česká Skalice 1918-1945, s. 6-7.

¹¹¹ BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice*. 1975, s. 36.

4. Českoskalická škola do roku 1900

Vývoj základního školství jsem popsala již ve své bakalářské práci s názvem *Proměny školství v České Skalici v 19. století*.¹¹² V této práci jsem se věnovala podrobněji podobě základního školství v České Skalici mezi lety 1800 - 1900. V této kapitole z tohoto období zmíním ty nejpodstatnější události, které poslouží k pochopení situace školství v České Skalici na počátku 20. století. Tato část práce předkládá stručný přehled vývoje školy, od jejího vzniku až po rok 1900, podobu její organizace, školní docházky a vlivu industrializace a demografického růstu na základní školství.

První písemné zmínky o škole v České Skalici pochází z roku 1654. Do 90. let 18. století skalickou farní školu tvořila jedna třída, která se nacházela ve Školní ulici č. p. 9.¹¹³ V této době se školství řídilo Všeobecným školním řádem z roku 1774. Na škole se vyučovalo základní trivium - čtení, psaní a počítání. Kromě toho se také učili žáci náboženství a základy hospodářství.¹¹⁴ Je tedy zřejmé, že škola měla vychovávat děti jak gramotné, tak ale i schopné pracovat v zemědělství nebo v průmyslu. Hlavní dohled nad školami měla církev. Dozorce školy byl místní farář, na úrovni okresu poté vikář nebo děkan.¹¹⁵ S rozkvětem průmyslu na přelomu 18. a 19. století narůstal počet obyvatel a dětí ve městě, a proto byly zřízeny další učební prostory v domě č. p. 19 na náměstí. V obou třídách výuka probíhala v jiném jazyce, v jedné v českém a ve druhé převážně v jazyce německém. Škola neměla v této době dostatek finančních prostředků, jelikož byla závislá na příspěvcích od rodin žáků, a otevírání nových tříd bylo velmi problematické. Učitelé na škole v České Skalici si ale uvědomovali důležitost vzdělávání a díky jejich snaze se v roce 1855 podařilo školu rozšířit. V téže době se stal ředitelem školy Josef Arnošt Kolisko, který byl jednou z nejvýznamnějších českoskalických osobností v 19. století. V roce 1864 se škola přestěhovala do nové budovy vystavěné Antonínem Sedláčkem v novogotickém slohu na náměstí, která byla slavnostně vysvěcena 28. září 1864. Poskytovala již dostatečný prostor jak pro učebny, byty učitelů, tak i pro knihovnu. V budově také sídlil berní úřad, který však měl vlastní vchod a schodiště.¹¹⁶

¹¹² KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. Bakalářská práce. Liberec, 2018. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, s. 26, 30.

¹¹³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Památní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

¹¹⁴ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. 224 s. (Pedagogika.) ISBN:978-80-247-2429-4, s. 85.

¹¹⁵ KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, Josef, SPĚVÁČEK, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 26 - 27.

¹¹⁶ Původní školní budova byla prodána roku 1864 do soukromého vlastnictví. KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 26, 30.; VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 19, 104.

Do historie školy se v 19. století zapsaly také válečné události z roku 1866, tedy období prusko-rakouské války. Po obsazení města vojsky bylo přerušeno vyučování a školní prostory začaly být využívány jako nemocnice. Budova školy byla pro tyto účely zvolena zřejmě kvůli její velikosti a prostorným místnostem. Učebny sloužily jako operační sály, na chodbách byla umístěna provizorní lůžka pro raněné. Tato okolnost sice ovlivnila chod a fungování školy, nikoli její vybavení. To bylo zničeno granátem, který vhodil někdo ze členů pruského vojska do učitelova bytu při odchodu z města. Ve škole došlo k požáru, při kterém bylo zničeno téměř celé školní zařízení.¹¹⁷ Vojsko tímto činem zřejmě chtělo demonstrovat svoji sílu a co nejvíce škodit na nepřítelově území. Pro školu to znamenalo investice do nového zařízení a zhoršení podmínek pro výuku.

Zásadní změnu ve školství přinesl tzv. říšský školský zákon vydaný 14. května 1869, který prodlužoval školní docházku o dva roky a zaváděl výrazné změny v organizaci školství. Zřídil například nové školní orgány - zemskou, okresní a místní školní radu. Škola nadále již nespádala pod kontrolu katolické církve. Církev mohla dohlížet nadále pouze na výuku náboženství.¹¹⁸ Pravomoce týkající se správy konkrétní školy byly přeneseny na nově vzniklou místní školní radu.¹¹⁹ Jednalo se tak o promyšlený dozorčí aparát, který umožňoval dohled nad správným plněním vládních nařízení a vedením dětí k rakouskému vlastenectví. V České Skalici ale byla místní školní rada z politických důvodů zřízena až v roce 1872¹²⁰ Zákon také zaváděl novou organizaci školství - obecné a měšťanské, na nichž se chlapci i děvčata učili podle stejných osnov. Došlo tak k pozvednutí dívčího vzdělávání, které do této doby bylo vnímáno jako méně podstatné, jelikož se od dívek očekávalo pečování o domácnost a starání se o rodinu. Rodiče zejména neschvalovali povinný tělocvik pro dívky, a tak od roku 1883 byly dívky od tohoto předmětu osvobozeny a bylo to ponecháno na dobrovolnosti.¹²¹

Změny, které přinesl tzv. říšský školský zákon, dopomohly k rychlejšímu rozvoji českoskalické školy. Počet žáků ve třídě byl nově omezen na konkrétní počet 80, což do této doby nebylo nijak stanoveno. Na základě tohoto nařízení se v sedmdesátých letech 19. století

¹¹⁷ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 44, 45.

¹¹⁸ "... zůstaveno jest každé církvi nebo společnosti náboženské, aby opatrovala a řídila vyučování a cvičení v náboženství. Na vyučování v jiných předmětech v těchto školách církev neb společnost náboženská žádného působení nemá. Říšská sbírka zákonů, 1905. [online]. [vid. 28. 2. 2020] Dostupné na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/index.html>

¹¹⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Vyd. 2. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 s.: barev. mapy; 24 cm ISBN: 978-80-7106-906-5, s. 284 - 285.

¹²⁰ Místní školní radu se zástupci obce Česká Skalice a přiškolených obcí z počátku zdráhali z politických důvodů vytvořit. Správy školy se tedy dočasně ujala okresní školní rada v Novém Městě nad Metují. SOkA Náchod, 1075 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol pro jednání výboru školního v České Skalici 1865 – 1912, nestr.

¹²¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. (převážně barev.) : il., portréty (Kolumbus ; sv. 142) ISBN:80-204-0737-5, s. 64 - 65.

českoskalická škola rozšířila o dvě nové třídy a stala se pětiletou obecnou školou s jednou paralelkou k páté třídě. Počet to byl ale stále nedostatečný, jelikož jednu učebnu navštěvovalo stále zhruba 100 - 160 žáků. Z důvodu nedostatku učebních prostor a pedagogického personálu nebylo možné vyplnit požadavky dané zákonem. Zázemí pro výuku žáků se přesto stále zlepšovalo, a to také zkvalitněním hygienických podmínek. Na konci 70. let 19. stoletá započaly práce na zřízení toalet pro školu, které do této doby nebyly samozřejmou součástí vybavení školy.¹²² V roce 1885 místní školní rada odkoupila od města dům č. p. 276, který byl následně upraven pro školní účely.¹²³

V roce 1869 došlo také ke zlepšení postavení učitelů, a to například tím, že školský zákon zvýšil jejich platy a zavedl nárok pedagogů na penzi.¹²⁴ Učitelský sbor v České Skalici se během 19. století skládal pouze z učitelů, což jen podtrhuje dobové společenské uspořádání a genderovou nevyrovnanost v učitelské profesi. První zmínky o učitelkách na českoskalické škole se objevují až na přelomu 19. a 20. století, což souviselo také s rozdělením obecné školy na dvě části dle pohlaví. Na dívčích školách ve městě učily výhradně učitelky, což zvyšovalo počty pracovních míst pro ženy. V roce 1879 došlo ke změnám také ve vedení školy. Po odchodu Josefa Koliska z funkce řídícího učitele, kterou vykonával od roku 1855, nastoupil jeho místo na škole Jan Poličanský, učitel z Náchoda.¹²⁵

Učitelský sbor se zasadil o to, aby škola nebyla pouze místem, kde se vzdělávaly děti, ale představovala i kulturní centrum města. Od osmdesátých let se pořádaly pravidelně přednášky pro širokou veřejnost, které učitelé tematicky věnovali vynálezům, jež usnadňovaly lidskou práci, např. parostroj, parovůz, železnice.¹²⁶ Zájem o techniku v 19. století velmi vzrostl, na což učitelé ve svých příspěvcích reagovali. Například železnice se začala stavět v České Skalici v roce 1856 a u obyvatel města to vzbudilo velkou senzací, jelikož poprvé viděli nový způsob dopravy.¹²⁷ Velká část rodičů českoskalických žáků se dokonce na stavbě dráhy přímo podílela. Průmysl v této době ve městě vzkvétal, zejména textilní průmysl, a tak přednášky měly velmi kladný ohlas u veřejnosti a vysokou návštěvnost.¹²⁸

¹²² KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 46.

¹²³ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 20.

¹²⁴ ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 1997, s. 74.

¹²⁵ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice*. 2014, s. 137.

¹²⁶ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 35, 46, 47.

¹²⁷ Stavba železnice nejprve probíhala ve směru z Josefova do Svatoňovic a později do Trutnova a Libavy. BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice*. 1975, s. 24.

¹²⁸ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 35, 46, 47.

5. Školy v České Skalici na počátku 20. století

Na přelomu 19. a 20. století v České Skalici proběhly podstatné proměny v podobě základního školství. Do roku 1898 se ve městě nacházela jedna obecná škola, ve které se společně vzdělávali chlapci i dívky. To se ale do konce 90. let 19. století změnilo a došlo k rozdělení tříd podle pohlaví, které nařizoval u vícetřídních škol říšský školský zákon. Rozdělení žáků přispělo k menšímu počtu dětí ve třídách a zároveň se vytvořilo více pracovních pozic pro učitelky, které učily v dívčích třídách. Od 90. let se také začalo diskutovat o zřízení nové školy, a to měšťanské. Rozhodování o vzniku nových školních institucí v České Skalici náleželo od 19. století okresní školní radě v Novém Městě nad Metují a od roku 1900 okresní školní radě v Náchodě.¹²⁹ Na správu škol pak dohlížela místní školní rada, která ovlivňovala chod již existující školy. Vliv na podobu školství měly stále i přiškolené obce, které se vyjadřovaly například ke zřízení nových škol či k jejich financování. V této době se jednalo o obce Velká Jesenice, Kleny, Svinišťany, Spitu, Třebešov, Zlič, Miskolezy, Oujezdec, Šerč, Vestec, Zájezd, Říkov, Lhota, Světlá, Hoříčky, Hostinky a Horní Radechová.¹³⁰

Jak již bylo zmíněno výše, obecná škola byla definována tzv. říšským školským zákonem v roce 1869. V témže roce se v České Skalici přeměnila farní škola ve školu obecnou se třemi třídami, do níž docházeli chlapci i děvčata z České Skalice a přiškolených obcí. Počty dětí, na které se vztahovala povinnost školní docházky, ve městě neustále rostl, a z toho důvodu se do roku 1900 škola rozšířila na pětitřídní školu. Počet tříd to byl ale stále nedostatečný a k některým ročníkům byla postupně zřizována také paralelní oddělení. Sto dětí v jedné třídě bylo v této době téměř pravidlem. V osmdesátých letech 19. století (1880 - 1888) se začali žáci a žákyně vzdělávat zvlášť v oddělených třídách. Rozděleny byly všechny třídy kromě třídy první. Ředitelem českoskalické obecné školy byl mezi lety 1879 až 1903 Jan Poličanský a byl to také poslední ředitel smíšené obecné školy. Výuka probíhala od roku 1864 v budově na náměstí v České Skalici, kde současně sídlil také berní úřad. Na přelomu 19. a 20. století na českoskalické škole učili převážně učitelé, což se s narůstajícím počtem dívčích tříd začalo měnit a na učitelská místa nastupovalo více učitelek. Největší změny v učitelském sboru pak přineslo období první světové války.¹³¹

¹²⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 43.

¹³⁰ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918. s. 306 - 309.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 14.

¹³¹ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny českoskalického školství v 19. století*. 2018, s. 44, 45.

Na základě nařízení zemské školní rady z prosince 1897 se smíšená obecná škola definitivně rozdělila na dívčí pětitřídní a chlapeckou třítrídní obecnou školu, stále však pod jednou správou. Nižší počet chlapeckých tříd ovlivnilo zřízení měšťanské chlapecké školy v České Skalici v témže roce. Snahy školy a místní školní rady o vytvoření původních pěti tříd na obecné škole chlapecké se nesetkávalo u úřadů s pochopením. Nadále totiž převládal názor, že měšťanská škola je vlastně pokračováním obecné školy, nikoli vyšším stupněm základního vzdělání, tudíž okresní školní rada nepřikládala důležitost rozšiřování školy obecné. Rozhodnutí o redukci tříd na chlapecké škole ale tíživě ovlivnilo podmínky pro výuku. V této době školu navštěvovalo necelých 300 chlapců, tudíž tři třídy jim nemohly zajistit dostatečný prostor ani kvalitní vzdělání. Situace ve třetí třídě byla s výukou naprosto neslučitelná. Žáci museli ve třídě sedět na zemi, jelikož se nevešli do lavic.¹³² Zlepšení situace přišlo až v prosinci roku 1901, kdy obecná škola chlapecká čítala tři třídy postupné a dvě pobočky.¹³³ Ve stejném roce se obecná škola rozdělila na dvě samostatné instituce. Správa obecné školy chlapecké se spojila se správou měšťanské chlapecké školy, kterou vedl ředitel Václav Vávra.¹³⁴ Správa obecné pětitřídní dívčí školy se stala samostatnou a nadále ji vedl správce školy Jan Poličanský.¹³⁵ Dívčí škola sice měla od počátku původních pět tříd, ale i ona řešila problém s přeplněnými třídami. Aby mohla být zajištěna kvalitní výuka, docházelo k neustálému přesouvání žákyň mezi různými budovami a třídami, což ale ve výsledku výuku ovlivnilo spíše negativně. Prostory mimo školní budovy nemusely být dostatečně přizpůsobeny potřebám vyučování a pro žákyně jistě nebylo příjemné neustále měnit učební prostředí. Situace na dívčí škole byla na počátku 20. století natolik kritická, že po tři roky probíhalo pouze polodenní vyučování. Ke zlepšení stavu došlo až v roce 1906, kdy byla schválena pobočka k páté dívčí třídě.¹³⁶

Další typ škol v České Skalici představovaly školy měšťanské. Od roku 1870 byly zřizovány jako jedna z institucí základního školství, ale roku 1883 došlo k oddělení od škol obecných a měšťanské školy byly označeny za vyšší stupeň základního vzdělávání.¹³⁷

¹³² Na počátku školního roku 1900/1901 do první třídy docházelo 53 žáků, do druhé 94 a do třetí 125. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 54.

¹³³ Roku 1903 byla zatímni čtvrtá postupná třída přeměněna v definitivní. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 109; SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 66.

¹³⁴ Ředitel měšťanské školy chlapecké Václav Vávra vyšší plat za správu dvou škol. Jeho funkční přírůstek se tak navýšil z původních 200 zl. ročně na 250 zl. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 8, 50.

¹³⁵ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny českoskalického školství v 19. století*. 2018, s. 46, 47.

¹³⁶ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 60, 79.

¹³⁷ Školská novela také zavedla několik druhů úlev. Například umožňovala ukončení školní docházky ve 12 letech dítěte, řídící učitel opět musel vykonat zkoušku z náboženství a zhoršilo se sociální postavení učitelů. LENDEROVÁ, Milena.

V České Skalici se v této době nacházela pouze obecná škola a zřízení nové školní instituce mohlo pozvednout pozici města na úrovni celého okresu. V srpnu roku 1892 se na schůzi místní školní rady v České Skalici objevily první návrhy na zřízení měšťanské školy. Podle školského zákona měla být výuka chlapců a děvčat na měšťanských školách oddělena, tudíž bylo zřejmé, že zřízení této školy ve městě bude pouze pro jedno pohlaví. Od počátku se mluvilo o měšťanské škole pro chlapce, což poukazuje na upřednostňování mužského vzdělávání. Návrh nadnesla místní školní rada a podporu získala u zástupců obcí Česká Skalice, Malé Skalice a Říkova. Argumentovala také tím, že v okrese se do té doby žádná měšťanská škola nenacházela a pro rozkvět průmyslu a hospodářství bylo potřeba vyššího učiliště, které by žáky na tato odvětví připravilo.¹³⁸ Nesouhlas vyjádřil zástupce velkostatku společně se zástupci některých přiškolených obcí, které odrazovaly finanční náklady spojené se vznikem nové školy. Projednávání tohoto tématu bylo tedy odloženo a pokračovalo se v něm o rok později, kdy rada předložila stavební plány a rozpočet na založení nové školy.¹³⁹ Zřízení školy na druhém jednání zamítl již pouze zástupce velkostatku a přiškolené obce během tohoto jednání se vznikem nové školy již souhlasily. Stále je ale odrazovala finanční stránka věci, a tak i přes souhlas se zřízením se odmítly podílet na financování nákladů spojených s novou školou. Finanční zátěž spolu s výdaji za správu školy nakonec plně převzali zástupci města Česká Skalice a pomoci se jim rozhodlo pár okolních obcí, jednalo se o Malou Skalici, Zajezd a Říkov.¹⁴⁰ O zřízení měšťanské školy tak bylo definitivně rozhodnuto, ale tím jednání pro místní školní radu nekončila. Bylo také zapotřebí vyřešit záležitosti týkající se vyučovacích prostor pro novou školu. Obecní zastupitelstvo Česká Skalice se v roce 1895 rozhodlo vznik měšťanské školy podpořit a zapůjčilo pro její první ročník zasedací síň radnice v domě č. p. 4 na náměstí. Do prvního ročníku se žáci mohli zapsat v roce 1898 a jak vyplývá z kronik, zájem o studium na nové chlapecké škole byl velký. Přijato ale mohlo být pouze 48 žáků, jelikož jejich počet omezovala kapacita místnosti, kde byl první ročník umístěn. Většina přijatých chlapců pocházela z České Skalice, nechyběli ale ani školáci z přiškolených městeček a vesnic, což dokazuje zájem o vyšší typ základního

Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století, 2. díl, Život všední a sváteční. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN:80-7194-756-3. s. 43.; VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 109.

¹³⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 6; KÁDNER, Otakar.

Vývoj a dnešní soustava školství. 1929, s. 152.

¹³⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 1 - 2.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 4 - 6.

vzdělání i mezi vesnickým obyvatelstvem. Každý rok se pak měšťanská škola rozrostla o jednu třídu a ve školním roce 1900/1901 měla již zákonem předepsané tři třídy.¹⁴¹

S rostoucím počtem tříd se zvyšoval požadavek na novou školní budovu. Škola v této době měla učit děti přivyknout si rozdílnému prostředí, než jaké znaly v rodině. Rozmístění tříd měšťanské školy po různých budovách ve městě neumožňovalo plně vytvářet dojem školního prostředí, a tak stavba nové školní budovy byla dalším logickým krokem. Výběr vhodného pozemku mělo na starost komisionální řízení, které se konalo v prosinci roku 1898. Řízení se účastnili okresní hejtman, vrchní lékař,¹⁴² okresní školní inspektor, stavební adjunkt a členové místní školní rady. Jako nejvhodnější parcely pro stavbu byly vybrány pozemky č. p. 43 a 44 a rozpočet na novou školní budovu činil 32 000 zl. Během jednání se komise také usnesla na několika základních požadavcích, které zahrnovaly například umístění učeben. Velmi se diskutovalo o záchodech, které měly zajistit dostatečné hygienické podmínky pro novou školní budovu. Vedení školy chtělo umístit záchody dovnitř budovy, což bylo praktické hlavně v zimních měsících. Stavební znalci se ale odvolávali na nařízení ministerstva vyučování ze dne 12. března 1888 a rozhodli, že se budou těchto směrnic plně držet, a tak nakonec záchody byly umístěny mimo školní budovu.

Výstavba nové budovy byla zadána zednickému mistru Josefu Michálkovi za odměnu 150 zl.¹⁴³ V srpnu roku 1900 byla stavba dokončena po 16 měsících práce. Jednalo se o novou jednopatrovou budovu s učebnami orientovanými na východ a jih. Při stavbě nové budovy se myslelo také na zajištění bydlení pro ředitele školy. Ředitelův byt se skládal z kuchyně, dvou pokojů, malé komůrky a sklepa. Měl k dispozici také třetí pokoj, který by musel v případě potřeby přenechat potřebám obce. Pro dohled nad stavbou a její údržbu bylo vytvořeno pracovní místo školníka, které obsadil pan Josef Matěna. K místu získal byt s kuchyní, jedním pokojem, malou komůrkou, sklepem a také topivem. Jeho měsíční mzda činila 20 K.¹⁴⁴ Budova byla vysvěcena 16. září 1900 děkanem Františkem Peckou a následující den byl zahájen nový školní rok. Obyvatelé města neprojevovali příliš nadšení z nové školní budovy, zřejmě v ní viděli spíše finanční zátěž než radostnou událost, jak také vyplývá ze zápisů ve školní kronice: „*Při slavnosti nápadna chladnost, jakou jevílo občanstvo k aktu pro město*

¹⁴¹ Například obec Říkov přispívala na správu školy ročním příspěvkem 40 zl. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 4-5, 7, 14, 54, 109.

¹⁴² „Podle nařízení ministerstva kultu a vyučování (1888) náležel úředním lékařům dozor nad výstavbou a zařízením školních budov po stránce zdravotní.” KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, Josef, SPĚVÁČEK, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1977, s. 39.

¹⁴³ Původní domy, které stály na pozemcích vybraných pro budoucí školní budovu, začaly být bourány 4. dubna 1899. V září 1899 se začaly pokládat základy nové budovy a k zahájení samotné stavby došlo 24. července 1899. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 21 - 24, 29, 36.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 48 - 49, 153.

tak významnému, ani obecní zastupitelstvo nezúčastnilo se v plném počtu slavnosti svěcení. Vzdoby města kromě školy měšťanské, školy obecné nebylo žádné.”¹⁴⁵

Uplynulo pět let od otevření prvního ročníku měšťanské chlapecké školy a místní školní rada začala projednávat zřízení stejného typu školy i pro dívky. Tato událost poukazuje na snahy o vyšší vzdělání i pro dívky. První návrh na zřízení měšťanské dívčí školy podal roku 1903 člen místní školní rady pan Karel Křeček, pekárenský mistr. V této době ženy neměly zastoupení v místní školní radě, tudíž návrh musel podat někdo z jejích mužských členů. Návrh byl projednáván až o rok později a místní školní rada se usnesla na zaslání žádosti zemské školní radě o povolení ke zřízení nové školy.¹⁴⁶ Z tohoto kroku je zřejmé, že město Česká Skalice se zařadilo mezi města, která podporovala stejné vzdělávání chlapců i dívek. V květnu roku 1906 došlo na radnici k zasedání komise, která měla projednat podmínky zřízení měšťanské dívčí školy.¹⁴⁷ Jednání byla obdobná jako při zřizování měšťanské školy chlapecké. Nejvíce se diskutovalo o správě nové školy, zda bude spojena pod jednu správu s již existující měšťanskou školou, a jak zřízení dívčí měšťanky ovlivní počet tříd na obecné dívčí škole, kterou od roku 1905 vedl řídící učitel Karel Pleskač.¹⁴⁸ Zemská školní rada povolila zřízení nové měšťanské školy, ale pouze za určitých podmínek, které se týkaly právě správy škol a redukce tříd na obecné škole.¹⁴⁹ Místní školní rada podmínky přijala a dne 16. září 1907 se žákyně již zapisovaly do prvního ročníku měšťanské školy dívčí. Přijato bylo 42 žákyň a výuka probíhala v domě č. p. 37 (dům p. Josefa Dvořáka, řezníka a hostinského).¹⁵⁰ Zájem o studium na měšťanské škole dívčí zřejmě nebyl tak velký, jako u chlapecké školy, jelikož se v kronikách neobjevují zmínky o omezování počtu přijatých dětí, jak tomu bylo u chlapecké školy. Můžeme to vnímat jako určitou nedůvěru rodičů děvčat k novému typu školní instituce, ale i ukázkou převládajícího o názoru ve společnosti, který prezentoval ženy jako hospodyňky, jež nepotřebovaly většího vzdělání. Školní rok pro dívky započal 15. října 1907 a během prvního pololetí zajišťovaly dočasně výuku učitelky Bedřiška Černá a Sidonie Šrůtková. V březnu roku 1908 nastoupila na místo definitivní učitelky Marie Schwarzová a na místo učitelky ručních prací učitelka Terezie

¹⁴⁵ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 52.

¹⁴⁶ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 1.

¹⁴⁷ Přítomní komise byli okresní komisař Heřman Šlechta a okresní školní inspektor František Paul, místní školní rada a starostové přískolených obcí. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 81 - 82.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 81 - 82.

¹⁴⁹ Podmínky stanovené zemskou školní radou: obě měšťanské školy budou spadat pod jednu správu, do nové školy budou přijímány dívky z České Skalice i z okolních obcí a po otevření školy budou třídy na obecné škole pro dívky zredukovány na počet tříd podle zákona. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 2.

¹⁵⁰ Výuka probíhala ve dvou pokojích, z nichž jeden byl 6,23 metrů dlouhý a 5,65 metrů široký. Druhý pokoj měl poněkud menší rozměry, byl dlouhý 3,4 metru a 5,65 metrů široký. Tamtéž, s. 3.

Hartmanová.¹⁵¹ Vyučování katolického náboženství se ujal katecheta Václav Kvasnička a výuku evangelického vyznání zajišťoval farář ze Šonova J. Rýdl.¹⁵² Na dívčí školu byly na pedagogické pozice přijímány pouze učitelky. Jediní muži, kteří na škole učili byli zástupci církve. Se zřizováním dívčích škol tak stoupala důležitost učitelek a začaly být nepostradatelnou součástí učitelských sborů.

S otevřením dalších tříd měšťanské dívčí školy nastaly problémy se zajištěním prostor pro výuku děvčat. V roce 1908 došlo k přesunům tříd na všech českoskalických školách, jelikož druhá měšťanská dívčí třída byla umístěna do budovy obecné chlapecké školy. Bylo tedy zjevné, že kvůli přesunům žáků do nevyhovujících prostor nelze zajistit adekvátní podmínky pro výuku. V červnu 1908 se začalo jednat o stavbě nové školní budovy a již další rok se zahájily stavební práce. K výstavbě došlo na zahradě měšťanské školy chlapecké s přibráním parcely č. p. 154 v Zelené ulici.¹⁵³ Budova byla postavena samostatně, aby chlapci a děvčata byli vyučováni zvlášť, přesto však projekt umožňoval budoucí propojení obou budov měšťanských škol. Celá stavba trvala 16 měsíců a 8 dní.¹⁵⁴ Dne 3. září 1910 byla provedena kolaudace školní budovy okresním hejtmánem Václavem Dvořákem, okresním školním inspektorem Františkem Paulem, okresním fyzikem Háskem a vrchním Ing. Fišerem u přítomnosti městské a stavební komise.¹⁵⁵ Nově vystavěná dvoupatrová budova se skládala ze čtyř učeben a jedné kreslírny s kabinetem. Poskytovala tak dostatečný prostor pro výuku děvčat, jelikož v této době škola měla pouze tři ročníky. V budově se také nacházela tělocvična s kaplí, která byla umístěna v suterénu na jižní straně budovy. Jedním z úkolů školy bylo ukázat žákům plnohodnotné trávení volného času, což umožňovala tělovýchova a sport, pro které dostaly základ právě ve školní tělocvičně.¹⁵⁶ Aby žáci nemuseli docházet každé ráno do vzdáleného kostela, byla součástí školní budovy také kaple pro 500 dětí, která byla zasvěcena sv. Václavovi. Sloužily se zde bohoslužby pro žáky i občany města.¹⁵⁷ Pro učitele byla vybudována sborovna a dva kabinety a ředitel měl svoji vlastní ředitelnu. Modernost stavby dokazuje také umístění záchodů uvnitř v budově, na rozdíl od chlapecké

¹⁵¹ Učitelka Bedřiška Černá se po nástupu Marie Schwarzové vrátila na svoje učitelské místo na obecné škole dívčí, ale učitelka Šrůtková na škole dále vyučovala. Tamtéž, s. 18.

¹⁵² Tamtéž, s. 2 - 12, 18.

¹⁵³ V únoru roku 1909 úřední komise schválila stavební plány, které předložil stavitel z Hradce Králové Josef Novotný a v dubnu tak mohly započít stavební práce. Nejprve však musel být zbourán domek, který na tomto pozemku stál (pozemek byl vykoupěn od majitele Josefa Vacka). SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 19, 21, 28, 30.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 20, 21, 48; VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 109, 110.

¹⁵⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 45.

¹⁵⁶ NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. 2007, s. 231.

¹⁵⁷ Kapli od tělocvičny oddělovala roleta. Ke zrušení kaple došlo po roce 1918. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 119.

měšťanky, kde chlapci museli v případě potřeby na toalety umístěné na zahradě školy. Zároveň byla škola opatřena pitnou vodou. Teplo po budově rozvádělo ústřední topení, které se zejména ve válečných letech ukázalo jako velmi poruchové. Správa měšťanské školy dívčí byla svěřena Václavu Vávrovi, řediteli měšťanské a obecné chlapecké školy.¹⁵⁸

¹⁵⁸ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 20, 21, 48; SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 81 - 82.

6. Českoskalické školy mezi lety 1900 - 1914

Školní rok každoročně začínal 16. září katolickými bohoslužbami v kostele, kterých se účastnili všichni žáci a učitelé. Po skončení liturgií se žáci vrátili zpátky do školy, kde se rozdělili do jednotlivých tříd a vyslechli si znění školního řádu, jehož součástí bylo i obeznámení se školními tresty,¹⁵⁹ a následně započala již samotná výuka.¹⁶⁰ Vyučování bylo celodenní, jen ve výjimečných případech se přistupovalo k výuce polodenní. Dopolední vyučování probíhalo od osmi do dvanácti hodin. Odpolední výuka pak začínala v jednu hodinu a trvala do tří hodin odpoledne.¹⁶¹ V České Skalici se od roku 1907 vyučovalo ve třech školních budovách - měšťanské dívčí, měšťanské chlapecké a obecné škole, ve které byly třídy rozděleny podle pohlaví žáků. Na všech školách měla každá třída přiděleného svého třídního učitele či učitelku, přičemž učitelé cizích jazyků a náboženství vyučovali napříč všemi školami. Rozvrhy hodin pro jednotlivé třídy vytvářel ředitel či správce školy a poté je předložil k projednání na učitelské konferenci, na které se scházeli všichni učitelé. Závěry, na kterých se konference usnesla, se posílaly ke schválení okresní školní radě.¹⁶² V České Skalici se učitelské sbory všech škol scházely jedenáctkrát do roka a projednávaly všechna došlá úřední nařízení. Diskutovaly také o chování, prospěchu a docházce žáků a na závěr konference některý z učitelů přednesl svůj poučný příspěvek pro kolegy na předem vybrané téma, například v roce 1907/1908 učitel Jaroslav Kohl pronesl příspěvek o dějinách Prahy.¹⁶³

Ve třídách žáci seděli po dvou ve dřevěných lavicích, ve kterých byly kalamáře a mělké žlábký na odkládání psacích potřeb. Psalo se na břídlíkové tabulky s dřevěným rámem a zkušenější žáci psali násadkovými pery do sešitu. Psací potřeby si děti ukládaly do dřevěných penálů. Školní pomůcky si žáci zajišťovali sami.¹⁶⁴ V této době nebylo běžné vidět

¹⁵⁹ Kázeňské tresty na počátku 20. století definovaly dva školské zákony. První z roku 1870 a druhý z roku 1905. Zákony ukládaly vychovávání žáků k úctě k císaři a vládnoucí dynastii, k respektu k zákonům a veřejné moci, lásce k rodnému lidu a společné vlasti. Úkolem učitelů bylo hlídat kázeň dětí ve škole i mimo ni. Zákony povolovaly tyto tresty: důtka učitele, třídního učitele nebo školního správce, postavení mimo lavici, vyloučení na čas ze zábavy, zákaz účasti na školním výletu, ponechání žáka po škole s přiměřeným zaměstnáním, obeslání před učitelskou konferencí nebo před předsedu místního školního úřadu, varování před vyloučením a jako poslední trest vyloučení samo. Učitelé museli informovat rodiče v případě, že žák zůstal po škole či pokud se zvažovalo jeho vyloučení. Tělesné tresty byly zakázány. Za opakované přestupky měli být žáci předáni k potrestání rodičům, u kterých tělesné tresty zakázány nebyly. Školní řád z roku 1905 ukládal školám povinnost vytvořit si vlastní školní řád, který však nesměl být s ním v rozporu. Školní řád navrhovala učitelská rada s místní školní radou a se školním lékařem. O znění školního řádu informoval na začátku školního roku žáky třídní učitel. STARÁ, Martina. Kázeňské tresty ve školství v 19. - 20. stol. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. s. 21 - 26.

¹⁶⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s.24.

¹⁶¹ Ve školním roce 1903/1904 došlo však k úpravě časového harmonogramu výuky. Začátek odpoledního vyučování na měšťanských školách byl přesunut na půl druhé hodiny odpoledne. Stejně tomu bylo na obecných školách, ale pouze od prvního dubna až do konce školního roku. V ostatních měsících zůstala vyučovací doba nezměněna. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 81.

¹⁶² MATULOVÁ, Jana. *Ředitelé škol ve školské legislativě (1900-2006)*. 2007, s. 22.

¹⁶³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s.18.

¹⁶⁴ KÚSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. 2014, s. 52.

ve třídě 30 dětí, jak tomu bývá dnes. V prvních deseti letech 20. století se ve třídách běžně nacházelo 40 až 70 dětí, na obecné chlapecké škole dokonce některé roky počet žáků ve třídě činil více jak 80.¹⁶⁵ Situace byla přesto výrazně lepší než v 19. století, kdy se v jedné třídě nacházelo průměrně okolo 100 dětí. Je tedy patrné, že podmínky pro výuku se na školách postupně zlepšovaly. Od roku 1910 se ale v českých zemích přestaly poskytovat prostředky na stavby škol, což vedlo k opětovnému přeplnění tříd, zejména na měšťanských školách.¹⁶⁶ Zřízení měšťanské školy bylo totiž spojeno s výstavbou nové školní budovy, na kterou obce neměly v této době dostatek finančních prostředků. V České Skalici v této době již byly dostavěny obě měšťanské školy, a tak pro žáky byly zajištěny dostatečné učební prostory.¹⁶⁷ Problém s přeplněnými třídami ale řešila obecná škola, kde poslední ročníky navštěvovalo více než 70 dětí a v ostatních třídách se počty žáků pohybovaly mezi 50 až 70. Zajímavé je, že na českoskalické obecné školy se každý rok zapsalo více žákyň než žáků. Naopak u měšťanských škol převyšoval počet chlapců nad děvčaty, z čehož lze vyvodit, že vyšší vzdělání bylo spíše určené pro chlapce a budoucnost dívek byla situována více do pozice matky a hospodyně. V záznamech o žácích se dochovaly také informace o jejich zdravotním stavu, který byl na českoskalických školách po většinu času dobrý, nemoci se mezi žáky vyskytovaly výjimečně. Jednalo se převážně o černý kašel, spalničky, spálu nebo záškrt. Epidemie se však občas nevyhnuly ani České Skalici. Například ve školním roce 1903/1904 došlo kvůli nákaze i k uzavření nejvíce postižených tříd. Aby se nemocem předcházelo, probíhalo na školách každý rok očkování, které zajišťoval lékař August Kordina.¹⁶⁸ V kronikách škol se objevují záznamy také o úmrtí žáků, nikdy k žádnému však nedošlo na půdě školy.

Od roku 1907 se v České Skalici nacházely školy jak měšťanské, tak i obecné pro chlapce i dívky.¹⁶⁹ Obecná škola poskytovala žákům základní vzdělání od jejich 6 let. U žáků, kteří vyšli pouze obecnou školu, se nepředpokládalo další vzdělávání, takže i podoba výuky tomu byla přizpůsobena. Jednalo se spíše o praktické předměty, které žáci mohli dále využít

¹⁶⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 129.

¹⁶⁶ Průměrně bylo ve třídách měšťanských škol 80 až 100 žáků. KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867-1914*. 1968, s. 76.

¹⁶⁷ Do prvních ročníků měšťanských škol v České Skalici docházelo průměrně 60 žáků a do posledních ročníků již pouze okolo 20 žáků. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 97.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 50.

¹⁶⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 54.

¹⁶⁹ V roce 1910 bychom v českých zemích našli celkem 3213 českých obecných a 371 českých měšťanských škol. LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. Theatrum historiae [online]. 2015, [vid. 14. 3. 2020]. s. 220.

během života.¹⁷⁰ Školní docházka zahrnovala také požární zkoušky, jež jsou na českoskalické obecné škole zaznamenávány od školního roku 1906/1907. Každý rok probíhaly třikrát, a to obdobně jako v současnosti. Vyhlásil se poplach a pak učitelé měřili, za jak dlouho se žáci dostanou z budovy ven.¹⁷¹ Požární zkoušky se netýkaly žáků na měšťanských školách. Budovy těchto škol byly vystavěny na přelomu 19. a 20. století, a tak se zřejmě nepředpokládalo, že by žákům hrozilo v nových domech nebezpečí. Měšťanské školy představovaly vyšší typ základního vzdělání, a tak vytvářely pro žáky předpoklady pro další studium na odborných školách či učitelských ústavech, čemuž byly uzpůsobeny i jejich učební osnovy.¹⁷² Absolventi měšťanské chlapecké školy v České Skalici pokračovali často ve studiu na reálce, učitelském ústavu či obchodní škole. Ti, kteří ve studiu nepokračovali, se věnovali obchodu, řemeslu, strojnictví, zahradnictví nebo šli ke dráze.¹⁷³

Za zmínku stojí také výuka cizích jazyků na českoskalických školách. V České Skalici se na přelomu 19. a 20. století vyučoval druhý jazyk pouze na jedné škole, a to na měšťanské škole chlapecké. Jednalo se o německý jazyk, který se vyučoval na této škole hned od jejího založení v roce 1898. Na měšťanské škole dívčí byla výuka tohoto jazyka povolena roku 1908, tedy rok po jejím zřízení.¹⁷⁴ V roce 1910 byly vydány *Vzorné osnovy učebné pro měšťanské školy chlapecké a dívčí s českou řečí vyučovací*, které výuku německého jazyka označily za nepovinnou ve všech ročnících po třech hodinách týdně.¹⁷⁵ Na tyto osnovy reagovala dívčí měšťanská škola v roce 1913, kdy se výuka německého jazyka rozšířila z jednoho na tři oddělení, přičemž každá skupina získala dotaci 3 hodiny týdně, což poukazuje na zájem o německý jazyk mezi dívkami.¹⁷⁶ Od roku 1902 se na měšťanské škole chlapecké vyučovala také francouzština,¹⁷⁷ jako nepovinný předmět ve dvou odděleních dvě hodiny týdně. Povolení od zemské školní rady vyučovat tomuto jazyku bylo přijato na škole s velkou radostí, jelikož škola o toto povolení žádala již dva předchozí roky. Vyučování bylo svěřeno učiteli z obecné školy Romanu Poláčkovi, který měl zkoušky z francouzského jazyka

¹⁷⁰ V České Skalici se obecné škole v první třídě známkovaly základní předměty, jako náboženství, čtení, psaní, počty. Hodnotilo se také chování žáka a jeho učení. Žáci se už od první třídy učili také zpěvu a tělocviku. Ve druhé třídě přibýly do osnov předměty jako mluvnice a pravopis, přírodopis, přírodopyt a kreslení. Ve třetí až páté třídě se žáci přibýly do osnov navíc sloh, zeměpis a dějepis. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz z roku 1898-1899 obecná škola, nestr.; ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české*. 1918, s. 263, 266.

¹⁷¹ Jedna požární zkouška proběhla na začátku školního roku, většinou v říjnu a další dvě v období března až června. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 128, 149.

¹⁷² KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 181, 183.

¹⁷³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 60.

¹⁷⁴ Vyučování němčiny vedl na obou školách odborný učitel Karel Vlček. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 12 - 13, 65.

¹⁷⁵ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 183.

¹⁷⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 65.

¹⁷⁷ V této době byla francouzština druhým nejčastěji vyučovaný cizí jazyk (vyučoval se na 384 školách). KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 186.

pro měšťanské školy.¹⁷⁸ Na obecných školách bylo možné vyučování druhému nepovinnému jazyku, tedy němčině, se svolením zemské školní rady.¹⁷⁹ V České Skalici se ale do roku 1915 žádný cizí jazyk na obecných školách nevyučoval.

Z učebních osnov vydaných ministerstvem vyučování byla vyňata výuka náboženství, která spadala pod kompetence církevních úřadů.¹⁸⁰ Katolické bohoslužby byly důležitou součástí celého školního roku, od jeho zahájení až po ukončení, což dokládá silnou provázanost školství s katolickou církví. Každý školní den byl zahajován ranní návštěvou kostela, což rodiče některých žáků neschvalovali. Žáci totiž museli být ve škole již před sedmou hodinou ranní, aby se stihli nachystat na odchod na bohoslužby, jelikož se kostel nenacházel přímo ve městě. Spor o bohoslužby nakonec vyvrcholil v roce 1907, kdy došla místní školní radě od rodičů žáků žádost na omezení denní návštěvy kostela. Ustanovení č. 3553 z roku 1870 ukládalo povinnou návštěvu kostela pouze o nedělích a svátcích, tudíž místní školní rada svolila ke zrušení každodenní návštěvy kostela (i přes námitky místního faráře) od počátku školního roku 1907/1908. Aby se tato situace již neopakovala školní rada se také usnesla, že součástí nových školních budov ve městě bude školní kaple, což bylo zahrnuto do plánů při stavbě měšťanské dívčí školy.¹⁸¹ V průběhu roku se katoličtí žáci pravidelně účastnili také svatých zpovědí a svatého přijímání. Výuka náboženství pak probíhala v menších skupinách, než byly běžné třídy, jelikož náboženství spadalo do předmětů, kde mohlo být podle zákona přítomno maximálně 40 žáků.¹⁸² Následně se žáci účastnili náboženských zkoušek, které byly spojeny s kanonickou vizitací. Třídy jednotlivých škol byly zkoušeny zvlášť a v jiných prostorách. K tomuto účelu se využíval prostor měšťanských škol, obecných škol a kostela. Na všech českoskalických školách na počátku 20. století převládali žáci s katolickým vyznáním. Tvořili průměrně více než 90% ze všech žáků na školách. Žáci evangelického vyznání byli zastoupeni také v každém ročníku na všech školách, ale tvořili průměrně pouze 3% z celkového počtu žáků. Žáci evangelického vyznání neměli pro výuku tak dobré podmínky, jako katoličtí žáci. Do roku 1902 vykonávali vyznavači evangelické církve své pobožnosti v hostinci. Snažili se tuto situaci řešit podáním žádosti k místní školní radě, ve které žádali o možnost vykonávat pobožnost v měšťanské škole, což jim bylo odepřeno. Po opětovném podání žádosti bylo povoleno vykonávat

¹⁷⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 61.

¹⁷⁹ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 141.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 141.

¹⁸¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1865 - 1912 (1), nestr.

¹⁸² KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 142.

evangelickou pobožnost v zasedací síni radnice.¹⁸³ Až roku 1904 zemská školní rada svolila, aby žáci evangelického reformovaného vyznání byli vyučováni ve školní budově v České Skalici.¹⁸⁴ Lze z toho tedy usoudit, že i když byla tolerována všechna náboženská vyznání, katolická víra měla vždy privilegované postavení ve společnosti a nadále docházelo k určité předpojatosti vůči jiným konfesím. Českoskalické školy navštěvovaly také židovské děti. Podle záznamů z kronik je patrné, že v 19. století navštěvovalo českoskalickou školu více židovských dětí než na počátku 20. století. Od roku 1880 do roku 1914 se jejich počet snížil na třetinu.¹⁸⁵ Na měšťanské škole chlapecké (1906 - 1914) není žádný záznam o žácích tohoto vyznání. Zajímavé také je, že od roku 1907 se v kronice obecné dívčí školy objevují záznamy také o žácích bez vyznání. Jednalo se vždy o jednu nebo dvě žákyně. Na jiných školách se žáci bez vyznání nevyskytovali.¹⁸⁶

Během školního roku žáci neseděli pouze v lavicích zabraní do učiva, ale účastnili se také různých slavností a výletů. Za každoroční slavnosti se dají také označit stromkové slavnosti, jejichž konání převzalo Rakousko-Uhersko z USA, jak dosvědčují zápisy ze školní kroniky.¹⁸⁷ Tyto slavnosti probíhaly vždy 28. dubna dopoledne a účastnili se jich žáci a učitelské sbory všech českoskalických škol. Žáci ve skupinách zasazovaly stromky a učitelé jim připomínali důležitost vztahu k přírodě. Roku 1909 se tato událost spojila s oslavou 60 let panování císaře Františka Josefa I.¹⁸⁸ Žáci i jejich učitelé se museli účastnit bohoslužeb a mší sloužených za císaře a jeho rodinu. Pokud slavnostní den připadl na neděli, bohoslužby se konaly již v sobotu. Slavilo se také o prázdninách, jelikož císařovi narozeniny připadaly na 18. srpna. Žáci se museli účastnit mší v kostele v Malé Skalici, po nichž se zpívala císařská hymna. Mši se účastnili též učitelé, členové obce, okresního zastupitelství a místní školní rady

¹⁸³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 73.

¹⁸⁴ Výuka probíhala jedenkrát za měsíc jednu hodinu. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 83-84.

¹⁸⁵ V roce 1880 docházelo do obecné školy 9 židovských dětí. Během let 1900 - 1921 školu navštěvovali nanejvýš dva žáci židovského vyznání. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 107.

¹⁸⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 119 - 120.

¹⁸⁷ Zápis ze školní kroniky obecné školy dívčí z roku 1909: „Nelásky k přírodě, nedostatku smyslu pro přírodu a to nejen pro její krásu, ale i pro její užitečnost, pro její vliv zušlechťující, jest pořád ještě mnoho v zemi naší. Jak snadno v celých pokoleních budit lásku a úctu k přírodě, a tím přirozeně k domovině své, této ušlechtilé síly, této podnikavosti, této touhy tvořivé a činorodé, této práce zúrodnující a okrášlující, dává nám příklad Amerika. Tam zavedl ministr zemědělství tak zvaný Arbor-day, to je Den stromový, jenž jest zákonem ustanoven jako povinný jarní svátek. Americké děti už dávno tisíce tisíců stromů při takovýchto slavnostech nasázely rok co rok. Podobně i v Uhrách zavedena jest ministrem vyučování závazně a povinně na každé škole obecné slavnost pod jménem Den stromův a ptáků. Slavnost ta koná se každoročně 1. března a dívky školní tu stromky vysazují, při čemž se jim poskytne poučení o vysazování stromků.“ Tamtéž, s. 157.

¹⁸⁸ Ze zápisu kroniky měšťanské školy dívčí: „Žáci páté třídy obecné školy a obou škol měšťanských shromáždili se v tělocvičně měšťanské školy, kde k nim promluvil zatímni odborný učitel František Kolařík o pěstování stromův a ochraně ptactva, na to žactvo zapělo dvě sloky národní hymny. Potom žactvo všech tříd odebralo se na místo určené ku sázení. Zde přednesla žákyně prvního ročníku proslov a přikročeno ku sázení, při čemž vždy jeden žák nebo žákyně v průvodu ještě dvou jiných přidržela stromek v jámě a vyřkla heslo, načež stromek byl hlinou zaházen.“ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 30-31.

a některé roky také knížecí rodina Schaumburg-Lippe. Nezapomínalo se ale také na vlastenectví české. Každý rok učitelé žákům připomínali významné osobnosti českých dějin. Město Česká Skalice se pyšnilo tím, že právě zde studovala spisovatelka Božena Němcová, a nikdy neopomnělo oslavit výročí s ní spojená. Například roku 1912 připomínalo 50. výročí jejího úmrtí. Slavnostně se pokládaly věnce k jejímu památníku na náměstí, čehož se účastnili i žáci českoskalických škol.¹⁸⁹ Každý rok se také v tichosti konala oslava Jana Amose Komenského, při které se žákům dostávala poučení o jeho významu a působení. Zákon z roku 1892 nedovoloval veřejné oslavy Komenského, přesto se jeho jméno na českoskalických školách každoročně připomínalo a místní školní rada udělovala na tento den prázdniny.¹⁹⁰ Na konci školního roku se pak žáci mohli těšit na výlety, které byly samozřejmou součástí školní docházky. Výlety většinou podnikaly obecné a měšťanské školy odděleně a jejich podoba byla také lehce odlišná vzhledem k věku žáků, kteří školy navštěvovali. U obecných škol nikdy nejely všechny třídy na stejný výlet v jeden den, jelikož pět tříd této školy navštěvovalo tolik dětí, že by to bylo pro pedagogický dohled velmi náročné všechny žáky uhlídat. Naopak žáci a žákyně měšťanské školy měli po většinou výlety společné. Nejčastěji se chodilo na jednodenní vycházky do okolí České Skalice, např. do Ratibořic, Náchoda, Pekla či na Dobrošov. Časté byly ale také výlety do Krkonoš či jejich okolí. Občas učitelé zorganizovali i vícedenní exkurze, během nichž se žáci podívali i za hranice východních Čech. Chlapci z měšťanské školy například cestovali s učiteli po okolí Brna, kde si prohlédli jeskyně, Macochu a železářny v Blansku.¹⁹¹

Konec školního roku se hodně podobal jeho začátku. Poslední den školy, stejně jako ten první, se žáci účastnili bohoslužeb, které slavnostní den zahajovaly. Loučení posledních ročníků se školou bylo událostí, které se účastnila široká veřejnost, což dokládá velký význam vzdělání pro českoskalické obyvatele. Ředitel vyhlásil jména žáků a žákyně, kteří školu ukončili s vyznamenáním, a následně se recitovalo a zpívalo.¹⁹² Jako příklad může posloužit školní rok 1904/1905 na obecné dívčí škole, kdy se slavnosti účastnili i starosta města Václav Jadrný, předseda místní školní rady a okresní tajemník a místní školní dozorce. Řídící učitel společně s učitelkami poučil žákyně o vhodném chování o prázdninách. Po ukončení proslovů zakončily slavnost vlastenecké písně a rozdání vysvědčení.¹⁹³

¹⁸⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 213.

¹⁹⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 14; KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha 1929, s. 127.

¹⁹¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 86, 147.

¹⁹² VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 115.

¹⁹³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 67.

Na počátku 20. století byla pro českoskalické školy velmi podstatná podpora místních obyvatel. Lidé si uvědomovali důležitost vzdělání a školních institucí, a tak snažili se školám i chudým žákům vypomáhat různými dary, materiálními či finančními. Podporu poskytovali například obchodníci, lékárníci, stavitelé, knihaři, ale i učitelé a jejich rodiny a žáci. Běžné byly dary v podobě knih pro školáky či školní knihovnu. Za zmínku stojí také dary od průmyslových podniků, které většinou darovaly nějaké postupy výroby např. olova či cukru, zřejmě pro účely výuky přírodovědných předmětů.¹⁹⁴ Velká podpora mířila zejména chudým rodinám, jejichž děti navštěvovaly školy v České Skalici. Každou zimu, většinou během měsíce prosince, se konala tak zvaná vánoční nadílka. Pro vybrané děti se dokonce občas konala nadílka na zámku v Náchodě, kde od knížecí rodiny dostávaly jako dar celý oděv.¹⁹⁵ Ostatní děti byly podělovány na radnici v České Skalici, kde místní školní rada obdarovala chudé žáky látkou na oblečení, obuví a některým žákům dokonce přispěla finančně. Na nadílku se skládalo celé město prostřednictvím veřejných sbírek. Kromě vánoční nadílky dostávaly chudé děti příspěvky také na školní výlety. Jako příklad lze uvést výlet do Prahy, kde žáci shlédli památky a výstavu obchodní komory.¹⁹⁶ Myslelo se ale samozřejmě na všechny děti školou povinné, a tak během školního roku 1903/1904 započal svoji činnost při škole v České Skalici Spolek pro udržování polévkové kuchyně pro školní mládež. V prvním roce bylo vybráno 68 žáků z obecné školy a 7 žáků z měšťanské školy, pro které se polévka chystala. Vařilo se u školníka měšťanské školy a poté se polévky vydávaly ve školní tělocvičně v pondělí, úterý, ve čtvrtek a v pátek. Vařilo se takto do roku 1915.¹⁹⁷ Od roku 1906/1907 se na českoskalických školách také rozdávalo vařené mléko z maloskalického dvora. U žáků a jejich rodičů to vzbudilo kladný ohlas, a tak se mléko pro děti připravovalo i během dalších školních let vždy v deset hodin dopoledne. Žáci si mléko platili, pouze devět nemocných ho dostávalo zadarmo. Finančně rozdávání mléka podporovaly průmyslové firmy a Spolek na potírání tuberkulózy, který sídlil v Náchodě.¹⁹⁸

Nejčastější formou komunikace školy s veřejností byly různé besedy či výstavy školních prací žáků. Již roku 1881 se na učitelském sjezdu v Náchodě diskutovalo

¹⁹⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 153.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 122.

¹⁹⁶ Zápis ze školní kroniky: „Aby výpravy té mohli se zúčastnit i žáci nemajetní, přispěli k účelu tomu tito příznivci a korporace. Ladislav Bartoň (komerční rada a továrník) přispěl 50 K, místní školní rada přispěla 30 K, továrnici celkem přispěli 90 K, správa pivovaru prince Bedřicha ze Schaumburg-Lippe přispěla 20 K, správa parní pily přispěla 10 K, ředitelství Občanské záložny přispěla 10 K, správa obilního skladiště 5 K a velkoobchodníci přispěli 4 K.“ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 148.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 81; VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 51.

¹⁹⁸ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012. s. 115.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 131-132.

o vzájemném kontaktu mezi učitelstvem a občany.¹⁹⁹ Pořádání besed nakonec uložil učitelům za povinnost §120 školního a vyučovacího řádu z roku 1905.²⁰⁰ Na českoskalických školách tyto besedy pořádaly učitelské sbory chlapeckých a dívčích škol od roku 1907 v tělocvičně měšťanské školy dívčí. Jednalo se o bezplatné přednášky pro rodiče na různá témata týkající se výchovy a vzdělávání. První beseda proběhla 17. listopadu 1907. O zahájení se postaral ředitel měšťanské chlapecké školy Václav Vávra, jenž poté předal předsednictví měšťanovi panu Jadrnému. Beseda trvala zhruba dvě hodiny a sešlo se na 200 rodičů. Přednášky zajišťovali učitelé z chlapeckých škol obecné a měšťanské, Karel Pleskač a Karel Vlček, a týkaly se spolupráce rodiny a školy a školního zdravotnictví. Ke konci besedy byl dán prostor rodičům na případné dotazy a diskuse.²⁰¹ Další besedy se konaly o dva roky později, 9. dubna a 16. června roku 1909.²⁰² V červnu se učitelské sbory sešly s rodiči žáků v hotelu paní Františky Bartoníčkové na večerní besedě. Poprvé svůj příspěvek přednesla jedna z učitelek obecné dívčí školy slečna Lída Šrůtková, která se ve svém příspěvku věnovala nevhodné četbě pro mládež.²⁰³ Večerní program hudebně doprovázel hrou na piano městský kapelník pan K. Hejzlar.²⁰⁴ Další besedy se opět konaly ve školní tělocvičně, a to v březnu roku 1911 a 1912 a v prosinci roku 1913. Počet rodičů klesl oproti prvnímu setkání na polovinu. Stalo se již samozřejmostí, že jeden příspěvek přednášela jedna z učitelek obecné školy dívčí. Lze se tedy domnívat, že postavení učitelek ve městě se zlepšovalo, jelikož mohly svými projevy prezentovat školy před obyvateli města. Během válečných let ani po válce nejsou v kronikách záznamy o dalších besedách.²⁰⁵ Škola pro rodiče také pořádala pravidelně výstavy grafických prací na konci školního roku, které měly být současně ukázkou výsledků výuky na měšťanské škole pro širokou veřejnost. Událost probíhala v místnostech měšťanské školy dívčí či chlapecké, kde byly vystaveny k prohlédnutí grafické a ruční práce žáků a žáků. Práce dětí z obecných škol byly vystavovány zvlášť v budově obecné školy. Veřejnost si žákovské práce mohla prohlédnout od devíti hodin dopoledne do pěti hodin odpoledne. Výstava prací byla občas spojována s dalšími expozicemi, či prohlídkou učebních pomůcek

¹⁹⁹ KOTYK, Jiří. *František Karel Potěšil (1864-1935). Učitel a spolkový pracovník na rozhraní dvou epoch*. Pardubice: Helios, 2009. 248 s., fot. ISBN:978-80-85211-25-2, s. 85.

²⁰⁰ Školský zákon z roku 1905 uvádí: „Učitelé jsou povinni, pěstovati horlivě s otcovským domem styk, jehož vymáhá prospěch vyučovací a školní návštěvy, zejména pak prospěch výchovy. K rozhovoru o příslušných otázkách mohou s povolením okresního úřadu školního uspořádány býti s rodiči večerní besedy.” Říšská sbírka zákonů, 1905 [online]. [vid. 8. 4. 2020].

²⁰¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 5-6.

²⁰² Hlavními tématy besedy byly měšťanská škola jako pramen vyššího vzdělání a komunikace školy s rodiči. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 170.

²⁰³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 31 - 32.

²⁰⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 183.

²⁰⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 54-55, 66-67.

pro různé pokusy při výuce. V roce 1908 byly ve škole například k prohlédnutí historické sbírky českoskalického muzea²⁰⁶ a o čtyři roky později reprodukce českého malíře Josefa Mánesa²⁰⁷. Ze záznamů školních kronik je patrné, že výstavy byly u obyvatel města velmi oblíbené: „*Se zájmem prohlíženy byly veškeré práce a z mnohých úst slyšeti bylo podivení, že na měšťanské škole lze takových výsledků docílit.*” Výstav se účastnili kromě široké veřejnosti také členové místní a okresní školní rady či ředitelé a učitelé škol z okolních měst.²⁰⁸ Škola byla také významným kulturním centrem. Poskytovala prostory pro různé přednášky, které se ve městě konaly. Roku 1909 například Čtenářská beseda uspořádala vypravování pohádek pro děti. Školní kronika uvádí, že povídání doplňovaly světelné obrazy, ale již nespecifikuje o jaké obrazy se jednalo. Velký zájem o tuto událost dokazuje rozdělení dětí do dvou skupin, aby se zajistilo, že všechny děti uslyší vypravování a uvidí na obrázky. Večer se poté konala přednáška pro dospělé o Bosně a Hercegovině, již bez světelných efektů.²⁰⁹

Do konce roku 1914 se v České Skalici nacházely čtyři školy, které měly samostatné učitelské sbory, jejichž podobu určovalo pohlaví žáků na dané škole. Na chlapeckých školách vyučovali pouze učitelé. Jediný případ, kdy mohla chlapce před rokem 1914 učit učitelka, představovalo onemocnění někoho z učitelů. Jako záskok na místo nemocného pedagoga se vybíraly učitelky z dívčích škol. Naopak na dívčích školách určité předměty učili výhradně muži. Jednalo se o výuku cizího jazyka, kterou zajišťoval jeden učitel na obou měšťanských školách. Zároveň, jak bylo dáno říšským školským zákonem, v první třídě obecné školy dívčí učil ředitel školy. Pokud některá z učitelek onemocněla, její hodiny mohl suplovat kdokoli. Každý z pedagogů měl vystudovaný nějaký obor, jehož základy pak předával svým žákům. Jediný předmět, který neměl na starosti žádný z pedagogů byla výuka náboženství, jež nespadala do osnov vydaných ministerstvem vyučování, a proto ji zajišťovali přímo zástupci církve.²¹⁰ Přímo ve školní budově se vyučovalo katolické náboženství. Tato výuka vyžadovala pravidelné náboženské přezkušování, které v letech 1899 až 1913 vedli vikáři Jan Němeček, František Antonín Pecka, biskupský sekretář v Polici Cyril Kaněra a biskupský vikář Celestin

²⁰⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 148.

²⁰⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 17, 68.

²⁰⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 64, 148.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 165.

²¹⁰ Na měšťanských školách a ve vyšších ročnících obecné školy chlapecké výuku náboženství vedl katecheta Václav Kvasnička. V nižších třídách obecné školy chlapecké vyučovali farář František Bakeš (1906/1907), kaplan Josef Polášek (1907/1908) a kaplan Jan Hlaváček (1908/1909 - 1914).²¹⁰ Na obecné škole dívčí výuku katolického náboženství zajišťoval v nižších ročnících farář František Bakeš. Ve vyšších ročnících vyučovali katecheta Václav Kvasnička (do roku 1912/1913), kaplan Jan Hlaváček (1913/1914). SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 94 - 316.

Salfický.²¹¹ V roce 1906 se zkoušení žáků účastnil také biskup z Hradce Králové Josef Doubrava, který zavítal do města na generální vizitaci po jedenácti letech.²¹² Vzhledem k tomu, že se na školách nacházeli také žáci evangelického vyznání, docházeli do města také zástupci evangelického reformovaného a evangelického augšpurského náboženství.²¹³ Minimálně zastoupené vyznání mezi žáky bylo izraelské, ale i kvůli dvěma žákům škola platila učitele Abrahama Bäumela, který působil jako soukromý učitel na židovské škole v Náchodě.²¹⁴

Vzdělání učitelů od 60. let 19. století nedošlo větších změn. Českoskaličtí učitelé získali převážně vzdělání na učitelském ústavu v Hradci Králové nebo v Jičíně. Nově ale na škole učily také učitelky, které převážně studovaly na učitelském ústavu v Praze, který jako jeden z mála poskytoval možnost studia i pro ženy. Přestože učitelé i učitelky měly poměrně stejné vzdělání i možnosti praxe, nepřistupovalo se k vyučeným učitelkám stejně jako k učitelům. Ženy směly učit pouze děvčata a výuka chlapců jim byla svěřována pouze výjimečně, což se nedá říct o učitelích, kteří děvčata vyučovat mohli. Ženy se navíc musely vždy rozhodovat, zda se vydají na pedagogickou dráhu, nebo zda budou mít děti a rodinu. Vzhledem k celibátu, který se vztahoval pouze na učitelky, nebylo možné, aby měla žena obojí. Lze se domnívat, že ženy, které si na počátku 20. století vybraly profesi učitelky, vnímaly toto zaměstnání spíše jako své poslání než jako pouhou práci, a to jim pomáhalo překonat překážky, které jim byly v této profesi často kladeny do cesty. Učitelé ani učitelky si nemohli vybírat školu, na které by rádi učili, jelikož pracovní pozice jim určovala okresní

²¹¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 35, 44, 147, 216.

²¹² Ze zápisu ze školní kroniky: „Jeho biskupské Milosti vyšli vstříc zdejší duchovenstvo, žáci a žákyň škol z České Skalice, Třebešova, Vestce, deputace státního úřednictva zdejšího, okresního zastupitelstva a četné obecní rady až ku kapliče na Starém Městě. Po uvítání jež přednesla žačka (žákyně třetí třídy Marie Kremličková, dcera soudního rady v České Skalici)212 doprovázena dvěma bíle oděnými spolužačkami ze třetí třídy bral se průvod náměstím ku radnici, kde uvítána Jeho Milost prvním radním jménem obce, u kláštera v Malé Skalici chovankami klášterními a u kříže u kostela zastupitelstvem z Malé Skalice. Jeho biskupská Milost odebrala se do farního domu a odtud po malé chvíli vydala se do chrámu Páně špalířem žactva, kde vykonala první pobožnost. Druhého dne v ráno sloužila Jeho Milost biskupskou mši s kázáním a po ní vykonáno sv. biřmování dospělých, odpoledne žactva škol českoskalických. Třetího dne konalo se sv. biřmování a zkouška z náboženství žactva z Třebešova a Vestce v jedenáct hodin zkouška z náboženství žactva škol českoskalických. Ve škole obecné, kde zkoušeny byly obě třídy první a druhá třída dívčí uvítána byla Jeho Milost řídícím učitelem panem Karlem Pleskačem, na měšťanské škole ředitelem chlapecké školy. Zkouška žáků a žákyň třetí až páté třídy konána v tělocvičně, žáků školy měšťanské v prvním ročníku měšťanské školy, kde uvítána byla Jeho Milost žákem z prvního ročníku. Členové sboru učitelského, kteří se nacházeli každý u své třídy a v pořádek s starali byli představeni před zkouškou. O třetí hodině odpoledne odjela Jeho milost do Kutné Hory k uvítání Jeho Veličenstva císaře, který na své cestě do Liberce na výstavu na několik hodin tam se zastavil.“ Tamtéž, s. 111.

²¹³ V roce 1861 došlo vydáním Protestantského patentu k rozdělení evangelíků na augšpurskou církev a na helvetsko-švýcarskou. Vyučování evangelického reformovaného vyznání zajišťoval Karel z Nagy, Josef Dušánek (učitel obecné soukromé školy v Semonicích), J. Kašpar (evangelický farář v Semonicích) a kazatel František Hruša. Evangelické augšpurské náboženství vyučovali Ladislav J. Strobach, J. Rydl (evangelický farář v Šonově), Theodor Kalenda (evangelický farář v Šonově) a B. Kašpar (evangelický farář v Semonicích). Učitel náboženství dostával odměnu 1 K a 20 h za výuku a k tomu 60 K z okresní pokladny jako náhradu za cestovní výdaje. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 83-84.; DVOŘÁKOVÁ, Z. Naděжда. *Opět všichni bratři a sestry v církvi otců*. Evangelický týdeník Kostnické jiskry [online]. roč. 103, č. 19, s. 3 [cit. 2020-03-08].

²¹⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 115.

nebo zemská školní rada. Málokdy na počátku učitelské profese učitel zůstal na jedné škole ve funkci déle než dva roky. Výhodou tohoto neustálého měnění pracoviště bylo získávání nových pracovních zkušeností, které byly brány v potaz při žádostech o další studium a přezkušování. Na škole v České Skalici učitelé většinou zůstávali několik let, často také až do odchodu do penze. Často také okresní školní rada ustanovila pro výpomoc na českoskalických školách učitele z Náchoda, kteří se po skončení doby, na kterou byli na školu dosazeni, vraceli zpět na své původní místo.

Finanční zajištění učitelů na počátku 20. století nebylo příliš dobré. Příjmy učitelů v českých zemích byly nízké a někteří učitelé dokonce museli mít i druhou práci, aby uživilí svoji rodinu.²¹⁵ Učitelé ve východních Čechách se však s touto situací nehodlali smířit, a proto se dne 25. března 1899 konala v České Skalici manifestační schůze učitelstva z několika politických okresů (novoměstského, broumovského, trutnovského, královedvorského a královehradeckého). Učitelé se zde sešli, aby zhodnotili stávající situaci a vytvořili návrh na změny. Diskutovalo se zejména o hmotném zajištění učitelů a změnách v disciplinárním řádu.²¹⁶ Schůze se konala v hotelu paní Bartoníčkové, kde se sešlo na 400 účastníků, z nichž většinu tvořili učitelé.²¹⁷ Závěry z manifestační schůze neovlivnily nijak situaci českých učitelů, ale byly ukázkou soudržnosti a určité síly pedagogických pracovníků. O pět let později, v lednu roku 1904, se ale přesto situace pedagogů pozměnila, jelikož vešla v platnost úprava učitelských platů a poprvé byly vypláceny kvinkvenálky dle nové úpravy. Ze zápisů z kronik vyplývá, že tyto příspěvky učitelstvu finančně pomohly, avšak musíme vzít v potaz, jak moc se autor zápisu mohl vyjadřovat svobodně vzhledem k vyžadování loajality k rakouským zákonům.²¹⁸

Změny se na počátku 20. století týkaly také českoskalického okresu. Do roku 1900 spadaly českoskalické školy pod novoměstský inspektorát, ač politicky byly přiděleny k hejtmanství i k okresní školní radě náchodské. Poté byl českoskalický okres přearažen pod náchodský inspektorát a na školy začala dohlížet okresní školní rada v Náchodě.²¹⁹ Tyto úpravy lze interpretovat jako snahu o jednotnost ve správních záležitostech na úrovni okresů. Nově tak na chod škol dohlížel náchodský školní inspektor, který při inspekci kontroloval

²¹⁵ KŮSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. 2014, s. 50.

²¹⁶ Disciplinární řád definoval tresty pro učitele, kteří se dopustili přestupku a neučili podle stanovených pravidel. Pro učitele na počátku 20. století platil disciplinární řád z roku 1870, i když se v roce 1908 pracovalo na novém znění, které ale nevešlo v platnost. Hlavní problém disciplinárního řádu byl ten, že disciplinární řízení nebylo veřejné a učitele tak nemohl zastupovat právní zástupce. Okresní inspektor působil současně jako vyšetřující soudce, státní návladní i rozhodující soudce. Často tedy docházelo k neobjektivním rozhodnutím. KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. 1929, s. 147.

²¹⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 25.

²¹⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 47.

²¹⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 43.

zápisy do úředních knih a účastnil se také některých vyučovacích hodin. Inspekce probíhala dvakrát až třikrát během školního roku.²²⁰ Přímý dozor nad školou pak měla místní školní rada, mezi jejímiž členy byli významní továrníci a obchodníci, zástupci přiškolených obcí a církví a také správci českoskalických škol a někteří učitelé. Složení této rady poukazuje na značný vliv průmyslu a obchodu ve městě. Zároveň i pozice učitelů byla v této době vysoká, jak je patrné z možnosti zapojení se do diskusí o školních záležitostech. Nikde na seznamu členů rady bychom však neviděli žádné ženské jméno, a to ani učitelky. Vyjádřit svůj názor na chod škol mohly ženy až po první světové válce.

Postupem času rozvržení správy českoskalických škol, kdy jeden ředitel měl na starost tři ze čtyř škol, přestalo být funkční, a proto se roku 1913 začalo jednat o změnách. Podle návrhů předložených místní školní radě, měla mít každá škola svého vlastního ředitele či řídícího učitele nebo alespoň školy stejného pohlaví měly spadat pod jednu správu.²²¹ Návrh byl místní školní radou projednán, nicméně situace zůstala nezměněna. Obecná škola dívčí měla vlastní správu, kterou vedl do roku 1903 řídící učitel Jan Poličanský. Na jeho místo poté byla dočasně ustanovena okresní školní radou v Náchodě zatímní řídící učitelka Ludmila Hlavsová.²²² Tuto funkci zastávala dva roky, než v březnu 1905 nastoupil do funkce řídícího učitele obecné školy dívčí Karel Pleskač.²²³ Správa obou měšťanských škol a obecné školy chlapecké spadala pod ředitele Václava Vávru do roku 1914.²²⁴ Poté na pozici ředitele nastoupil učitel Josef Měříčka.

Medailonky učitelů chlapecké školy měšťanské a obecné

Jan Procházka

Narodil se 22. května 1851 v Německém Brodě, kde také navštěvoval tamní gymnázium. Roku 1871 nastoupil na univerzitu v Praze a po studiu se stal zastupujícím učitelem při měšťanské škole v Náchodě, kde působil čtyři roky, a učitelem na obecné škole ve Rtyni, kde působil rok a pár měsíců. Mezi lety 1881 - 1889 učil na obecné škole v České Skalici odkud byl poté přesunut jako odborný učitel na měšťanskou školu do Červeného

²²⁰ Na počátku 20. století funkci školního inspektora vykonávali okresní školní inspektoři J. Pelikán (1899), Jan Dobeš (1900 - 1905), František Paul (1905 - 1919). SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s.35, 43, 143.

²²¹ Do této doby měla pouze obecná škola dívčí vlastní správu, ostatní spadaly pod jednu správu ředitele měšťanské školy chlapecké. SOKA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 9.

²²² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 45.

²²³ Tamtéž, s. 61.

²²⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 18.

Kostelce. Od roku 1898 působil opět v České Skalici tentokrát již jako první ředitel nově zřízené měšťanské školy v České Skalici.²²⁵ Zemřel dne 9. srpna 1903.

Václav Vávra

Narodil se dne 12. září 1860 v Milovicích, kde navštěvoval obecnou školu. V letech 1873 - 1880 se vzdělával na vyšší reálce v Hradci Králové. Poté působil v Chodovicích jako výpomocný podučitel a po získání vysvědčení dospělosti na učitelském ústavu v Hradci Králové (v roce 1881) byl jmenován prozatímním učitelem. Později působil také na obecné škole v Potštýně a Prorubech, mezi lety 1881-1887. V roce 1883 se podrobil zkoušce k dosažení způsobilosti učit na obecných školách. V roce 1887 získal atestaci pro školy měšťanské z oboru matematicko-technického a roku 1889 také z oboru přírodovědného před zkušební komisí v Praze. Zemskou školní radou byl roku 1890 ustanoven podučitelem a o pět let později učitelem na měšťanské škole v Červeném Kostelci, kde působil až do svého jmenování ředitelem na měšťanské škole v České Skalici dne 1. března roku 1905.²²⁶ Zemřel 12. srpna 1913 ve věku 53 let po dlouhodobé nemoci.²²⁷

František Khom

Narodil se 24. února 1866 v České Skalici, kde navštěvoval obecnou školu mezi lety 1872-1879. Následně studoval na reálné škole a učitelském ústavu v Hradci Králové. V roce 1886 složil zkoušku dospělosti a byl ustanoven podučitelem ve Žďárkách. Dále působil na svou žádost jako zatímní podučitel na obecné škole v Machově (1888-1889). Roku 1889 složil zkoušku učitelské způsobilosti v Hradci Králové a poté učil jako zatímní podučitel na pětileté obecné škole v Polici (1889-1890), jako definitivní podučitel v Přepýších na Opočensku (1890-1894) a jako definitivní podučitel na pětileté obecné škole v Novém Městě nad Metují. Podařilo se mu také úspěšně složit zkoušky pro měšťanské školy z oboru gramaticko-historického a následně se roku 1898 stal učitelem na měšťanské chlapecké škole v České Skalici.²²⁸ V roce 1926 odešel v šedesáti letech do penze.²²⁹

²²⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 12.

²²⁶ Tamtéž, s. 87 - 89.

²²⁷ Tamtéž, s. 231.

²²⁸ Tamtéž, s. 17-18.

²²⁹ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 116.

Jaroslav Klos

Narodil se 24. února 1883 v Jičíně a tam se také v letech 1896 - 1898 vzdělával na měšťanské škole. Roku 1899 - 1902 studoval na učitelském ústavu v Jičíně, kde získal 24. září 1902 vysvědčení dospělosti pro školy obecné. Dne 12. října 1902 byl ustanoven podučitelem na obecné chlapecké škole v České Skalici.²³⁰

František Kolařík

Narodil se dne 1. března 1879 v České Skalici. V této době se v České Skalici nenacházela měšťanská škola, tudíž studoval na měšťanské škole v Červeném Kostelci. Následně studoval mezi lety 1895-1899 na učitelském ústavu v Hradci Králové. Tam také dne 20. června 1899 nabyl vysvědčení dospělosti a téhož roku ho okresní školní rada v Trutnově ustanovila zatímním podučitelem v Havlovicích. O rok později byl okresní školní radou v Náchodě přesunut na obecnou školu ve Studnici jako zatímní podučitel. Způsobivosti učit na obecných školách dosáhl roku 1901 na učitelském ústavu v Hradci Králové. Od roku 1902 působil v České Skalici jako podučitel a později učitel na obecné chlapecké škole. Ve školním roce 1905/1906 podstoupil celoroční kurz na učitele pro měšťanské školy v Příbrami.²³¹

Josef Kohl

Narodil se 12. září 1882 v Dobrošově. Vzdělával se na měšťanské škole v Náchodě mezi lety 1894 - 1897 a poté pokračoval ve studiu na učitelském ústavu v Hradci Králové (1897 - 1901), kde nabyl vysvědčení dospělosti pro obecné školy. Působil jako podučitel při obecné škole dvoutřídní v Dobrošově (1901-1902). Následující školní rok (1902/1903) byl přeložen okresní školní radou na obecnou školu do České Skalice. V roce 1908 byl přeložen na místo správce jednotřídní školy ve Zličí, získal roční služebné 1600 K, funkční přídavek 200 K a byt.²³²

František Jirman

Narodil se 1. října 1871 v Pavlišově, kde také navštěvoval jednotřídní obecnou školu. Mezi lety 1885 - 1887 studoval na měšťanské škole v Náchodě a následně se vzdělával na učitelském ústavu v Hradci Králové (1887 - 1891). Po vykonání zkoušky dospělosti byl ustanoven zatímním podučitelem na obecné dvoutřídní škole ve Vysokově. V květnu roku

²³⁰ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 216 - 217.

²³¹ Tamtéž, s. 154-155.

²³² Tamtéž, s. 74 - 75, 160.

1894 vykonal zkoušku způsobilosti učitele pro obecné školy. Nadále se vzdělával v oboru přírodovědeckém a v květnu roku 1902 nabyl vysvědčení způsobilosti pro měšťanské školy. Začátkem školního roku 1903/1904 byl jmenován zatímním učitelem na měšťanské škole chlapecké v České Skalici.²³³

Medailonky učitelů a učitelky na obecné škole dívčí

Jan Poličanský

Narodil se 18. května 1842 v Jilemnici a od roku 1853 studoval na nižší reálce v Jičíně. Studoval na německém ústavu na Malé Straně od roku 1859. Zkoušku pro učitelství na hlavních školách úspěšně složil roku 1862. Následně vyučoval jako mladší učitel v Náchodě s ročním platem 200 zl., kde působil 17 let. V roce 1879 se stal řídícím učitelem obecné školy v České Skalici.²³⁴ V 80. a 90. letech 19. století se velkou měrou podílel na kulturním a společenském životě v České Skalici. Roku 1882 byl jmenován sběratelem Ústřední matice školské v Praze, která měla za úkol podporovat zřizování českých škol. Ve stejném roce obdržel pochvalný dekret od biskupské konsistoře v Hradci Králové za pěstování církevního zpěvu.²³⁵ Byl také několikrát vyznamenán jako učitel a přispíval také svými texty do pedagogických časopisů. Byl posledním řídícím učitelem smíšené obecné školy v České Skalici a od roku 1900 prvním správcem obecné školy dívčí. Zemřel 15. září 1903 v České Skalici.²³⁶

Karel Pleskač

Narodil se 24. srpna 1858 v Náchodě. Navštěvoval tamní měšťanskou školu v letech 1870 - 1873, poté studoval na učitelském ústavu v Hradci Králové, kde složil 28. července 1877 zkoušku dospělosti.²³⁷ Následně působil jako podučitel v Úpici, poté jako zatímní učitel v Jizbici a zatímní podučitel ve Rtyni. Roku 1880 složil zkoušku učitelské způsobilosti a byl jmenován učitelem ve Slatině nad Úpou, kde působil necelých 15 let.²³⁸ Podílel se také na tamním veřejném a společenském životě v obci. Podpořil založení hasičského sboru, organizoval divadelní představení a byl také členem obecního zastupitelstva. V roce 1895

²³³ Tamtéž, s. 177 - 178.

²³⁴ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice*. 2014, s. 137.

²³⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, nestr.

²³⁶ V roce 1890 se stal čestným členem jednoty Komenský a roce 1895 byl zvolen referentem pro úpravu učebních osnov obecných škol pětiletých. Za pedagogické a řídicí schopnosti získal ocenění v roce 1898 od okresní školní rady v Novém Městě nad Metují. VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice*. 2014, s. 138.

²³⁷ Tamtéž, s. 133.

²³⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 61 - 62.

převzal funkci řídícího učitele v nově otevřené škole v Babí u Náchoda, kde působil 10 let, a za svou činnost získal vyznamenání pochvalným dekretem. Posledním působištěm se pro Karla Pleskače stala dívčí obecná škola v České Skalici, kam nastoupil do funkce správce školy 1. března 1905, a zůstal zde do roku 1920, kdy odešel do penze.²³⁹

Své pedagogické znalosti využil při psaní literárních prací s výchovným cílem určených mládeži. Byl znám také jako regionální spisovatel.²⁴⁰ Napsal řadu povídek, divadelní hry, román, atd. Mimo jiné zaznamenal vzpomínky své matky Františky a jejích vrstevnic na Barboru Panklovou (později známou jako spisovatelka Božena Němcová). V roce 1930 se vrátil do rodného Náchoda, kde 3. listopadu 1937 zemřel.²⁴¹

Matylda Vaňová

Narodila se 22. května 1884 v Polici nad Metují. Studovala na učitelském ústavu v Praze a v roce 1905 vykonala zkoušku dospělosti. Působila na obecných školách v Polici nad Metují a v Náchodě. Roku 1906 nastoupila službu na obecné dívčí škole v České Skalici.²⁴²

Medailonky učitelek na měšťanské škole dívčí

Marie Schwarzová

Narodila se dne 9. srpna 1859 v Praze. Studovala na učitelském ústavu v Praze (1875 - 1879), kde získala vysvědčení učitelské dospělosti dne 29. června 1879. V srpnu téhož roku byla ustanovena okresní školní radou v Českém Brodě zatímní učitelkou v Uhřetěvsi. Poté působila jako podučitelka na obecné škole v Prachaticích (1881 - 1883), jako zatímní učitelka na obecné škole v Kralupech nad Vltavou (1883 - 1884), jako definitivní učitelka na obecné škole v Kralupech nad Vltavou (1884 - 1894) a jako definitivní učitelkou na obecné dívčí škole ve Slaném (1894-1901). V období let 1899 - 1900 se zúčastnila jednoročního kurzu při vyšší reálce v Jičíně. Tam roku 1900 získala vysvědčení k vyučování matematiky na měšťanských školách, což vedlo k nové pozici zatímní odborné učitelky na měšťanské škole v Kralupech roku 1901. Po třech letech byla přesunuta na měšťanskou školu ve Slaném, kde působila do 30. dubna 1904. Dne 15. ledna 1908 nastoupila službu odborné definitivní

²³⁹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice. 2014, s. 133.

²⁴⁰ SEMERÁKOVÁ, Klára. Obraz života Boženy Němcové v umělecké tvorbě autorů 19. a 20. století s přihlédnutím k regionální literatuře Českoskalicka. Olomouc 2017. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, s. 31 - 35.

²⁴¹ VLČKOVÁ, Věra. Česká Skalice. 2014, s. 133 - 134.

²⁴² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 97.

učitelky v měšťanské škole v České Skalici, kde působila do roku 1919, kdy byla penzionována s výslužným 5480 K.²⁴³

Marie Straníková

Narodila se dne 23. března 1873 v Kunčicích v Čechách. Vzdělávala se do roku na obecné škole v Neveklově a poté na německé škole u Voršilek v Praze, kde vykonala zkoušku z francouzského jazyka roku 1893. Na industriálním kurzu při českém ústavu učitelek v Praze získala způsobilost k vyučování ženských ručních prací na obecné a měšťanské škole dne 29. června 1896. O tři roky později složila zkoušku dospělosti na učitelském ústavu v Praze. Okresní školní rada v Náchodě ji roku 1902 jmenovala výpomocnou podučitelkou na obecné škole pro dívky I. obvodu v Náchodě a o tři měsíce později byla jmenována zatímní podučitelkou na obecné škole pro dívky II. obvodu v Náchodě. Dne 25. května 1904 získala způsobilost učit jazyku německému a roku 1909 nabyla způsobilost k vyučování na měšťanských školách v oboru přírodovědném a matematickém při zkušební komisi pro školy obecné a měšťanské v Praze. Roku 1910 byla zemskou školní radou ustanovena definitivní učitelkou přírodovědeckého oboru na dívčí měšťanské škole v České Skalici s nárokem na základní slušné 2000 K. Dne 23. srpna 1921 byla přeložena na uprázdněné místo při občanské dívčí škole v Náchodě II. obvodu.²⁴⁴

Teresie Mojžíšová

Narodila se 15. října 1878 v Opatovicích nad Labem. Vzdělávala se na měšťanských školách v Trutnově a v Jaroměři. Dále studovala v I. - IV. ročníku na učitelském ústavu pro dívky v Chrudimi, kde nabyla vysvědčení dospělosti pro obecné školy dne 18. července 1899. Vynesemím okresní školní rady ve Dvoře Králové nad Labem byla ustanovena zatímní podučitelkou v Josefově (roku 1899) a později byla jmenována zatímní učitelkou první třídy a následně druhé třídy na obecné škole v Jaroměři (roku 1906). Ještě téhož roku byla ustanovena zemskou školní radou definitivní učitelkou druhé třídy na obecné dívčí škole v Jaroměři. Dne 17. května 1907 nabyla vysvědčení způsobilosti vyučovat oboru gramaticko-historického na měšťanských školách při zkušební komisi v Hradci Králové a od září téhož roku působila jako zatímní odborná učitelka v Jaroměři. V září roku 1908 začala vyučovat

²⁴³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 10 - 11, 212.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 39 - 41, 223.

jako definitivní učitelka gramaticko-historického oboru na měšťanské škole dívčí v České Skalici. Zemřela 5. prosince 1914 po dlouhé nemoci a byla pochována v Jaroměři.²⁴⁵

Terezie Hartmanová

Působila jako industriální učitelka v Bystrém, kam byla dosazena okresní školní radou v Poličce dne 21. dubna 1884. Okresní školní radou ve Vysokém Mýtě dne 13. května 1895 byla jmenována výpomocnou podučitelkou ve Dvořišti a okresní školní rada v Novém Městě nad Metují dne 26. října 1895 ji přesunula na pozici industriální učitelky v Hoříčkách a ve Vestci. Dekretem zemské školní rady ze dne 23. září 1908 byla jmenována definitivní učitelkou ručních prací na měšťanské škole dívčí v České Skalici. Zemřela 23. dubna 1918.²⁴⁶

Zástupci církve na školách v České Skalici

František Antonín Pecka

František A. Pecka se narodil dne 15. července 1841 v Teplejšovicích na Táborsku. Studoval na akademickém gymnáziu na Starém Městě v Praze. Studia ukončil v roce 1865. V roce 1866 byl v noviciátu v Ketzelsdorfu na území dnešního Rakouska. Pokračoval studiem bohosloví ve Štýrsku, Českých Budějovicích a Hradci Králové. Dne 14. července 1870 byl vysvěcen na kněze v Hradci Králové za přítomnosti litoměřického biskupa Vahally. Působil jako kněz v Novém Hradci (1870-1872), jako kaplan v Hrochově Týnci (1872 - 1879), jako kaplan v Úpici (1897 - 1884), jako zámeký kaplan v Náchodě (1884 - 1887) a jako kaplan ve Studnici (1887 - 1890).²⁴⁷ Do České Skalice nastoupil dne 6. července 1890 na uprázdněné místo po českoskalickém knězi Václavu Černém. Stal se tak osmnáctým knězem českoskalické farnosti. Patřil mezi zakladatele „Včelařského spolku pro okres Českoskalický se sídlem v České Skalici“ a „Okrašlovacího spolku v České Skalici“. Dne 16. září 1900 děkan Pecka vysvětil měšťanskou školu na náměstí v České Skalici. Od 27. prosince 1900 zastával funkci správce vikariátu Náchodského a od května 1901 funkci děkana v Náchodě. Město Náchod a některé další obce na Úpicku a Náchodsku ho jmenovaly svým čestným měšťanem. Zemřel dne 8. června 1911 v Náchodě. Pochován byl na hřbitově na Starém Městě v Náchodě.²⁴⁸

²⁴⁵ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 22 - 23, 113.

²⁴⁶ Ve školních záznamech se neobjevují údaje o narození ani o studiu Terezie Hartmanové. Tamtéž, s. 12.

²⁴⁷ VALTERA, Jiří. Historie včelařského spolku v České Skalici. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, s. 40-41.

²⁴⁸ VALTERA, Jiří. Historie včelařského spolku v České Skalici. 2016, s. 41-43.

František Vilém Bakeš

František Vilém Bakeš se narodil 3. října 1857 v Chrasti u Chrudimi. Absolvoval gymnázium v Chrudimi a následně se v Praze a v Hradci Králové věnoval studiu bohosloví. Na kněze byl vysvěcen 15. června 1882 v Hradci Králové. Působil jako kaplan na Hoříčkách, v Úpici a v roce 1894 byl přeložen do funkce zámeckého kaplana v Náchodě. Z Náchoda odešel roku 1896 na Boušín, kde vykonával funkci tamějšího administrátora. Na návrh prince Viléma ze Schaumburg –Lippe byl přeložen do České Skalice v roce 1901. Nastoupil na uprázdněné místo po Františku A. Peckovi, který byl přeložen do funkce děkana v Náchodě. František Bakeš se stal devatenáctým farářem v České Skalici a vyučoval katolické náboženství na českoskalických školách. Od roku 1908 měl na starost také výuku v nově otevřené škole ve Zličí. Zemřel 25. února 1923.²⁴⁹

Theodor Jan Kalenda

Ratibořický rodák Theodor Kalenda se narodil roku 1883.²⁵⁰ Roku 1910 vykonal bohoslužby v Šonově a České Skalici jako superintendentní vikář z Libkovic. Následně zaslal do Šonova kandidaturu na uprázdněné kazatelské místo a roku 1911 na toto místo nastoupil. Byl umělecky založený, psal například náboženské písně („Tvé požehnání“). Kalenda si během své práce všiml nízké účasti věřících na bohoslužbách a snažil se zastavit odliv praktikujících evangelíků. „*Nemůžeme arci nepozorovati, že jest mnoho rodin a údů sboru našeho, kteří návštěvu služeb Božích zanedbávají úplně nebo alespoň zvětší části, nežli by si bylo přáti. Průměrný počet návštěvníků činí asi 20 % všech členů sboru.*“. Příčinu problémů viděl v katolických sousedech, jejichž chování mělo svádět evangelíky na scestí. Po svém příchodu do sboru obnovil výuku náboženství na všech školách, na kterých duchovní ze Šonova působili. Nejvíce evangelických dětí se ve školním roce 1911/1912 nacházelo v České Skalici (27 dětí), které Kalenda vyučoval jednou týdně. Kalendovy výuky náboženství se celkově účastnilo 90 žáků na 10 školách, týdně průměrně odučil 9 hodin.²⁵¹ Zemřel 23. srpna 1917 v Šonově.²⁵²

²⁴⁹ VALTERA, Jiří. Historie včelařského spolku v České Skalici. 2016, s. 45-47.

²⁵⁰ DVOŘÁKOVÁ, Z. Naděжда. Opět všichni bratři a sestry v církvi otců. [online]. 2018 [cit. 2020-03-08], s. 3.

²⁵¹ KÁBRT, Vojtěch. Protestantismus na českém severovýchodě, život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938. 2015, s. 173 - 175.

²⁵² DVOŘÁKOVÁ, Z. Naděжда. Opět všichni bratři a sestry v církvi otců. [online]. 2018 [cit. 2020-03-08], s. 3.

7. Českoskalické školy během první světové války

Zprávy o atentátu na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda D'Este se rychle roznesly i po českých zemích. Zpočátku nijak výrazně neovlivnily běžné školní dny, což se ale mělo brzy změnit. Stejně jako každý rok byl v červenci 1914 slavnostně ukončen školní rok v České Skalici a v neděli, 19. července, se žáci mohli těšit na dětský den. Pořádala ho okresní komise pro mládež ve spolupráci s tělocvičnou jednotou Sokol, učitelstvem a dobrovolníky. Slavnost se konala na Žižkově kopci a byla zahájena slavnostním průvodem od hotelu Na Bojišti, ve kterém si děti vykračovaly v národních a sokolských krojích. Jen málokdo si tehdy dokázal představit, že již brzy budou podobně odcházet na skutečné bojiště jen o pár let starší odvedenci. Průvodu se zúčastnila i městská rada a členové okresního výboru. Slavnostní řeč přednesl ředitel českoskalických měšťanských škol Josef Měříčka, jenž při projevu objasnil důležitost škol, vlasteneckých spolků a drobných národních prací.²⁵³ Bylo to na čtyři roky naposledy, kdy se tato slavnost konala v mírových podmínkách. Již týden po těchto slavnostních dnech došlo k vyhlášení částečné mobilizace českých armádních sborů a vývoj následných událostí významně zasáhl do všech rovin veřejného života, školskou sféru nevyjímaje. Správce obecné dívčí školy během prázdnin vybídl své žákyně ve všech přískolených obcích, aby vypomáhaly při zemědělských pracích. Od 24. srpna do počátku školního roku pak členové učitelského sboru dohlíželi od rána do večera na děti, jejichž otcové byli na frontě.²⁵⁴

Prekótný vývoj vojenských a politických událostí se promítl do využití školních budov, podoby vlastní výuky a také učitelských sborů. Již v srpnu 1914 reagovala zemská školní rada na vypuknutí války výnosem č. 53 105, v němž uvedla, že „*považuje za naléhavě žádoucí, aby přes obtíže, které působí vypuknutí války, školní rok 1914/1915 pokud je možno na všech obecných a měšťanských školách začal v předepsané době.*”²⁵⁵ V období letních prázdnin se totiž diskutovalo o případném odsunu počátku vyučování na leden či únor roku 1915, ale nakonec školní rok v České Skalici započal v předepsané době. Zemská školní rada také předpokládala, že válečný konflikt s sebou přinese velké množství raněných vojáků, pro které by kapacita nemocnic nemusela být dostatečná, a proto náhradní prostory pro lazarety měly poskytovat školní budovy. Patrně také z tohoto důvodu rada usilovala o otevření škol již v září, aby mohli být všichni učitelé a žáci nápomocni. Jak se záhy ukázalo, domněnky

²⁵³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 242.

²⁵⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 245.

²⁵⁵ ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeňské školství v době Velké války (1914 - 1918)*. In: Dějiny ve škole - Škola v dějinách / Praha: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2010 s. 169.; LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 220.

zemské školní rady se staly realitou a celkem bylo v Čechách k vojenským účelům využito 306 školních budov.²⁵⁶ Tato situace se týkala i České Skalice, kde místní školní rada rozhodla o propůjčení školních prostor pro válečné účely.²⁵⁷ Krátce po vypuknutí války se tak tělocvična měšťanské školy dívčí přeměnila v lazaret se 30 lůžky, která obstarala rada města České Skalice. Další potřebné vybavení daroval velkopřumyslník z České Skalice Jakub Bondy,²⁵⁸ z čehož lze usuzovat, že průmyslové odvětví bylo v této době velmi prosperující. Již v září 1914 skutečně zaplnilo lazaret třicet raněných vojáků, většinou Poláků, Slováků a čtyři Češi. Na přivítání dostali od přítomných dam čaj, zákusky a doutníky, což svědčí o relativně dobré ekonomické a hospodářské situace v prvních týdnech války. O zdravotní stav raněných se staral lékař August Kordina se dvěma pomocníky Jaroslavem Nyklíčkem a Marií Richterovou, která měla na starost vydávání prádla.²⁵⁹ Stravu vojákům zajišťovaly ženy z Červeného kříže, kterým od 24. září do 21. listopadu 1914 vypomáhaly učitelky z českoskalické obecné dívčí školy.²⁶⁰ Postupem času začalo být problematické financování lazaretu, na které nemělo prostředky město ani škola. Zástupci města i škol tedy museli podniknout sbírku mezi občany, která pomohla k udržení fungování lazaretu.²⁶¹ Dne 21. listopadu začali z města odcházet první uzdravení vojáci, kteří zde byli léčeni. Na cestu byli vybaveni oblečením. Někteří zůstali v lazaretu přes Vánoce a pečovatelky pro ně nachystaly štědrovečerní večeři s rybami, stromkem, vánočkou a malými dárky. Lze se tedy domnívat, že na konci roku 1914 nedostatek potravin Českou Skalici ještě nezasáhl.²⁶² Školní budovy v České Skalici ale nebyly využívány pouze pro léčbu nemocných a raněných vojáků, ale na počátku války sloužily zejména jako ubytovny pro vojsko. Na konci října 1914 do města přišlo vojsko rakouské pěchoty, které bylo na deset dní ubytováno v budově dívčí obecné školy, což způsobilo přesun žákyň z této školy do místností měšťanských škol.²⁶³ K dalšímu přerušení výuky z důvodu pobytu vojska ve městě došlo v únoru 1915, kdy v dívčí

²⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 69, 77.

²⁵⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 25.

²⁵⁸ Daroval 30 slamníků, 60 kusů polštářů, prostěradel, košil a 90 kusů ručníků a kapesníků. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 294.

²⁵⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 294.

²⁶⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 253.

²⁶¹ Ze zápisů ve školní kronice: „Za účelem získání potřebných finančních prostředků k vydržování lazaretu vykonali radní Vaigert, ředitel Josef Měřička a učitel František Jirman sbírku mezi obyvateli města, při které vybrali celkem 1373, 14 K, z toho pro Červený kříž 734,90 K a pro nezaměstnané 638,24 K.“ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 102.

²⁶² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 295.

²⁶³ Jednalo se o 900 vojáků rakouské pěchoty z Jaroměře, kteří ve městě čekali na povolání na frontu, a zhruba 300 z nich bylo ubytováno ve školní budově. Vojsko ve městě pobývalo deset dní, než odjelo na frontu SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 245 - 246.

obecné škole probíhala domobranecká přehlídka 8000 mužů.²⁶⁴ Kasárna v Jaroměři v této době byla přeplněná a pro ubytování vojska se tak využívaly i budovy v přilehlých městech. Chod škol však neovlivňovala pouze přítomnost vojáků, ale také využívání školních prostor pro skladování potravinových zásob. Z učebny první třídy obecné školy pro chlapce se stalo skladiště mouky, kterou obec nakoupila pro případ nouze, a půdy obou chlapeckých škol se pak využívaly pro skladování nezemletého obilí.²⁶⁵ Po přeměnění školních místností ve sklady došlo k přesunu tříd na všech školách v České Skalici, jelikož žáci neměli již na obecné škole dostatečný prostor pro výuku, a tak byli umisťováni do budov měšťanských škol. Nadále se tak vyučovalo i v místnostech, které pro výuku nebyly upraveny jako například v kreslárnách či kabinetech.²⁶⁶ Výuku komplikovaly také interní problémy školy. Od roku 1916 nefungovalo dostatečně ústřední topení v budově měšťanské dívčí školy, a to vedlo k omezení vyučování na této budově.²⁶⁷ Další komplikace se objevily na přelomu let 1916/1917, kdy tuhá zima způsobila nedostatek uhlí po celých českých zemích.²⁶⁸ Na českoskalických školách se nedostatek uhlí projevil na počátku března roku 1917 a ředitelství na to reagovalo sloučením výuky žáků a žákyní měšťanských škol v budově měšťanské školy chlapecké.²⁶⁹ Měšťanská škola dívčí zůstala do odvolání uzavřena.²⁷⁰ V prvních dnech ledna 1918 byla situace již natolik kritická, že hrozilo všem českoskalickým školám úplné uzavření. Z tohoto důvodu se ředitelství obrátilo se žádostí o pomoc na disponenta báňské společnosti v Malých Svatoňovicích pana Vlčka, jenž následně dodal školám 100 q ořechového uhlí, čímž bylo zajištěno alespoň polodenní vyučování.²⁷¹ Takto výuka probíhala až do dubna roku 1918, kdy bylo obnoveno celodenní vyučování.²⁷²

Výuku na školách také negativně ovlivňovaly zásahy ze strany státu, které zdůrazňovaly prosazování rakouského vlastenectví a zapojení škol do válečného úsilí. Už ve druhém roce války se začal projevovat důraz na výchovu žáků k rakouskému vlastenectví a snahu úřadů odstranit ze školního vyučování cokoli, co by podporovalo vlastenectví

²⁶⁴ Tamtéž, s. 250.

²⁶⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 293.

²⁶⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 177.

²⁶⁷ Bylo zavedeno polodenní vyučování pro žákyně čtvrté a páté třídy obecné školy, které měly výuku v měšťanské škole. Jejich původní třídy sloužily v této době jako sklad zásob potravin. Žákyně páté třídy měly vyučování od 8:00 do 12:00 hodin dopoledne a žákyně čtvrté třídy od 13:00 do 16:30 odpoledne v budově obecných škol. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 287-288.

²⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015, [vid. 14. 3. 2020]. s. 222.

²⁶⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 184.

²⁷⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 387.

²⁷¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 199.

²⁷² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 306.

české.²⁷³ Jednalo se o snahu Rakouska-Uherska získat co nejvíce budoucích vojáků, kteří půjdou dobrovolně na frontu hájit rakouské zájmy. Naopak tlumení českého vlastenectví můžeme interpretovat jako snahu omezit jakékoli nacionální smýšlení, které by mohlo vést k nepokojům a narušení oddanosti císaři. Úkolem každého pedagoga tedy bylo u dětí pěstovat během vyučování vlastenecké city, lásku k panovníkovi a myšlenky svornosti.²⁷⁴ Loajálnost k Rakousko-Uhersku zdůraznil při svém proslovu k českoskalickým učitelům také školní okresní inspektor František Paul, který navštívil 8. června 1917 školy v České Skalici a udělil učitelstvu následující pokyny: „*aby školou byly vnímavé mládeži vštěpovány nadšení a zápal pro společnou vlast, dále dějinného příslušenství vědomí k říši, aby pěstovány byly city dynastické, rakousko-vlastenecké. Žactvo má býti prodchnuto vědomím příslušnosti k našemu mocnářství a má býti přivedeno k poznání, že vše čím jsme a co máme, dosáhli jsme ve spojení s naší říší pod mocnou záštitou dynastie habsburské. Památka padlých učitelů a žáků ve válce má býti ve škole uctěna. Pan inspektor zároveň konstatoval, že všichni členové učitelského sboru chovají se vlastenecky a zdůraznil, aby při všech vyučovaných předmětech brán byl zřetel k poměrům a potřebám říše, u hochů pak, aby pěstována byla chuť a nadšení pro stav vojenský k vydatné potřebě pro budoucí stav branný.*“²⁷⁵ Státní propaganda pronikla prakticky do výuky všech školních předmětů na obecných i měšťanských školách.²⁷⁶ Rakouský patriotismus se ve školách žákům vštěpoval především prostřednictvím učebnic, čítanek a slabikářů, které mezi lety 1915 a 1916 prošly důkladnou kontrolou, jež měla zajistit nezávadnost žakovských textů.²⁷⁷ Na konci školního roku 1915/1916 okresní školní rada v Náchodě oznámila správě českoskalických škol zabavování vybraných čítanek pro obecné školy.²⁷⁸ V srpnu roku 1916 se pak počet nežádoucích učebnic navýšil. Patřily mezi ně např.

²⁷³ ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeňské školství v době Velké války (1914 - 1918)*. 2010, s. 172.

²⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 79.

²⁷⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 395.

²⁷⁶ ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeňské školství v době Velké války (1914 - 1918)*. 2010, s. 172.

²⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015, [vid. 14. 3. 2020]. s. 215.

²⁷⁸ Na seznam zakázaných knih patřila následující díla: KOZEL Ludvík, Cvičebnice zpěvu pro měšťanské školy chlapecké. Sešit I. a II. C. k. školní knihosklad v Praze.; MALÁT Jan, Zpěvník pro školy obecné a měšťanské IV. a VI. sešit. C. k. školní knihosklad v Praze.; MILLER Josef, Cvičebnice jazyka českého pro školy obecné III. díl trojdílného, IV. díl čtyřdílného a V. díl pětídílného vydání. C. k. školní knihosklad v Praze.; MOJŽÍŠ-ŠULISTA. Učebnice jazyka německého pro školy měšťanské, I. stupeň. C. k. školní knihosklad v Praze.; MAZÁNEK Jan, Cvičebnice zpěvu dle not pro žáky škol obecných I. - III. díl. Praha F. A. Urbánek.; BERGMAN-DRUBEK. Výbor písní školních pro mládež škol obecných a měšťanských. Sešit 2, Praha-Smíchov, nákladem Anny Drubkové, vdovy po řediteli školy.; KOBILÍŽEK Maxim, Škola zpěvu pro školy střední pro školy střední, měšťanské i pro vyšší stupně škol obecných. Brno, Barvič a Novotný.; MOUČKA Josef: Zpěvník pro školy obecné a měšťanské I. - IV. díl, Praha J. Otto; MOUČKA Josef: Zpěvník pro školy obecné a měšťanské I. a II. díl, Praha J. Otto; Hořčíčka Josef, Česká mluvnice pro školy obecné I. - IV. díl, Praha J. Otto; HOŘČÍČKA Josef a spolčníci, Česká čítanka pro měšťanské školy a) chlapecké I. - III. díl, b) dívčí I. - III. díl, c) chlapecké i dívčí I. díl, Praha, J. Otto; HOŘČÍČKA Josef, Čítanka pro pokračovací kursy při školách měšťanských, Praha, J. Otto.; ŘÍHA Arnošt, Škola jazyka českého, mluvnice, pravopis a sloh v soustředěných kruzích pro školy obecné I. až IV. díl, Praha J. Otto.; HRONÍK Jan, Zpěvník pro žáky měšťanských škol, I. Stupeň, Praha M. Knapp.; SVOBODA Vojtěch, Cvičebnice zpěvu pro školy měšťanské I. - III. díl, Roudnice n./L., nákladem Vojtěcha Svobody, odborného učitele.; Sládek Ferdinand, Zpěvník pro školy

zpěvníky, cvičebnice českého a německého jazyka a učebnice zeměpisu či dějepisu.²⁷⁹ Zakázané a zabavené učebnice ale nebyly nahrazeny žádnými novými knihami, což způsobilo následný nedostatek učebnic. Revize se týkaly také školních knihoven.²⁸⁰ Učitelé musely o každé knize ve školní knihovně rozhodnout, zda se jedná závadnou četbu, či ne. Pokud nějakou knihu vyřadili, museli napsat i zdůvodnění svého rozhodnutí. Dlouhou dobu nebyla stanovena jasná kritéria, podle kterých měla revize probíhat, a tak se některé tituly staly nevhodnými až dodatečně.²⁸¹

Podoba některých předmětů pak byla naprosto podřízena zapojení škol do válečného úsilí. Například při hodinách tělocviku chlapci namísto cvičení vytvářeli v tělocvičně cupaninu pro válečné účely a děvčata na hodinách ručních prací pletly a šily části oděvů, které následně putovaly na frontu vojsku (např. ponožky, šály, náhlenice).²⁸² Zajímavostí je, že roku 1914 vlnu na náhlenice poskytla princezna Alexandra ze Schaumburg-Lippe, která žila na zámku v Náchodě.²⁸³ Nově se součástí školní docházky žáků staly také různé mimoškolní aktivity, zejména sbírky ve prospěch vojáků na frontách nebo rodin po padlých. Vše se ale organizovalo na úkor vyučování, z čehož lze usoudit, že vzdělávání ve válečné době nebylo pro monarchii prioritou. Žáci sbírali například kov, ostružinové listí na čaj pro vojáky, apod.²⁸⁴ Představu o tom, jaké bylo sbírkové zatížení žáků a učitelů, podává pamětní kniha obecné školy dívčí v České Skalici. V roce 1915 zhotovily žákyně 7400 kusů papírových podešvů, nasbíraly 12 kilo ostružinového, jahodníkového a borůvkového listí, 7 kilo duběnek, borků, kotvic a žaludových mističek obsahujících tříslovinu k vydělávání kůží. V roce 1917

obecné a měšťanské III. a VIII. díl. Praha Josef Rašín.; Říha-Frýba, Francouzská mluvnice a čítanka pro školy měšťanské I. - III. stupeň, Praha-nákladem Unie.; Tuma Adolf, Německá cvičebnice pro školy obecné I. - III. stupeň. Praha.; ULRICH Jan, Cvičebnice jazyka německého pro školy měšťanské I. - III. díl. Praha, Bursík a Kohout.; HÖTZ J., Zeměpis pro školy měšťanské, III. díl Praha, nákladem Komenia. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 172.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, nestr.

²⁷⁹ Rozšířený seznam zakázaných učebnic zaslala okresní školní rada v Náchodě školám v České Skalici 23. září 1916 a obsahoval následující díla: STEINICH Karel, Zeměpis pro měšťanské školy I. a II. díl, C. k. knihosklad v Praze.; KREJČÍ Josef, Zeměpis pro školy měšťanské I., II. a III. díl. Nakladatelství české grafické společnosti "Unie" v Praze.; BOLINA a DOLENSKÝ, Dějepis pro školy měšťanské, I. díl. Nakladatelství české grafické společnosti "Unie" v Praze.; TILLE, Dr. A a KNEIDL F., Učebnice zeměpisu pro školy měšťanské, I., II., a III. díl. Nákladem R. A: Urbánka v Praze.; PATERA B., Zeměpis pro školy měšťanské, I., II. a III. díl. Nákladem J. Otty v Praze.; BASL Josef, Zeměpis ku potřebě žáků měšťanských škol I., II. a III. díl. Nákladem J. L. Kobra v Praze.; ŠUJAN, KONEČNÝ a BARTOŇ, Učebnice dějepisu pro měšťanské školy I. díl. Nákladem J. L. Kobra v Praze.; TILL Alois, Učebnice dějepisu pro chlapecké i dívčí školy měšťanské, II. a III. díl. Nákladem F. Kytky v Praze.; GEBAUEROVÁ, JIRÁK a REITLER, dějepis pro školy měšťanské I., II. a III. díl. Nákladem "Komenia" v Praze. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, nestr.

²⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015, [vid. 14. 3. 2020]. s. 215, 217.

²⁸¹ ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska*. 2007, s. 30.

²⁸² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 114.

²⁸³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 249.

²⁸⁴ ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeňské školství v době Velké války (1914 - 1918)*. 2010, s. 174.

v takzvané „kapesníkové dny“ během sbírky získaly 5, 67 kg tkanin a 129,16 K.²⁸⁵ Především ke konci války pak bylo velmi časté uvolňování venkovských studentů kvůli práci na poli či jinde v hospodářství, což poukazuje na tíživý nedostatek potravin mezi obyvateli. Můžeme v tom také vidět určitý vztah mezi městem a vesnicí, která ve válečné době byla v trochu lepší situaci díky vlastnímu hospodářství. Uvolňováním žáků, tak město projevovalo podporu zemědělství, které případně mohlo poskytnout některé potřebné suroviny městu. Do života na vesnici, ale i ve městě citelně zasáhlo zavedení letního času Rakouskem-Uherskem po vzoru Německa za účelem šetření energií. Na českoskalických školách se začalo učit podle letního času poprvé v květnu roku 1916 a v září téhož roku byl tento čas ukončen.²⁸⁶ U obyvatelstva se však toto nové opatření nesetkalo s velkým úspěchem. Jednalo se o velký zásah do života lidí, který byl v harmonii s přírodním koloběhem. Podle záznamů z českoskalických kronik se letní čas na školách neosvědčil jak z důvodů zdravotních, tak i pedagogických a didaktických. V roce 1918 se nespokojenost vystupňovala i mezi rodiči žáků a podle letního času na českoskalických školách vyučovalo pouze jeden den. Dne 15. dubna 1918 byl zaveden letní čas, který měl platit do 16. září, ale již 16. dubna na základě četných žádostí rodičů místní školní rada tento čas zrušila v zájmu zdraví školní mládeže a nerušeného vyučování, které se nadále řídilo časem původním.²⁸⁷

I přes válečné období a všechny nesnáze, které s sebou přinášelo se českoskalické školy nadále rozvíjely. Došlo například k rozšíření výuky jazyků, a to hned roku 1915, kdy místní školní rada povolila vyučování francouzskému jazyku jako nepovinnému na měšťanské škole dívčí. Je zajímavé, že právě tento jazyk byl na škole povolen, jelikož se tento jazyk na měšťanských školách vyučoval jen výjimečně.²⁸⁸ V České Skalici se francouzský jazyk vyučoval již před první světovou válkou, ale pouze na chlapecké škole, a tak v tomto kroku můžeme spatřovat snahu o rozšíření dívčího vzdělání. Na obecných školách ve stejném roce začalo vyučování prvnímu cizímu jazyku, a to jazyku německému, což lze interpretovat jako snahu o sjednocení monarchie po jazykové stránce.²⁸⁹ Nadále se také dodržovaly tradiční akce školy jako dětské slavnosti, výstavy grafických prací či výlety v červenci, které už od konce 19. století neodmyslitelně patřily k závěru školního roku. Pořádaly se různé vycházky do okolí České Skalice, například do Ratibořic, Pekla či do

²⁸⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 251, 268, 294.

²⁸⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 172.

²⁸⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 282, 307.

²⁸⁸ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 80.

²⁸⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 146.

Běluně, a děti si na nich zpívaly české písně Kde domov můj či Hej, Slované, které se do roku 1918 nesměly zpívat pouze ve škole, a poté to bylo zakázáno i na výletech.²⁹⁰ Žáci se při procházkách na chvíli mohli vzdálit od reality, která zahrnovala válku a rakouskou propagandu, a užívat si bezstarostné dětství.

Součástí školní docházky zůstaly také náboženské zkoušky a kanonické vizitace. Na základě rozhodnutí mimořádné konference učitelstva v květnu 1914 byly veškeré mše slouženy ve školní kapli. Důvody pro toto rozhodnutí byly zjevné. Přeplněnost farního chrámu při oficiálních slavnostech znemožňovala dostatečný dohled nad žáky a cesta do kostela, která vedla přes frekventovanou a úzkou ulici do Malé Skalice, představovala pro děti nebezpečí.²⁹¹ Na bezpečnost žáků se nadále myslelo také při jejich pobytu ve školní budově a tak se i během válečných let konaly požárové zkoušky na obecných školách.²⁹²

Z válečných let se nám také dochovala fotografie žáků měšťanské chlapecké školy, která je vlepena do školní kroniky. Snímek pochází z roku 1916 a zachycuje poslední ročník spolu s učiteli. Představuje cenný pramen, který poskytuje pohled na dobovou módu žáků. Chlapecký oděv je téměř k nerozeznání od oděvu dospělých. Mají na sobě bílé košile, kravaty, oblek včetně vesty pod sakem. V rukou hoši drží čapce, které si na focení sundali. Je tedy patrné, že se v této době k dětem nepřistupovalo jako v dnešní době, ale byli vnímány spíše jako mladší dospělí. Žáci museli do školy chodit upravení a čistí. Vlasy měli zastřižené nakrátko, což dokládá, že dlouhé vlasy v této době nosila pouze děvčata. Vyfoceno bylo pouze 27 žáků, přičemž zapsáno jich do posledního ročníku bylo 41. Lze tedy předpokládat, že úspěšnost žáků nebyla na měšťanských školách ve válečné době příliš velká. Snímek pak také zachycuje dva učitele, ředitele měšťanské školy a katechetu, což nám dokládá úzké vztahy mezi katolickou církví a školstvím. Zároveň lze usoudit, že focení bylo v této době určitým privilegiem, jelikož se ho účastnil i ředitel školy. Upravený vzhled učitele byl v této době samozřejmostí, jak můžeme vypožorovat podle pěstovaných knírů u pedagogů. Fotografie byla pořízena na zahradě měšťanské školy chlapecké a v pozadí je vidět školní budova. Je zajímavé, že se dochovala v kronikách pouze fotografie s chlapci, zatímco dívky v kronice měšťanské školy žádnou nemají.²⁹³

²⁹⁰ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 225; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 205.

²⁹¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 187.

²⁹² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 283.

²⁹³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 385; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 177.

Nejen výuka ale také školní oslavy došly ve válečné době významných změn. Zejména se posílil charitativní ráz všech svátků a výtěžek z akcí šel zpravidla ve prospěch České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Království českém.²⁹⁴ Samozřejmě se v této době staly oslavy válečných vítězství, které doprovázely bohoslužby za padlé vojíny, i historických bitev, např. prusko-rakouské války.²⁹⁵ Lpění na ceremoniích ukazujících velikost Rakousko-Uherska lze interpretovat jako snahu monarchie vytvořit u obyvatelstva zápal pro společnou vlast a potlačit jakékoli vyjádření nesouhlasu. Lidé se těchto oslav poslušně účastnili a jen ojediněle docházelo k projevům protestu. Například v srpnu 1915, při oslavách dobytí Varšavy spojeneckými vojsky, zanotovalo v Josefově několik chlapců píseň Kde domov můj.²⁹⁶ I na českoskalických školách můžeme sledovat malé náznaky odporu a prosazování českého vlastenectví. Při významných událostech místnosti škol zdobily praporky jak říšské, tak i zemské a často školní slavnosti ukončovala mládež zapěním písně Kde domov můj.²⁹⁷ Za zmínku stojí dětská slavnost pořádaná v České Skalici v červenci roku 1918. Připravila ji tělovýchovná jednota Sokol ve prospěch Českého Srdce.²⁹⁸ Děti sehrály divadlo Pohádka o princezně Pampelišce²⁹⁹ a žákovský dorost provedl tělocvičná cvičení se zpěvy národních písní. Během slavnosti se podařilo získat 3749 K, které byly rozděleny mezi České srdce, Okresní komisi pro ochranu dětí v České Skalici, školu Petra Bezruče ve Slezsku, Opavskou Matici,³⁰⁰ Akademický dům v Praze a Besídku učňovskou.³⁰¹ Finančním příspěvkem těmto institucím českoskalické školy pomáhaly strádajícím občanům v době války a podporovaly také české vlastenecké cítění (škola Petra Bezruče či Opavská Matice). Příležitostí k nenápadným projevům českého vlastenectví byly také školní akademie, kde se zpívaly národní písně, recitovaly české básně a žáci se oblékali do národních

²⁹⁴ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020] s. 222-223.

²⁹⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 172.

²⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 224.

²⁹⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 139.

²⁹⁸ České srdce byl dobročinný sociální spolek, který byl založen roku 1918 a poskytoval pomoc potřebným. Pomoc směřovala především chudým dětem, jež představovaly budoucnost národa. *České srdce 1918-2018: československá sociální péče v Rakousku*. Vyd. 1. Praha: Matfyzpress, nakladatelství Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, 2018. 89 s., ISBN:978-80-7378-364-8, s. 8.

²⁹⁹ Pohádka o princezně Pampelišce je pohádkově a baladicky laděná divadelní hra od Jaroslava Kvapila z roku 1897. Pohádka vypráví o osudu princezny, která se nechce vdát, a tak uteče z domu. Na své cestě potká Honzu a spolu se vydají do světa. Nejedná se ale o pohádku se šťastným koncem, jelikož na podzim se pampelišky mění v chmýří a vítr je rozfouká. GÖTZ, František. *Jaroslav Kvapil*. Praha: Ministerstvo informací, 1948, s. 59.; *Jaroslav Kvapil: Princezna Pampeliška*. Český rozhlas Vltava. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/jaroslav-kvapil-princezna-pampeliska-5031255>.

³⁰⁰ Jednalo se o spolek, který představoval úsilí českých vlastenců o prosazení požadavků české menšiny v opavské části Slezska u německé společnosti a rakouských úřadů. HANIČÁK, Ondřej. *O činnosti matice Opavské*. [online] 2017 [vid. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.maticeslezska-opava.cz/text/54-140-let-maticni-cinnosti.html>.

³⁰¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 205.

kroji.³⁰² Absolventi měšťanských škol v České Skalici si připravovali představení pro obyvatele města za účelem shromáždění finanční podpory pro Červený kříž, nezaměstnané osoby, lazarety či sirotky po padlých vojácích. I do těchto představení pronikaly projevy českého vlastenectví. Například v červenci roku 1916 akademii žáků zahájil přednes o Svatém Václavu.³⁰³

Na podzim roku 1915 pak vznikla zcela nová slavnost zatloukání hřebů, která postupně pronikla do všech měst. Například v Josefově byl v květnu roku 1917 zbrojnoš, do kterého se hřeby zatloustaly, umělecky ztvárněn akademickým sochařem J. Oefnerem. V Hradci Králové byl takový zbrojnoš vztyčen v listopadu 1915.³⁰⁴ V České Skalici slavnost zatloukání hřebů uspořádal místní odbor Červeného kříže již 31. října 1915. Zatloukalo se do modelu střely moždířů pod dohledem městské rady. Téhož dne prodávaly žákyně dívčí měšťanské školy macešky ve prospěch Červeného kříže a vřesové kytice ve prospěch sirotek po padlých českoskalických vojácích. Ze záznamů školní kroniky je zřejmé, že se jednalo o velkou slavnost: „*zúčastnili se zástupci úřadů zeměpanských a samosprávných, dále místní korporace a spolky. Slavnost zahájil starosta města pan Hynek Bíl, slavnostní proslov pak přednesl důstojný pan farář František Bakeš. Po proslovu pana faráře následoval sbor žáků a žákyň měšťanských škol "Vlasti" a velebná hymna národů. Po nadšeném svolání slávy Jeho Veličenstvu přikročeno k zatloustání hřebů. Čistý výnos této válečné pomocné akce byl 460.74 K, jež odvedeny byly spolku Červeného kříže v Náchodě.*“³⁰⁵ Zájem o zatloustání byl ale ve většině měst slabý, jelikož lidé již byli unaveni neustálým oslavováním Rakouska-Uherska, a ustavičné vybírání peněz občany na těchto událostech také odrazovalo.

Válečné období poznamenalo také školní docházku žáků. Kvůli nedostatku potravin od roku 1916 žáci více času trávili na poli při zemědělských pracích, nebo chodili po vesnicích a sháněli potřebné potraviny pro rodinu.³⁰⁶ Zameškané hodiny na českoskalických školách tak tvořily průměrně 4 - 7 % z celkového počtu vyučovacích hodin, na obecné dívčí škole nanejvýš 1,7 %, což se liší od celkového obrazu docházky v českých zemích, kde například ve školním roce 1916/1917 zameškané hodiny běžně tvořily 25 až 30 %.³⁰⁷ Nízký počet zameškaných hodin mohl ovlivnit vyšší počet školních dětí z města než z vesnického prostředí, které během války zastávaly práci na polích, a tak měly

³⁰² LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 75.

³⁰³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 173.

³⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 224.

³⁰⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 343.

³⁰⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 188.

³⁰⁷ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 219.

velký počet zameškaných hodin.³⁰⁸ Jednotliví občané také nadále přispívali žákům peněžními dary a podporovali tak jejich vzdělávání a školní docházku.³⁰⁹ Po celou válku si žáci udržovali dobrý zdravotní stav, což dokládají každoroční záznamy o nemocech mezi lety 1914 - 1918, které se vyskytují ojediněle a vždy jen u malého množství žáků. Zajisté tomu napomáhala očkování, které zajišťoval MUDr. Augustin Kordina, jenž také v únoru 1915 zavedl ochranné očkování proti neštovicím.³¹⁰ Očkovalo se každou středu v učebně první třídy měšťanské školy chlapecké.³¹¹

Válka velmi citelně zasáhla nejen do školní docházky žáků, ale i do podoby učitelských sborů, jelikož učitelé byli odváděni na frontu a na uprázdněná místa nastupovaly často nekvalifikované síly či čerství absolventi učitelských ústavů.³¹² Tato situace se nevyhnula ani České Skalici, kdy během mobilizace v červenci roku 1914 byl povolán do válečné služby jeden z místních učitelů.³¹³ Během prvního roku války narukovali celkem 4 učitelé, což znamenalo snížení počtu učitelů na chlapeckých školách téměř o polovinu.³¹⁴ Uprázdňovaná místa po učitelích obsazovaly čerstvě vyučené učitelky,³¹⁵ ale často se také výuka svěřovala učitelkám z dívčích škol v České Skalici. Suplování učitelek a jejich přesuny mezi školami byly důvodem pro následný nedostatek vyučujících ve všech učitelských sborech. Místní školní rada se situaci snažila vyřešit podáním žádosti okresní školní radě, aby na učitelské pozice na měšťanskou školu dívčí mohl být vypsán konkurz jak pro ženy, tak také pro muže. Argumentovala nejenom nedostatkem pedagogů, ale také nedostatečnou klasifikací učitelek z okolí. Zemská školní rada žádost nepovažovala za opodstatněnou

³⁰⁸ Ze zápisů ve školní kronice: „Obyvatelstvo postřehlo správně jakým dobrodiním jest škola mládeži a proto velmi pilně děti do školy posílalo.” SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 102.

³⁰⁹ I během válečných let se konaly vánoční nadílky pro chudé žáky. V roce 1917 se například podařilo vybrat mezi lidmi 1270.77 K a také dary v podobě oblečení a látek. Továrník Zdenko Böhm často přispíval škole a chudým žákům a u příležitosti své stříbrné svatby se svou paní daroval 2000 K na zřízení sirotčince v České Skalici. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 407.

³¹⁰ Očkování proti neštovicím bylo nařízeno výnosem Zemské školní rady ze 6. února 1915. KOTYK, Jiří. *František Karel Potěšil (1864-1935)*. 2009, s. 85.

³¹¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 293.

³¹² VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. 1988, s. 69.

³¹³ Ze zápisů ze školních kronik: „Dne 26. července 1914 vzrušeno bylo město vyhláškou o částečné mobilisaci. V pondělí 27. a v úterý 28. července opouštěli naši vojáci svůj domov, z učitelstva povolán byl ke službě válečné kol. Jaroslav Klos. Dne 31. července vyhlášena všeobecná mobilisace a týž den plakátován manifest Jeho c. a k. Apošl. Veličenstva.” SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 76.

³¹⁴ Mezi ně patřil V. Polák, Josef Horák, Jaroslav Klos (účastnil se bojů u Valjeva) a Karel Vlček (říjen 1915). Dočasně osvobození byli ředitel Josef Měřička, odborný učitel František Khom a učitel František Červený, který byl povolán k vojenské službě 20. července 1916. Tamtéž, s. 153, 158, 174.

³¹⁵ Například na místo učitele Jaroslava Klose, definitivního učitele 2. třídy na obecné škole chlapecké, nastoupila teprve dvacetiletá absolventka učitelského ústavu Jitka Lindaurová, která jako první učitelka dlouhodobě vyučovala na chlapecké škole v České Skalici. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 272; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 154.

a nadále se řídila nařízeními, které výuku na dívčích školách přenechávaly pouze ženám.³¹⁶ V roce 1914 onemocněla učitelka Marie Schwarzová na dívčí měšťanské škole a její výuku museli bezplatně suplovat pedagogové z obou měšťanských škol a některé hodiny převzal také ředitel.³¹⁷ Náročnost tohoto období a vyčerpání učitelů nastiňuje pamětní kniha měšťanské školy dívčí: „*Ve válečné době pozorována byla u mužského učitelstva nervosa následkem přetížení prací a suplováním na dívčí měšťanské škole.*”³¹⁸

Válka vypukla nečekaně a pro školské úřady nebyly naprosto připraveny na následující události. Učitelé narukovali do armády a školské instituce nestíhaly zaznamenávat všechny odvedené.³¹⁹ Školy v této době přišly o značnou část pedagogického personálu a okresní školní úřady musely tuto situaci řešit. Pro udržení určité úrovně vzdělání, bylo potřeba, aby na škole učil i někdo zkušený a ne pouze čertví absolventi učitelských ústavů. Zřejmě proto tedy docházelo k přesunům zbývajících učitelů mezi institucemi, což dokazuje i případ Františka Kolaříka učitele z České Skalice, který i přes tíživý nedostatek pedagogických pracovníků na českoskalických školách byl v dubnu 1917 přesunut na místo definitivního učitele na měšťanské chlapecké škole do Červeného Kostelce.³²⁰ Kvůli nedostatečné evidenci odvedených učitelů často docházelo k omylům a na uprázdněnou pedagogickou pozici mohl být úředně dosazen také učitel, který přitom bojoval na frontě. K tomuto nedorozumění došlo také na škole v České Skalici, kam byl roku 1917 dosazen na uprázdněné pedagogické místo učitel Josef Čejchan, který v této době již dva roky bojoval v zahraničí. Na škole v České Skalici nikdy nevyučoval, jelikož se z války již nevrátil. Během válečných dob neměnily své pracovní pozice pouze světské učitelé a také i církevní učitelé. Roku 1914 odešel z města kaplan Jan Hlaváček, který od počátku války působil na bojišti jako polní kurát.³²¹ Během války se pak na škole vystřídali 4 zástupci katolické církve, kteří vedli výuku náboženství.³²² Ve školním roce 1916/1917 po odchodu kaplana Václava Falty nebyl ve městě, ani jeho okolí nikdo z náboženské obce, kdo by výuku náboženství převzal. Výuka tohoto předmětu byla ale v té době natolik podstatná, že nebylo možné ji zrušit.

³¹⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 130.

³¹⁷ Učitelé v době, kdy suplovali za učitelku na měšťanské škole vyučovali 28 hodin týdně a ředitel měšťanské školy vedl výuku 10 hodin týdně. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 249.

³¹⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 158.

³¹⁹ LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě*. 2015, s. 70.

³²⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 185.

³²¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 256.

³²² Katecheta František Videnský (do r. 1915), kaplan Václav Falta (duben 1915 - srpen 1916) a kaplan Josef Vomočil (od září roku 1917 - květen 1919). SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 400.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 250, 281, 330.

Vyučování katolického náboženství tak bylo výjimečně svěřeno světskému učiteli Josefu Kohlovi. Jednalo se o výuku v první třídě obecné chlapecké školy po dobu jednoho školního roku, poté již opět náboženství vyučoval církevní učitel.³²³ V ostatních třídách nadále vedli po celé válečné období náboženskou výuku zástupci jednotlivých náboženských vyznání.³²⁴

Nejen složení učitelských sborů ale i náplň práce učitelů došly během válečných let k velké proměně. Pedagogové měli kromě výuky na starost i záležitosti týkající se zásob potravin ve městě, jelikož po vypuknutí války většina zásob putovala na frontu a v zemi nastal nedostatek. Nastala tak potřeba regulovat množství základních surovin mezi obyvateli. V dubnu 1914 byly stanoveny maximální ceny mouky o rok později byl zaveden lístkový systém na mouku a chléb. Ve srovnání s venkovem dolehla válka tíživěji na obyvatele měst, kde se více projevoval nedostatek potravin a základních potřeb.³²⁵ V dubnu roku 1915 nařídila okresní školní rada vytvoření chlebové komise, která měla rozhodovat o rozdělování moučných produktů mezi obyvatele města. Rakouské úřady se snažily využít autority učitelů u obyvatelstva, a tak touto činností pověřila rada právě českoskalické učitele.³²⁶ Kromě chlební komise měli učitelé na starost sepisování a zajišťování zásob potravin, které byly uloženy v budovách obecných škol, a učitelky měly zase například na starost erární dodávky prádla.³²⁷ V září 1917 vyzvala okresní rada v Náchodě učitele, na základě žádosti berního správce pana Richtra, aby ve volném čase vypomáhali na berním úřadě při agendě výživových příspěvků. Vedení českoskalických škol odmítlo žádost vyplnit a zaslalo okresní školní radě oznámení, ve kterém ji informovalo o časovém vytižení učitelů z důvodu mimoškolních prací, pro které stěží zvládali své školní povinnosti.³²⁸

Pro různé mimoškolní aktivity, kterým se učitelé povinně věnovali i v čase školního vyučování, často docházelo k omezování výuky. Roku 1917 bylo vedení školy dokonce nuceno sloučit na dva měsíce třetí třídy dívčí a chlapecké obecné školy, poněvadž pět učitelů bylo vysláno do okolních obcí za účelem zajištění osevní plochy a nemohli tak vést výuku.³²⁹ Kromě slučování tříd se využívalo také polodenní vyučování či její úplné rušení na několik

³²³ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 183.

³²⁴ Výuku katolického náboženství vedl farář František Bakeš, katecheta Václav Kvasnička a farář J. Kašpar. Židovské děti pak učil náboženství Abraham Bäuml. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 417.

³²⁵ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 217.

³²⁶ Funkce v komisi se ujali ředitel měšťanských škol Josef Měřička, učitelé František Khom, Karel Vlček, František Jirman, František Kolařík, Roman Poláček, František Červený, Josef Kohl a učitelky Marie Straníková a Bedřiška Černá. Všichni členové chlební komise byli osvobozeni od vyučování. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s.131.

³²⁷ Tamtéž, s. 113.

³²⁸ Tamtéž, s. 194.

³²⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 294.

dní. Přesto, že učitelé vykonávali činnosti i nad rámec školních pracovních povinností, nebyli za to finančně nijak ohodnoceni. Dne 15. srpna 1916 podala místní školní rada a okresní výbor v České Skalici žádost, aby byly učitelstvu zvýšeny platy. Žádost byla odůvodněna tím, že za stávajících vysokých cen učitelstvo velmi strádá.³³⁰ V kronikách se objevují zápisy o zvyšování platu učitelů či peněžních odměnách za vyučování cizích jazyků. Přesto to situaci učitelů nijak nelepšilo, a tak dne 8. února 1918 podalo přímo českoskalické učitelstvo okresní školní radě v Náchodě pamětní spis o svých zoufalých existenčních poměrech.³³¹ V Národních listech se téhož roku objevil tento článek, který strádání učitelů potvrzoval: „*Naše učitelstvo je nejbídněji placeno ze všech oborů veřejných úředníků. Učitelům, jimž svěřují národové svůj dorost, platí se hůře než mnoholy dává stát ženě nádeníkově na vyživovacích příspěvcích, péče o školství a zdravotnictví uvízla na písčíně absolutismu zemského a finanční nouze zemské.*”³³² Snížení pracovních povinností se učitelský sbor dočkal až 16. února 1918, kdy okresní školní rada v Náchodě přípisem oznámila, že nesmí být učitelstvo nadále využíváno k nepřiměřeným a učitelstva nedůstojným úkonům.³³³

Městské školy byly bezprostředně vystaveny dozoru úřadů, které vyžadovaly oddanost Rakousko-Uhersku, což ovlivňovalo i zápisy do školních kronik, jejichž obsah byl bedlivě sledován inspektory zemské i okresní školní rady.³³⁴ Činnost českoskalických učitelů během válečných let kontroloval a hodnotil okresní školní inspektor František Paul. Učitelé svoji práci i přes množství povinností nijak nezanedbávali a každý rok obdrželi pochvalu. „*Posudek pana inspektora o vykonané inspekci byl velmi příznivý, konstatoval, že prospěch žáků na měšťanských školách je dobrý až velmi dobrý, vedení třídních knih a výkazů je správné, vedení úředních knih je vzorné, zejména pak pochválil dobrou harmonii v učitelském sboru.*”³³⁵ Za svoji činnost během válečných let obdrželi někteří učitelé a obyvatelé České Skalice roku 1916 vyznamenání. Mezi nimi byla i odborná učitelka Marie Straníková, která byla oceněna stříbrnou medailí s válečnou dekorací. Za zásluhy v Červeném kříži byl vyznamenán čestným odznakem 1. třídy s válečnou dekorací obvodní lékař Augustin Kordina.³³⁶

³³⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s.175.

³³¹ Tamtéž, s. 117, 130, 199 - 200.

³³² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 408.

³³³ Tamtéž, s. 409.

³³⁴ LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a měšťské děti*. [online]. 2015 [vid. 14. 3. 2020], s. 216.

³³⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s.137.

³³⁶ Tamtéž, s. 164.

Medailonky českoskalických učitelů a učitelek

Josef Měřička

Narodil se 28. února 1866 v Dobronicích u Bechyně. Studoval ve čtyřech gymnaziálních třídách v Českých Budějovicích a Jindřichově Hradci. Na Ústavu pro vzdělávání učitelů v Soběslavi získal vysvědčení dospělosti, vysvědčení učitelské způsobilosti pro obecné školy a vysvědčení učitelské způsobilosti pro měšťanské školy z přírodopisu, fyziky a matematiky. Působil jako podučitel v Chýnově (1886 - 1887), v Novém Městě nad Metují (1887 - 1888) a v České Skalici (1888 - 1890). Definitivním učitelem v České Skalici byl ustanoven dekretem zemské školní rady ze dne 30. dubna 1890. Dále působil jako správce jednotřídní obecné školy ve Lhotě pod Hoříčkami (1897-1900), učitel na měšťanské škole v Červeném Kostelci (1900 - 1902), učitel na dívčí měšťanské škole v Náchodě (1902 - 1908) a učitel na chlapecké měšťanské škole v Náchodě (1902 - 1914). Dne 30. dubna 1914 nastoupil funkci ředitele měšťanské školy chlapecké a dívčí a obecné chlapecké školy v České Skalici.³³⁷ V roce 1926 odešel ve věku 60 let do penze.³³⁸

Karla Pilnáčková

Narodila se 9. března 1896 ve Voticích. Školy obecnou a měšťanskou navštěvovala v Náchodě a poté studovala na tamní škole reálné, kde nabyla vysvědčení dospělosti roku 1914. Doplňující zkoušky složila na českém učitelském ústavu v Jičíně o rok později. Dekretem okresní školní rady v Náchodě ze dne 29. září 1915 byla ustanovena zastupující učitelkou při pěti třídní obecné dívčí škole v Náchodě II. obvodu, kde působila až do 31. července 1916.³³⁹ V září 1916 nastoupila jako učitelka na obecnou chlapeckou školu v České Skalici.³⁴⁰

Jan Čejchan

Narodil se 11. dubna 1891 v Hronově, kde se také vzdělával na měšťanské škole a posléze studoval na reálné škole v Náchodě. Následně se připravoval soukromě a vysvědčení dospělosti získal na učitelském ústavu v Praze dne 26. září 1910. Vysvědčení učitelské způsobilosti dosáhl u zkušební komise pro školy obecné a měšťanské v Praze dne 18. května 1914. Působil jako výpomocný učitel ve Velkých Svatoňovicích (1911 - 1912),

³³⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 238 - 239.

³³⁸ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012. s. 116.

³³⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 176.

³⁴⁰ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 376.

výpomocný učitel v Bezděkově (od ledna do července 1912), výpomocný učitel ve Žďárkách (1912 - 1914), zatímní učitel ve Velkém Poříčí (1914 - 1917). Roku 1917 byl ustanoven zatímním učitelem v České Skalici se služebným 1200K. Na učitelské místo ale nenastoupil, jelikož od 16. listopadu 1915 sloužil jako praporčík pěšího pluku č. 18.³⁴¹ Na konci školního roku 1916/1917 došla škole zpráva o jeho úmrtí.³⁴²

Marie Pavlíková

Narodila se 23. března 1880 v Přepysích, studovala na učitelském ústavu v Chrudimi a vysvědčení dospělosti s vyznamenáním získala dne 19. července 1899. O dva roky později složila zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné školy a v roce 1906 pro školy měšťanské v Hradci Králové. Absolvovala univerzitní kurz v Praze na filosofické fakultě, kde vykonala 19 kolokvijních zkoušek. Absolutorium z české univerzity obdržela dne 24. července 1912. Působila jako výpomocná učitelka ve Žďárkách (1899 - 1900), jako zatímní podučitelka v Hronově (1900 - 1904), definitivní učitelka I. třídy v Hronově (1904 - 1907). Dne 1. září 1915 nastoupila jako definitivní učitelka oboru historicko-gramatického na měšťanské dívčí škole v České Skalici. Působila zde do března roku 1920, kdy byla okresní školní radou v Náchodě jmenována definitivní odbornou učitelkou v Náchodě.³⁴³

Božena Papežová

Narodila se 26. října 1896. V letech 1907-1910 navštěvovala dívčí měšťanskou školu v Náchodě. V letech 1911 - 1913 studovala na dívčím ústavu ku vzdělávání učitelek v Chrudimi a další dva roky studovala na soukromém Ústavu ke vzdělávání učitelek v Litomyšli, kde nabyla vysvědčení dospělosti 14. července 1915. Působila jako výpomocná učitelka na obecné škole v Novém Městě nad Metují (1915 - 1916) a zastupující učitelka při obecné škole v Náchodě (1916 - 1917).³⁴⁴ V září 1917 nastoupila jako zastupující učitelka na obecnou chlapeckou školu v České Skalici.³⁴⁵

Anna Pekárková

Narodila se 14. srpna 1884 v Brzicích a navštěvovala tamní obecnou školu. Dále se vzdělávala v Ústavu školních sester v Hradci Králové. Vysvědčení způsobilosti k vyučování

³⁴¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 186.

³⁴² Tamtéž, s. 192.

³⁴³ Tamtéž, s. 154 - 155, 215.

³⁴⁴ Tamtéž, str. 194.

³⁴⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 400.

na školách obecných a měšťanských nabyta u zkušební komise při učitelském ústavu v Hradci Králové. Jako industriální učitelka působila mezi lety 1910 až 1918 v Třebešově a od 11. září 1917 ve Vestci. Od května 1918 nastoupila jako zatímní industriální učitelka při měšťanské dívčí škole v České Skalici, kde jí bylo poukázáno služné 624K. Za vyučování ve Vestci, kde nadále vyučovala i při práci v České Skalici, pobírala 176 K. Roku 1919 byla jmenována industriální učitelkou na měšťanské škole dívčí.³⁴⁶

Karel Vlček

Narodil se 5. prosince 1873 v Třebešově, navštěvoval tamní obecnou školu, načež studoval I. a III. ročník měšťanské školy v Kuksu a IV. v Jaroměřích. Na to vstoupil na učitelském ústavu v Hradci Králové, kdež roku 1893, kde získal vysvědčení dospělosti. Zkoušku učitelské způsobilosti pro obecné školy vykonal roku 1895 a o čtyři roky později zkoušku způsobilosti pro školy měšťanské. Jako zatímní podučitel působil na školách ve Vestci, Třebešově a ve Velkém Poříčí. Dekretem zemské školní rady roku 1897 byl jmenován definitivním podučitelem v Žernově, kde byl o rok později ustanoven definitivním učitelem. Dekretem zemské školní rady dne 9. července 1900 byl přemístěn na pozici učitele na měšťanskou chlapeckou školu v České Skalici.³⁴⁷

František Červený

Narodil se 17. července 1867 v České Skalici. Studoval na měšťanské škole v Náchodě (1880 - 1883) a následně čtyři roky studoval na učitelském ústavu v Hradci Králové, kde získal dne 27. června 1887 vysvědčení dospělosti. V roce 1891 složil úspěšně zkoušku před zkušební komisí v Jičíně a dosáhl způsobilosti učit na obecných školách. Vynesením okresní školní rady v Trutnově z roku 1887 byl ustanoven zatímním podučitelem při pětileté obecné škole ve Rtyni s ročním služným 400 zl. Následně působil jako zatímní podučitel při obecné škole dívčí v Úpici (1890 - 1892), jako definitivní podučitel na obecné škole v Havlovicích (1892-1894) a jako definitivní podučitel v Ohnišově (1894-1896). Vynesením okresní školní rady v Novém Městě nad Metují roku 1896 byl přeložen na místo podučitele při obecné škole v Červeném Kostelci s ročním služným 450 zl. Dne 23. listopadu 1908 byl ustanoven učitelem II. třídy na obecné škole pro chlapce v České

³⁴⁶ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 203, 211; SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 412.

³⁴⁷ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 54.

Skalici se základním služným 1200 K ročně.³⁴⁸ Dne 20. července 1916 byl povolán do vojenské služby.³⁴⁹ Sloužil jako voják v Nagy Kaniži v Uhrách, později v Čáslavi a v Josefově. Dne 22. října 1917 se vrátil do České Skalice a byla mu přidělena 4. třída obecné školy chlapecké.³⁵⁰

Jitka Lindaurová

Narodila se 26. května 1894 v Náchodě. Navštěvovala tamní měšťanskou dívčí školu a následně vyšší reálné gymnázium v Náchodě. Vysvědčení učitelské dospělosti poté získala na ústavu ku vzdělávání učitelek v Chrudimi roku 1913. Na školu v České Skalici nastoupila 12. září 1914.³⁵¹

³⁴⁸ Tamtéž, s. 166-168.

³⁴⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s.174.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 195.

³⁵¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 272.

8. Českoskalické školy mezi lety 1918 - 1921

Konec války přinesl všestranné nadšení československého obyvatelstva, které pramenilo především z očekávání lepší budoucnosti. Lidé za sebou měli čtyři válečné roky plné strádání a nedostatku, tudíž očekávali od nového státu naději na zlepšení životních podmínek. Občané také po tři sta letech prožívali národní nezávislost a učitelé již mohli bez obav vyjádřit své skutečné smýšlení.³⁵² Nadále nemuseli zapisovat do kronik chválu na Rakousko-Uhersko vynucovanou úřady, se kterou se sami neztotožňovali. Na školách v České Skalici byl vznik Československa přijat s velkým nadšením, jak dokazuje zápis ve školní kronice: „*Radostný jásot rozléhal se ulicemi města, domy na ráz ozdobeny prapory, práce v továrnách zastaveny a radostně vzrušené obyvatelstvo shromáždilo se před radnicí, aby vyslechlo zprávu o kapitulaci Rakouska a uznání československého státu.*” Dne 28. října 1918 na oslavu nového státu v České Skalici hrála v šest hodin večer před městskou radnicí kapela české národní písně, následně průvod obyvatelstva s lampiony procházel městem, které bylo vyzdobeno národními prapory. Další den se konala v učebně měšťanské školy chlapecké slavnost, kterou zahájil starosta města Rudolf Kolařík za přítomnosti zastupitelstva města, veřejných podniků, učitelských sborů, zástupců spolků a četných hostů. Pan Václav Jadrný, zemský advokát, objasnil ve své vlastenecké řeči význam dějinné chvíle, kdy byl vyhlášen samostatný československý stát a pan Břetislav Jahoda přečetl první zákon vydaný Národním výborem.³⁵³ Během prvních dnů po vzniku Československa bylo zřízeno Ministerstvo školství a národní osvěty, které vydalo výnos č. 320 Slib učitelstva republiky československé ze dne 27. listopadu roku 1918, jenž nařizoval učitelům, aby vykonali slib před čtyřmi zástupci okresních nebo jiných národních výborů. Slib měl být doplněn poučením o důležitosti osvobození národa, o úkolech českého školství a o platnosti stávajících zákonů.³⁵⁴ Tuto přísahu slavnostně složilo učitelstvo náhodského okresu na mimořádné schůzi učitelstva v hotelu Beránek v Náhodě 7. prosince 1918.³⁵⁵

Školní rok byl zahájen jak bylo do té doby obvyklé 16. září 1918, ale pravidelné vyučování začalo až 5. listopadu, převážně kvůli epidemii španělské chřipky, která se mezi

³⁵² Zápis ředitele ve školní kronice měšťanské školy v České Skalici: „Celý národ jásá a s ním i česká škola a ubohý zotročený učitel, jenž musil mít dvojí tvář, a jehož život byl hranou přetvářkou, jež nazývána byla rakouským vlastenectvím.” FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 30.

³⁵³ SOKA Náhod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 320 - 321.

³⁵⁴ Znění učitelského slibu: „Slibuji, že budu své výchovatelské povinnosti podle nejlepšího svého svědomí vykonávat, mládež svěřenou k dobru, pravdě a krásnu vésti, že budu prospěch školství vždycky na zřeteli míti, že budu platné zákony a předpisy zachovávat, a že budu na svém místě ze všech sil k povznesení československé republiky pracovat.” KÚSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. 2014, s. 10.

³⁵⁵ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 63-64.

žáky a učitelé rozšířila.³⁵⁶ Válečné období silně podlomilo zdraví dětí, což dokládá epidemie spalniček, která na škole vypukla.³⁵⁷ Škola nebyla navíc schopna v zimních měsících zajistit dostatečné vytápění místností, jelikož nadále přetrvával nedostatek uhlí a poruchy ústředního topení až do roku 1919. První hodina opětovného zahájení výuky v listopadu 1918 byla podle nařízení zemské školní rady věnována výkladu o významu zřízení Československého státu.³⁵⁸ Žákům byly podobné přednášky již velmi známé z dob Rakouska-Uherska, tentokrát se ale oslavovalo české vlastenectví, nikoli rakouské.³⁵⁹ Samotná podoba výuky jednotlivých předmětů ve škole nadále ale probíhala téměř stejně jako v době předválečné, jelikož v platnosti zůstala většina rakouských zákonů. Žáci nadále udržovaly dobrou školní docházku a na měšťanské školy dokonce docházelo více dětí než před první světovou válkou. Tento stav zapříčinil jednání školní rady o rozšíření měšťanské školy a ve školním roce 1919/1920 opravdu došlo k navýšení počtu tříd na měšťanské chlapecké škole, na které se otevřel čtvrtý ročník. Tento ročník byl na rozdíl od ostatních společný pro žáky i žákyně.³⁶⁰ Na obecných školách k žádným změnám v počtu tříd nedošlo, jelikož se počty žáků na těchto školách během války neustále snižovaly, a tak nebylo potřeba školu rozšiřovat.

Školáci se nadále účastnili oslav během školního roku, jejichž počet se po vzniku Československa nijak nesnížil, spíše naopak. Slavnosti týkající se Rakouska-Uherska či císařské rodiny nahradily oslavy na počest československého prezidenta T. G. Masaryka a dalších českých osobností. Jejich průběh byl pak velmi podobný oslavám z dob vlády Habsburků. Školy byly opět zdobeny praporky, tentokrát však pouze československými, a žáci naslouchali přednáškám o významu pana prezidenta a vláda habsburské dynastie byla dětem prezentována jako doba utrpení pro český národ.³⁶¹ V duchu českého vlastenectví se častěji připomínaly české události a výročí českých osobností. Například dne 8. listopadu 1918 místní školní rada a okresní školní rada nařídily celodenní prázdniny na oslavu uctění 298. výročí bitvy na Bílé Hoře. Odpoledne se všechny žákyně s učitelským sborem zúčastnily slavnosti na náměstí před radnicí, kde pan Josef Měřička, ředitel měšťanských škol, ve svém projevu objasnil lidu dějiny českého národa za vlády Habsburků až do světové války a prohlášení samostatného československého státu. Poté lid zapěl novou československou

³⁵⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 206, 208.

³⁵⁷ Například v dubnu roku 1919 výuku na obecné dívčí škole ve třech třídách znemožnila epidemie spalniček, kterou se nakazila polovina žaček z první až třetí třídy, jinak si žáci drželi dobré zdraví. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 329.

³⁵⁸ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 63-64.

³⁵⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 324, 326, 327.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 339.

³⁶¹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 208, 210.

hymnu Kde domov můj.³⁶² Nově se na školách slavily také státní svátky zemí, které bojovaly za první světové války na straně Dohody. Běžné bylo vyvěšení praporů 4. července, v den prohlášení nezávislosti USA, či 14. července v den francouzského svátku Svobody.³⁶³ S Francií i USA mělo Československo velmi dobré politické vazby. Zároveň oba státy bojovaly v první světové válce proti Rakousko-Uhersku a dopomohly ke vzniku Československa, a tak byly oslavy státních svátků těchto zemí obyvatelstvem přijímány. V nově vzniklém státě byl školní rok zakončován přednáškami, které připomínaly žákům významné české osobnosti, či události, např. Jana Husa nebo popravu českých pánů na Staroměstském náměstí.³⁶⁴ Snaha odstranit ze škol vše habsburské a rakouské byla velká, a tak již v březnu 1919 žáci obdrželi pololetní vysvědčení na nových blanketech Československé republiky.³⁶⁵

I po vzniku Československa se myslelo na chudé žáky školou povinné. Udržovala se tradice vánoční nadílky, která se pravidelně začala konat na přelomu 19. a 20. století. Nově ji ale nezajišťovala místní školní rada, jak tomu bylo v době předválečné, ale spolek Československé péče o dítě. Tento spolek započal svoji činnost v České Skalici v říjnu 1919, a to rozdáváním polévky dětem.³⁶⁶ Nadílky probíhaly v prosinci v tělocvičně měšťanské školy pro dívky.³⁶⁷ V poválečné době ale nestrádaly děti pouze v Československu. Roku 1921 zasedání ministerské rady rozhodlo o zapojení Československa do humanitární činnosti ve prospěch hladovějícího Ruska.³⁶⁸ V České Skalici se obyvatelé do této činnosti zapojili a pořádali sbírky peněz, oblečení a látek pro ruské děti. Vybrané prostředky se pak předávaly Červenému kříži.³⁶⁹ Zároveň na českoskalických školách byly v létě od roku 1921 ubytovávány české děti z Vídně. Prázdninové pobyty pro děti zajišťoval spolek České srdce a jejich cílem bylo zlepšení stavu dětí jak po fyzické tak i psychické stránce.³⁷⁰ Je tedy zřejmé, že městu Česká Skalice nebyla lhostejná situace dětí po první světové válce, a to jak českých, tak i dětí v zahraničí. Můžeme to také interpretovat jako ukázkou lepších se ekonomických a hospodářských podmínek ve městě, což umožňovalo poskytovat hmotnou

³⁶² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 321 - 322.

³⁶³ Tamtéž, s. 334.

³⁶⁴ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 215.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 210.

³⁶⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 340.

³⁶⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 213.

³⁶⁸ ZIEGLER, Aleš. *Pomoc Československé republiky hladovějícímu Rusku a Ukrajině v letech 1921-23 a 1932-33*. Brno, 2020. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/l39nk/>>. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, s. 14.

³⁶⁹ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 230-231, 232.

³⁷⁰ *České srdce 1918-2018*. 2018, s. 31.

pomoc. Lepší ekonomické podmínky také dokazuje modernizace města v roce 1919, kdy byla zavedena elektrifikace, což se týkalo i školních budov. Podle původních plánů měla být na českoskalických školách elektřina zavedena do bytu ředitele a správce obecné školy, na chodbách, v tělocvičně měšťanské dívčí školy a v kreslárně na měšťanské chlapecké škole, kde měla být také elektřina zavedena do jedné třídy. Cena za instalaci by ale přesáhla stanovený rozpočet 6000 K, tudíž byla elektřina zavedena pouze do dvou učeben a na chodbě na měšťanské chlapecké škole.³⁷¹

Výrazné změny, které přišly se vznikem Československa, nastaly v postoji nového státu ke katolické církvi a také v podobě pedagogických sborů a postavení učitelů. Katolická církev byla v nově vzniklém státě vnímána jako dědictví rakouské nadvlády. Dne 25. listopadu roku 1918 vydalo Ministerstvo školství a národní osvěty výnos č. 214, jehož prostřednictvím vyzývalo školy, aby nechaly na vlastním rozhodnutí žáků a jejich rodičů, zda se budou nadále účastnit náboženských úkonů. Účast či neúčast na těchto cvičeních nesměla ovlivňovat prospěchové známky ani z mravů ani z náboženství. Výuka náboženství se nadále stala nepovinným předmětem.³⁷² Lze se domnívat, že v České Skalici katolická církev neměla moc příznivců mezi pracovníky škol, jelikož byly téměř okamžitě zrušeny každodenní modlitby, které probíhaly před vyučováním, a žáci se již neúčastnili bohoslužeb na začátku ani konci školního roku. Zároveň byly ze všech učeben odstraněny náboženské předměty.³⁷³ Výuka náboženství jako školnímu předmětu ale zrušena nebyla a nadále pokračovala.³⁷⁴ Počty žáků, kteří navštěvovaly hodiny katolického náboženství, byly ale výrazně nižší než za dob Rakousko-Uherska, jelikož se ve společnosti výrazně projevíly tendence sekularizace ve společnosti. Například v okresech Hradec Králové a Pardubice vystoupilo z katolické církve 190 školáků a 650 rodičů ohlásilo změnu náboženského vyznání.³⁷⁵ Tyto tendence lze sledovat i na českoskalických školách. Po skončení války velké množství žáků přešlo od římsko-katolické církve k Církvi československé, která vznikla 8. ledna 1920, nebo zůstalo bez vyznání.³⁷⁶

³⁷¹ SOkA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 83-84.

³⁷² KRIVÁNEK, Jan. *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v Republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1925. s. 102; VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. 1988, s. 75.

³⁷³ SOkA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 80.

³⁷⁴ Katolické vyznání vyučoval farář František Bakeš a kaplan Jindřich Svoboda, evangelické vyznání od ledna 1919 farář J. Hromádka a nově se vyučovalo také vyznání jednoty československé, které vedl farář Jaroslav Hromádka. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 330, 326, 348.

³⁷⁵ FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech*. 1987, s. 32.

³⁷⁶ Na obecné škole chlapecké v pátém ročníku v roce 1921 přestoupilo k Československé jednotě 5 žáků z celkových 51. V prvním ročníku pak 8 žáků ze 32 zůstalo bez vyznání. Pro žáky, kteří přešli k Církvi československé, bylo na

Změny v pedagogických sborech se týkaly zejména postavení učitelek. Během první světové války byl velký počet učitelů odveden na frontu a jejich školní povinnosti za ně přebíraly většinou učitelky, což způsobilo nárůst počtu žen na škole. Ke konci války se někteří z odvedených učitelů vrátili zpět na učitelská místa a učitelské sbory na chlapeckých školách tak zůstaly poměrně ustáleny. V poválečných letech však docházelo ke změnám na učitelských místech na dívčích školách v České Skalici, kam byly dosazovány nové učitelky na uprázdněná místa po odchodu učitelky Marie Schwarzové do penze a přeložení Marie Pavlíkové na školu v Náchodě.³⁷⁷ Nadále již učitelky na chlapeckých školách nevyučovaly a učily pouze v dívčích třídách. Roku 1919 byl zrušen celibát pro učitelky, které se mohly nově vdát, aniž by se pak následně musely vzdát své učitelské profese. O rok později se jako první učitelka provdala v České Skalici Bedřiška Černá a jako vdaná žena nadále učila na obecné škole dívčí.³⁷⁸ Jednalo se však o jednu z mála pozitivních změn v českém školství. Pedagogové, kteří si od vzniku nového československého státu slibovali vyšší peněžní příjmy a lepší postavení pedagogické profese ve společnosti, byli roku 1921 pravděpodobně velmi zklamáni. V tomto roce totiž vešel v platnost zákon č. 495, jenž snížil služební požitky státních a veřejných zaměstnanců a jmenovitě učitelstva.³⁷⁹ Bojovná povaha se u učitelů na východě Čech neztratila, a tak stejně jako na konci 90. let 19. století se i ve 20. letech učitelstvo pohraničních okresů broumovského, náchodského, novoměstského a trutnovského shromáždilo a protestovalo proti uzákonění těchto vládních předloh 23. prosince 1921 na Dobeníně. Protestu se účastnilo 650 osob, což bylo více než v 19. století, ale přesto jejich hlas nikdo nevyslyšel.³⁸⁰

Na správu škol v České Skalici stále dohlížela místní a okresní školní rada.³⁸¹ V roce 1919 se opět začalo jednat o vedení českoskalických škol, čímž znovu otevřela diskuse z roku 1913. Místní školní rada obdržela od okresní školní rady přípis, ve kterém byla vyzvána, aby se k situaci definitivně vyjádřila. Podle návrhů předložených místní školní radě měly mít

českoskalických školách zajištěno náboženské vyučování, které vedl farář Jaroslav Hromádka. Bohoslužby Církve československé se konaly v tělocvičně měšťanské dívčí školy do roku 1940, kdy si Církev československá vybudovala vlastní kostel. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 119.; SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz z roku 1920-1921 národní škola chlapecká, nestr.

³⁷⁷ V roce 1919 nastoupily učitelky Růžena Poláčková, Anna Broučková a Růžena Nývltová a v roce 1921 nastoupily nové dvě učitelky na měšťanskou školu dívčí Božena Kaisvinklerová a Milada Nekolová. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 213, 216, 223 - 224.

³⁷⁸ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 346.

³⁷⁹ SLÁMOVÁ, Jana. *Právní postavení učitelů 1848 - 1948*. 2012, s. 25.

³⁸⁰ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 233.

³⁸¹ Roku 1919 skončil ve funkci okresního inspektora František Paul, který tuto práci vykonával 14 let, a na jeho místo nastoupil v červnu 1920 Josef Trejtnar, ředitel obecné a měšťanské školy v Kyšperku. První inspekci na českoskalických školách vykonával v lednu 1921. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 214 - 216.

obecná a měšťanská škola téhož pohlaví jednu správu. Případně by chlapecké školy mohly spadat pod společného ředitele a dívčí školy pak každá pod vlastní samosprávu. Svůj názor k této záležitosti vyjádřily také českoskalické učitelky prostřednictvím memoranda, ve kterém žádaly, aby obecnou a měšťanskou školu dívčí vedla žena - ředitelka. Jednalo se o první jednání místní školní rady, do kterého se zapojily také místní učitelky, což lze interpretovat jako ukázkou změny společenského postavení žen ve městě po první světové válce.³⁸² Místní školní rada po zvážení všech argumentů rozhodla v neprospěch změn na úrovni vedení škol. Zároveň ale připustila společnou správu pro obecné a měšťanské školy téhož pohlaví po odchodu správce obecné dívčí školy Karla Pleskače z funkce.³⁸³ O rok později, v březnu roku 1920, odešel Karel Pleskač do penze a na jeho místo byla dosazena slečna Renata Hrubá jako zatímní řídící učitelka.³⁸⁴ O obsazení pozice ve vedení českoskalické školy rozhodla zemská školní rada, když nařídila oddělení měšťanské dívčí školy v České Skalici od správy měšťanské chlapecké školy a zřídila pro dívčí měšťanskou školu místo definitivní ředitelky s funkčním přídavkem 600 K. Ředitelce byla zároveň pod správu dána dívčí obecná škola. Měšťanská a obecná škola chlapecká byla ponechána nadále pod vedením ředitele Josefa Měřičky.³⁸⁵ Proti tomuto rozhodnutí podala místní školní rada v České Skalici odvolání na ministerstvo společně s městským zastupitelstvem, jakož i se zastupitelstvy všech příškolených obcí, s odůvodněním, že rozhodnutí neodpovídá usnesení místní školní rady. Protest proti zřízení pozice ředitelky na českoskalických školách lze v tomto případě vnímat jako snahu o zachování vedoucích pozic výhradně pro muže, jak bylo do této doby obvyklé. Ministerstvo školství a národní osvěty však odvolání zamítlo z důvodu nedostatečné legitimizace zmíněných korporací, jelikož rozhodování o obsazení ředitelské pozice nebylo v jejich kompetenci. Místní školní rada musela rozhodnutí zemské školní rady respektovat a dne 1. srpna nastoupila do funkce ředitelky obecné a občanské dívčí školy v České Skalici

³⁸² V roce 1919 ale ženy stále nebyly členkami místní školní rady. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 335.

³⁸³ SOkA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 9, 75.

³⁸⁴ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 345.

³⁸⁵ Zpráva od zemské školní rady: „Vyslechnuvše všechny zájemníky, zejména také zemský výbor správní, oddělujeme správu měšťanské školy dívčí v České Skalici od správy měšťanské školy chlapecké a zřizujeme pro měšťanskou školu dívčí místo definitivní ředitelky s funkčním přídavkem 600 K, přiděluje ředitele této školy zároveň správu dívčí školy obecné v České Skalici. V důsledku toho proměňujeme při dívčí škole obecné místo definitivního řídícího učitele v místo definitivní učitelky. Funkční přírůstek ředitele měšťanské školy v České Skalici, který nadále mimo školu tu bude spravovat tamní obecnou školu chlapeckou, bude činit 600 K ročně., nynější ředitel její však, jsa definitivně ustanoven, obdrží pro svoji osobu funkční přírůstek v dosavadní výši, pokud zůstane na svém nynějším služebním místě. Tímto zásadním rozhodnutím zemského školní rady zbaven ředitel Josef Měřička definitivy ředitele na dívčí měšťanské škole.“ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 215.

Anna Libosvárová.³⁸⁶ V roce 1921 byla tedy v České Skalici ustanovena první žena na místo ředitelky a zároveň došlo k definitivnímu rozdělení správy škol podle pohlaví, na obecnou a měšťanskou školu chlapeckou a obecnou a měšťanskou školu dívčí. Ředitelem chlapeckých škol nadále zůstal Josef Měřička.³⁸⁷

Medailonek ředitelky na měšťanské dívčí škole

Anna Libosvárová

Narodila se 1. prosince 1874 v České Skalici. Vzdělávala se na pětiletou obecnou školu v České Skalici a od roku 1887 v první až třetí třídě měšťanské školy v Jaroměři. Mezi lety 1890 až 1893 studovala na dívčím učitelském ústavu v Brně, kde nabyla vysvědčení dospělosti, a následně působila jako zatímní podučitelka na obecné škole pro dívky v České Skalici (1894 - 1897). V květnu 1897 nabyla v Praze vysvědčení o učitelské způsobilosti pro školy obecné s vyznamenáním a ve stejném roce byla jmenována dočasně učitelkou při měšťanské škole pro dívky v Náchodě. O dva roky později získala v Hradci Králové vysvědčení o způsobilosti pro školy měšťanské a roku 1900 se stala definitivní učitelkou na měšťanské škole pro dívky v Náchodě. V roce 1921 byla jmenována definitivní ředitelkou na obecné a měšťanské škole pro dívky v České Skalici.³⁸⁸

³⁸⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 216, 219.

³⁸⁷ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 115.

³⁸⁸ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 222.

9. Porovnání podob českoskalického školství v 19. a na počátku 20. století

Českoskalické školy došly během 19. a počátku 20. století velkých změn. Většina proměn byla ovlivněna školskými zákony vydanými v tomto období.³⁸⁹ Proměňovalo se postavení učitele, jeho hmotné zabezpečení a zvyšoval se počet žen ve školství. Měnil se také povolený počet žáků ve třídě, podoba školních osnov i dohled nad výukou. Vliv na základní školství v České Skalici měl kromě vydaných školských zákonů také vývoj samotného města. Podobu školství ovlivňoval demografický růst obyvatelstva, zvýšená industrializace či elektrifikace. To vše kladlo velké nároky na změny v prostorovém zázemí školy a personálním složení. Nesmíme také zapomínat, že během 19. a na počátku 20. století proběhlo několik válečných konfliktů, které měly negativní dopad na celé české země, a současně tedy i na české školství.

Velkou proměnou během sledovaného období prošla správa školy a povinnosti spojené s pozicí řídícího učitele. Do poloviny 19. století měl správu celé školy na starost jeden člověk, a to řídící učitel,³⁹⁰ který musel obstarávat vše potřebné jak pro školu, podučitele, tak i pro sebe. Všichni českoskaličtí vyučující bydleli ve školní budově společně. Platy učitelé v této době nedostávali, jelikož neexistovaly žádné školní úřady, které by jim je vyplácely, a tak učitelé museli sami vybírat jakési školné od rodičů žáků, tzv. sobotáles. Peníze získávali také od přiškolených obcí nebo z různých školních akcí, mezi které například patřil vánoční zpěv žáků. Řídící učitel přerozděloval získané finance na školní potřeby a na výplatu pro sebe a podučitele. Ne vždy vybrané peníze stačily na pokrytí školních nákladů, a tak některé výdaje musel řídící učitel hradit sám.³⁹¹ Situace vyučujících se zlepšila roku 1855, od kdy se o platy pedagogů začala starat obec.³⁹² Učitelé se tak nadále mohli plně věnovat vzdělávání žáků, aniž by museli myslet na finanční situaci školy. Byt učitelů se v této době přebudoval pro potřeby výuky, což pro řídícího učitele znamenalo stěhování do podnájmu, který si musel

³⁸⁹ Jednalo se o Všeobecný školní řád z roku 1774, Říšský školský zákon z roku 1869a jeho pozdější novely a Definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské z roku 1905.

³⁹⁰ Během let 1800 - 1914 se na farní/obecné škole vystřídalo 6 ředitelů/řídících učitelů - Augustin Šmíd (do 1826), Viktorin Kejzlar (1826 - 1837), Josef Winter (1837 - 1855), Josef A. Kolisko (1855 - 1871), Jan Poličanský (1871 - 1903), Karel Pleskač (1905 - 1920). ŠŮLA, Jaroslav. *Sen o ratibořickém dětství: osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové*. Liberec: Bor, 2009, s. 71; KLOS, Jan. *Paměti města Česká Skalice*. Česká Skalice: Městská spořitelna. 1935, s. 30 – 31.; VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice*. 2014, s. 88, 133, 137.

³⁹¹ Za každého žáka škola dostala peněžní obnos, ze kterého bylo 10% strháváno na podporu chudých žáků. MBN, Památní kniha školy Česko-skalické, zápis z roku 1850.

³⁹² Plat řídícího učitele činil 84 zl. stř. ročně. První podučitel dostával 189 zl. a druhý podučitel 157 zl. ročně. MBN, Památní kniha školy Česko-skalické, zápis z roku 1857.

již platit, na rozdíl od místnosti ve školní budově.³⁹³ Zásadní zlom ve školství přinesl na konci 60. let 19. století tzv. říšský školský zákon, který výrazně ovlivnil ekonomické a sociální zabezpečení učitelů.³⁹⁴ Upravoval finanční odměny pro učitele, a to do takové výše, aby mohli uživit svou rodinu.³⁹⁵ Výše finančních odměn pedagogů během dalších třiceti let stále stoupala a poslední větší úprava platů roku 1903 zavedla mzdy pro učitele již o 300 procent větší, než jaké ukládal zákon na počátku 70. let.³⁹⁶ Hmotné zajištění učitelů se ale přesto stále nijak výrazně nezměnilo. S nárůstem platů totiž stoupala také výše daní a cen zboží, tudíž zvyšování výplat znamenalo pro učitele pouze udržování určitého standartu.

Postupně se také začala proměňovat podoba učitelské profese. Pedagogové získávali vzdělání v první polovině 19. století zejména na hlavních školách, ale od roku 1869 se učitelé začali převážně vzdělávat na učitelských ústavech, například v Hradci Králové. Zajímavé je, že na počátku 20. století na českoskalických školách učili také pedagogové, kteří původem nepocházeli ze severovýchodních Čech.³⁹⁷ V průběhu 19. století bylo učitelské povolání převážně mužskou záležitostí. Ženy se ale postupně přestávaly ztotožňovat s předurčenou rolí matek a hospodyněk a začaly usilovat o stejné vzdělání jaké bylo přístupné mužům.³⁹⁸ Nejen postavení žákyň, ale rovněž pozice dospělých učitelek se od dnešní situace velmi lišila. Ženy, které se rozhodly pro profesi učitelky, se nemohly vdát, jelikož byl do roku 1919 pro všechny učitelky platný celibát. V České Skalici se zápisy o první učitelce objevují roku 1871.³⁹⁹ Ke konci 19. století začali být chlapci a děvčata na českoskalické škole vyučováni zvlášť, což mělo výrazný vliv na počet učitelek, které vyučovaly v dívčích třídách. Nárůst pracovních pozic pro učitelky ovlivnilo také úplné rozdělení obecné školy na chlapeckou a dívčí a vznik měšťanské školy, a tak postupně v České Skalici učilo přibližně stejné množství učitelek jako učitelů. Do podoby učitelských sborů na všech školách citelně zasáhla první světová válka.

³⁹³ MBN, Památní kniha školy Česko-skalické, zápis z roku 1850, 1857.

³⁹⁴ Byl vydán roku 1869 a zaváděl osmiletou povinnou školní docházku, nové učební předměty, prohlašoval všechny hlavní jazyky za rovnoprávné. KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*, 2008, s. 97.

³⁹⁵ V roce 1870 se platy učitelů na obecných školách pohybovaly v rozpětí zhruba 300 - 600 zl. ročně. MACKOVÁ, Eva. *Dějiny školy v Českém Meziříčí. Proměny venkovské školy v letech 1869 – 1948*. In: Oficiální stránky Obce České Meziříčí [online]. [vid. 28. 2. 2020] Dostupné z: https://www.ceskomezirici.cz/web/dokumenty/soubory/skola/dejiny_skoly_cm.pdf, s. 10.

³⁹⁶ V roce 1889 byl vydán nový zákon o učitelských platech a českoskalická škola přesunula do čtvrté platební třídy. Plat učitele činil 400 zl. ročně s možností získat 100 zl. navíc. V roce 1892 již byly učitelské platy pohybovaly mezi 500 - 800 zl. ročně a od roku 1894 byly navyšovány po pěti letech ještě o 50 až 100 zl. Úpravy z roku 1903 zvýšily základní roční plat na obecných školách na 1200 – 1600 K a pětiletými přídávky ve výši 200 K. Definitivně ustanovený učitel také nově nárok na penzi. ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 1997, s. 74.; SOKA, Náchod, 1003 Fondy Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné školy 1881 – 1892, netr.

³⁹⁷ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 238 - 239.

³⁹⁸ Roku 1890 vzniklo soukromé dívčí gymnázium Minerva. Maturitní zkoušku ale dívky musely skládat na chlapeckém gymnáziu. Až od roku 1907 ji mohly složit na své škole. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. 1999, s. 64.

³⁹⁹ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 53.

Hodně učitelů z České Skalice bylo odvedeno na frontu a na jejich místa byly většinou dosazeny učitelky. Ženy během války získaly lepšího postavení ve společnosti a po vzniku Československa se nově začaly zapojovat do porad místní školní rady, zejména v otázce vedení škol. Sepsáním memoranda místní školní radě učitelky orodovaly za samostatnou správu dívčích škol a vytvoření nové pozice ředitelky na těchto institucích. Emancipaci žen ve společnosti v České Skalici definitivně potvrdilo jmenování první ředitelky na měšťanskou dívčí školu v roce 1921. V téže roce byly také tři učitelky zvoleny jako členky místní školní rady.⁴⁰⁰

Nejen podoba učitelského sboru, ale také podoba výuky a její podmínky se mezi lety 1800 - 1921 velmi proměnily. Na počátku 19. století výuka pobíhala v dřevěném domku z roku 1643, který v zimních měsících neposkytoval dostatečnou ochranu před zimou a mrazy.⁴⁰¹ Jednalo se o jednotřídní školu v Bohaté ulici, kde vyučoval jeden učitel. Škola se ale postupně rozrůstala, počet žáků se zvyšoval a spolu s ním i počet učitelů na škole.⁴⁰² Zajištění dostatečných prostor pro všechny žáky postupně začalo být problematické vzhledem k finanční náročnosti, kterou to sebou přinášelo. Žáci se těsnali v jedné místnosti a pokud vyrušovali, dostali rákoskou. V České Skalici ale učili lidé, kteří si uvědomovali důležitost vzdělání, a tak se jim dařilo školu rozšiřovat i s vědomím, že jejich práce nebude nijak finančně odměněna.⁴⁰³ Problémy s nedostatkem učebních prostor vyřešila roku 1864 nová budova, kam se škola přestěhovala a sídlila zde i v prvních dvaceti letech 20. století.⁴⁰⁴ O pět let později došlo ke změnám také v samotné výuce a školních osnovách. Do konce 60. let se na českoskalické farní škole učilo převážně základní trivium (čtení, psaní, počítání) a náboženství, což bylo dáno školským zákonem z roku 1774. Od roku 1869 již nestačila pouhá gramotnost u žáků, požadovaly se nově také znalosti potřebné pro hospodářství a průmysl. Školským zákonem se tak farní škola v České Skalici roku 1869 proměnila na obecnou školu a rozšířil se také počet vyučovacích předmětů.⁴⁰⁵ Kromě obecných škol Hasnerův zákon definoval také školy měšťanské, které začaly vznikat v České Skalici až na

⁴⁰⁰ SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 351.

⁴⁰¹ Budova zřejmě roku 1789 prošla větší úpravou, jak připomíná pamětní deska. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 103.

⁴⁰² Ve 20. letech 19. století již vedli výuku tři muži - jeden učitel a dva podučitelé. ŠŮLA, Jaroslav. *Sen o ratibořickém dětství*. 2009, s. 71.

⁴⁰³ Do roku 1872 již měla tříd pět. SOkA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Školní kronika 1942 - 1946, s. 9.

⁴⁰⁴ V roce 1885 zakoupila školní rada dům č. p. 275, nacházející se přímo za budovou obecné školy, který byl následně upraven pro školní účely. Tento dům byl potřebný zejména po rozdělení obecné školy na chlapeckou a dívčí. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 20.

⁴⁰⁵ Zavedl nové předměty, např. přírodopis, zeměpis a dějepis, měřičství, tělocvik pro chlapce, ruční práce a domácí hospodářství pro dívky. ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1988, s. 173.

přelomu 19. a 20. století, a to jak pro chlapce, tak i pro dívky.⁴⁰⁶ Na tomto typu škol mohli žáci získat znalost dvou cizích jazyků, na obecné škole pouze jednoho.⁴⁰⁷ Na počátku 19. století se sice německy učilo v jedné třídě farní školy, ale jednalo se o výuku němčiny jako hlavního jazyka, ne jako nepovinného předmětu. Zkvalitnila se také péče o fyzickou kondici žáků od roku 1869, kdy se stal tělocvik povinný pro chlapce i dívky.⁴⁰⁸ Na počátku 20. století již výuka v České Skalici probíhala v moderních budovách, kde bylo zavedeno ústřední topení a zavedena pitná voda. V učebnách sice nadále bylo okolo 80 žáků, ale stále to byl nižší počet než v předchozím století. V roce 1919 došlo k elektrifikaci města, což se týkalo také jedné ze škol.⁴⁰⁹ U kvality výuky tedy došlo od 19. století ke značnému zlepšení.

Žáci do školy docházeli od pondělí do soboty a trávili v ní čas od osmi hodin ráno do tří hodin odpoledne, což se udrželo až do 20. let 20. století. Součástí školní docházky byly také návštěvy kostela, různé slavnosti či výlety. Slavností se žáci účastnili několikrát do roka. Po celé 19. století až do vzniku Československa se oslavy nesly v duchu opěvování rakouského vlastenectví, císařské rodiny a významných událostí pro Rakousko-Uhersko. Po vzniku Československa se podobné oslavy udržely, ale tentokrát se vyzdvihoval prezident T. G. Masaryk a významné československé události. Nadále se vyvěšovaly praporky a pořádaly se poučné přednášky pro žáky o významu nového státu stejně, jako se předtím o důležitosti monarchie. Na konci školního roku se pak žáci těšili na výlety, které se v 19. století konaly většinou po okolí České Skalice za účelem poznávání místní fauny a flory. Na počátku 20. století učitelé se žáky navštěvovali i vzdálenější kouty českých zemí a také Moravu.

Kdybychom nahlédli do výuky v době mezi lety 1800 až 1921, naskytl by se nám úplně jiný pohled než v dnešní třídě co do počtu žáků. Jako příklad mohu uvést školní rok 1844/1845, kdy navštěvovalo českoskalickou dvoutřídní školu 167 žáků.⁴¹⁰ Od konce 60. let bylo školským zákonem povoleno pouze 80 žáků ve třídě.⁴¹¹ V České Skalici stoupl počet žáků mezi lety 1844 - 1889 o 281 procent, na což škola neměla dostatečný počet učeben.⁴¹²

⁴⁰⁶ Od roku 1883 byly označeny jako vyšší druh vzdělávání než obecné školy a poskytovaly tak rozšířený počet předmětů. VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 109.

⁴⁰⁷ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*, 2008, s. 97.

⁴⁰⁸ Od roku 1883 byla výuka tělocviku pro dívky pouze dobrovolná. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. 1999, s. 64 - 65.

⁴⁰⁹ Na chlapecké měšťanské škole byla elektřina zavedena do dvou učeben a na chodbě. SOKA Náchod, 1003 Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1912-1935 (2), s. 83-84.

⁴¹⁰ Celkový počet žáků tvořilo 83 chlapců a 84 dívek. SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Výkaz pilnosti žáků (od roku 1852), nestr.

⁴¹¹ ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. 1997, s. 74.

⁴¹² V roce 1889 bylo na škole zapsáno 637 žáků. KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 54.

Sice se v České Skalici v roce 1889 nacházela již pětiletá škola (v pátém ročníku se nacházely dvě paralelní třídy), ale přesto do jedné třídy průměrně docházelo sto dětí. Vliv na počet žáků měl zejména demografický rozvoj obyvatelstva v České Skalici, který souvisel z rozkvětem průmyslu ve městě a v kraji.⁴¹³

Počty žáků ovlivňovaly i množství pedagogických pracovníků na škole. Od jednotřídní školy s jedním učitelem na počátku 19. století si škola prošla výraznou proměnou. S každou povolenou třídou se současně rozšířil učitelský sbor o dalšího pedagoga. Od 80. let, kdy se začaly třídy obecné školy dělit na chlapecké a dívčí, stoupl počet učitelů ale i učitelek.⁴¹⁴ Vliv na počet pedagogů mělo také zřízení nové měšťanské školy ve městě roku 1898.⁴¹⁵ Do počátku první světové války se tak učitelské sbory rozrůstaly a postupně je tvořili učitelé společně s učitelkami, což bylo třeba ještě v polovině 19. století nepředstavitelné. Do roku 1914 se ve městě nacházely již čtyři školy a s nimi čtyři samostatné učitelské sbory, které tvořilo dohromady 19 učitelů a učitelek.⁴¹⁶ Do celkového počtu pedagogů nejsou započítány zástupci církve, kteří vedli náboženskou výuku. Válka pak zapříčinila nedostatek pedagogů, jenž způsobil spojování výuky několika tříd či úplné rušení vyučování a přetrvával i po vzniku Československa.⁴¹⁷

Chod škol a zejména výsledky pedagogické práce byly již v 19. století předmětem dohledu a kontroly různých orgánů. Do poloviny 19. století na vzdělávání dohlížela zejména církev. Nadřízeným učitelů v České Skalici byl farář, který vedl náboženskou výuku, ale zároveň dohlížel na práci pedagogů. Větší kontrolu chodu školy měl pak na starosti děkan, který při vizitacích hodnotil znalosti žáků nebo zápisy do školních knih.⁴¹⁸ V roce 1869 školský zákon odebral církvi dohled nad školstvím a ponechal jí pouze vedení výuky náboženství.⁴¹⁹ Přesto katolické liturgie nadále provázely žáky školním rokem. Od 70. let 19. století na školy dohlížely nově zřízené okresní a místní školní rady.⁴²⁰ V České Skalici již

⁴¹³ V roce 1833 se ve městě nacházelo 1625 obyvatel a 248 domů. Počet obyvatel stále narůstal a již v 80. letech se ve městě nacházelo přes 2500 obyvatel. Během sčítání lidu v roce 1881 se v České Skalici se nacházelo 280 domovních čísel a 2535 obyvatel (z toho 1220 mužů a 1315 žen). Roku 1891 proběhlo další sčítání lidu, a to vykazovalo 282 domů a 2569 obyvatel. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2011, 1. díl. s. 518.; VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí*. 2012, s. 35, 48.

⁴¹⁴ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018, s. 47.

⁴¹⁵ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 4-7.

⁴¹⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 218.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1907 - 1939, s. 69.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920, s. 214-215.

⁴¹⁷ Státní okresní archiv Náchod, Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výbor školního v České Skalici 1912 - 1935 (2). s. 97.

⁴¹⁸ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. 2018. s. 28.

⁴¹⁹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1988, s. 173.

⁴²⁰ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 2008, s. 97.

od roku 1865 fungoval školní výbor, který spadl pod kompetence obce a dohlížel na správu školy.⁴²¹ Místní školní rada ve městě vznikla až v roce 1872 a na školu nadále dohlížel také okresní školní inspektor. Na přelomu století došlo ke změnám v okresní správě. Původně českoskalická škola spadala pod okresní školní radu v Novém městě nad Metují a od roku 1900 již hlavní dohled nad školou měla okresní školní rada v Náchodě.⁴²²

Mezi lety 1800 - 1921 ovlivnily chod školy v České Skalici tři vojenské události.⁴²³ V období války za italskou nezávislost se v kronikách objevují zápisy o hodinách ručních prací, při kterých dívky zhotovovaly části oděvů pro vojáky.⁴²⁴ Bojovalo se ale mimo území českých zemí, a tak válka se přímo školy více nedotkla. Naopak boje v roce 1866 se konaly přímo České Skalici a jejím okolí. Následkem toho došlo při přesunu vojsk ke zničení školní budovy a výuka tak byla na určitou dobu úplně znemožněna.⁴²⁵ Zásah do výuky přinesla i první světová válka, během níž se ze školních místností stal lazaret, skladiště pro zásoby potravin a často také ubytovna pro vojáky.⁴²⁶

Samotné město Česká Skalice také prošlo od 19. století do počátku 20. století různými změnami, které měly určitý vliv i na školství ve městě. V severovýchodních Čechách během 19. století vzkvétal textilní průmysl. Vliv průmyslového rozvoje v České Skalici je patrný na darech, které průmyslníci věnovali škole. Na chudé děti se myslelo od počátku 19. století, ale v té době musel těmto dětem přispívat sám řídící učitel. Postupně s rozkvětem průmyslu obyvatelé města začali mít více financí, z nichž část věnovali škole. V roce 1851 například darovalo 33 měšťanů peníze na obuv pro žáky.⁴²⁷ Na přelomu 19. a 20. století se již občané každou zimu skládali na vánoční nadílku pro chudé děti nebo jim finančně přispívali na školní výlety na konci školního roku. Učitelé tuto laskavost občanů nepřehlíželi a pořádali pro ně od 80. let 19. století poučné přednášky, které měly velký úspěch.

Je tedy patrné, že škola v České Skalici prošla během jednoho století velkou proměnou. Školské zákony způsobily změny zejména ve vyučovacích předmětech a správě škol. Podoby škol a jejich personálního složení výrazně zasáhl demografický růst

⁴²¹ V roce 1862 byl přijat nový obecní řád, který ukládal místní samosprávě zabývat se školskými otázkami z hlediska organizačního a finančního. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1996. 284 s.: il. ISBN:80-205-0088-X, s. 140.

⁴²² SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 43.

⁴²³ Roku 1859 ovlivnila výuku italská válka za nezávislost. Roku 1866 přes město přecházela rakouská a později pruská vojska. V roce 1914 zasáhla město první světová válka.

⁴²⁴ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století.* 2018, s. 30.

⁴²⁵ Během prusko-rakouské války se v místnostech školy nacházela nemocnice nejprve pro rakouské a poté pro pruské vojáky. Tamtéž. s. 44.

⁴²⁶ SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 294.; SOKA Náchod, 1003 Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice, Pamětní kniha 1898 - 1918, s. 265.

⁴²⁷ KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století.* 2018, s. 31.

obyvatelstva, s nímž rostl i počet žáků na škole. Změny se ale netýkaly pouze vyššího počtu žáků, kteří do školy docházeli, a ním i počtu pedagogů, ale zejména došlo ke zřízení nových škol ve městě, což zvýšilo úroveň města v okrese. I přes negativní válečné události, které město a samotnou školu zasáhly, se rozvoj českoskalického školství nezastavil a nadále se škola rozšiřovala a modernizovala.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusila vytvořit ucelený obraz základního školství v České Skalici v letech 1900 - 1921. Práce v úvodu poskytuje přehled českého školství a zachycuje podobu základního školství ve městě Česká Skalice na přelomu 19. a 20. století. Dějiny českoskalického školství na počátku 20. století jsou v této práci rozděleny do tří období. První období je charakteristické rozvojem školství a stavbou nových školních budov. Tento rozkvět škol a i samotného města zastavila první světová válka, jejímuž období je věnována další část práce. Posledním zkoumaným obdobím jsou první poválečné roky, kdy došlo k významné změně ve správě českoskalických škol.

Na počátku prvního zkoumaného období, 1900 - 1914, se v České Skalici nacházely čtyři školy, z nichž dvě byly obecné a dvě měšťanské. Všechny třídy v této době rozdělené podle pohlaví žáků a podle toho vypadal i učitelský sbor. Na chlapeckých školách vyučovali pouze učitelé a na dívčích školách převážně učitelky, ale některé předměty na dívčí škole vyučovali učitelé z chlapeckých škol. To nám poukazuje na vyšší profesní postavení učitelů v této době, jelikož učitelky na chlapeckých školách učit nemohly. Dobré ekonomické podmínky doby demonstruje růst učitelských platů, které byly upraveny novelou z roku 1905 a zajišťovaly tak učitelům jisté hmotné zajištění i přes neustálý nárůst cen zboží. Dohled nad školami zajišťovaly okresní a místní školní rady, které zavedl školský zákon roku 1869. Vliv na školu měla v této době stále i katolická církev. Dohlížela v této době již pouze na výuku náboženství, přesto byl ale celý školní rok protkán katolickými liturgiemi. Do období rozkvětu a prosperity jak škol, tak i města, zasáhlo vypuknutí první světové války.

Válečné období mezi lety 1914 až 1918 ovlivnilo celé české země, školství nevyjímaje. Školní budovy nebyly nadále využívány pouze ke vzdělávání žáků, ale často se měnily v nemocnice či sloužily jako ubytovny pro vojsko. Po celou dobu války pak vybrané školní místnosti sloužily jako skladiště potravin. Žáci spolu s učiteli se účastnili mimoškolních aktivit, mezi které patřily různé sbírky nebo zajišťování potravin. Školní docházka na školách byla po celou dobu poměrně dobrá, počet zameškaných hodin byl výrazně nižší než průměrný počet v českých zemích. I během války se zaváděla výuka nových předmětů. Školní budovy nebyly nijak výrazně poničené, a tak se v nich stále mohlo učit. Obyvatelé města nadále školu podporovali finančně a zároveň tím, že žáky posílali do školy. Bída a nedostatek se ale základnímu školství samozřejmě nevyhnuly. Na školách byl po celou dobu nedostatek pedagogů, výuka se často rušila a platy učitelů byly velmi nízké. Konec války a vznik Československa byl vítán velmi kladně vítán. V České Skalici již před válkou

i během ní byly mezi obyvatelstvem patrné projevy českého vlastenectví, což ovlivnilo přijetí vzniku samostatného státu obyvatelstvem, a v poválečném období se projevilo také ve školní výuce.

První roky po vzniku Československa jsou pak charakteristické odklonem žáků a jejich rodin od římsko-katolické církve, která byla vnímána jako památka rakouské monarchie. Hodně žáků přecházelo k Církvi československé nebo zůstalo úplně bez vyznání. Výrazná změna se také projevila v postavení učitelek ve městě, které během války zastupovaly učitele odvedené na frontu a jejich počet v učitelských sborech během válečných let stoupl. Po roce 1918 se ženy také začínají zapojovat do jednání místní školní rady a snaží se o prosazení samostatné správy dívčích škol, což se nakonec stalo v roce 1921, kdy do vedení dívčích škol byla poprvé jmenována ředitelka.

Počátek 20. století byl pro Českou Skalici a školy ve městě plný změn. Ve městě vznikly nové dvě školní instituce a byly vystavěny nové školní budovy. S tím souvisely i změny ve správě škol. Válka pak rozvoj škol i města zastavila, ale nijak definitivně. Město se po jejím skončení dále rozvíjelo, roku 1919 byla například zavedena elektřina. Po vzniku Československa se ve městě značně projevila sekularizace společnosti, a to i u žáků a jejich rodin. Odklon od římsko-katolické církve ovlivnil i podobu školního roku, který již nebyl zahajován bohoslužbami, a žáci se nadále neúčastnili každý školní den ranních mší. K zásadním změnám ve školství ale v prvních letech Československa nedošlo. Většina zákonů z doby Rakousko-Uherska zůstala v platnosti. Až roku 1922 došlo ke změně v osnovách vydáním tzv. Malého zákona a pro školství nastalo nové období, které již tato práce nesleduje.

Seznam použitých pramenů a literatury

Nevydané prameny

Archiv Muzea Boženy Němcové v České Skalici, Kronika města Česká Skalice 1792 - 1893 (1914 - 1918).

Archiv Muzea Boženy Němcové v České Skalici, Kronika města Česká Skalice 1918 - 1945.

Archiv Muzea Boženy Němcové v České Skalici, Památní kniha školy Česko-Skalické 1788 – 1880.

Státním okresní archiv Náchod, Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výboru školního v České Skalici 1865 - 1912 (1).

Státní okresní archiv Náchod, Fond Místní školní rada Česká Skalice, Protokol projednání výbor školního v České Skalici 1912 - 1935 (2).

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Pamětní kniha 1898 - 1918.

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Pamětní kniha 1907 - 1939.

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Pamětní kniha obecné dívčí školy 1902 - 1920.

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Protokol 1909 - 1910.

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Výkazy - Devítiletá škola chlapecká (školní roky 1900 - 1901, 1913 - 1914, 1916 - 1917, 1919 - 1920, 1920 - 1921).

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Výkazy - Devítiletá škola dívčí (školní roky 1900 - 1901, 1913 - 1914, 1916 - 1917, 1919 - 1920, 1920 - 1921).

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Výkazy - Národní škola dívčí (školní roky 1900 - 1901, 1913 - 1914, 1916 - 1917, 1919 - 1920, 1920 - 1921).

Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Výkazy - Národní škola chlapecká (školní roky 1900 - 1901, 1913 - 1914, 1916 - 1917, 1919 - 1920, 1920 - 1921).

Použitá literatura:

BARTÁK, Jan. *Historie školství ve Vysoké Srbské*. In: Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod: Státní okresní archiv Náchod č. 16 (2018), s. 27-56.

BAŠTECKÁ, Lydia. *Náchod*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2009. 56 s., [100] s. obr. příl.: il. ; 21 cm (Zmizelé Čechy) ISBN:978-80-7432-015-6 (váz.).

BAŠTECKÁ, Lydia, EBELOVÁ, Ivana (edd.). *Náchod*. Praha : Lidové noviny, 2004. 420 s., fot. (Dějiny českých měst.) ISBN:80-7106-674-5.

BOUZA, Erik, MÜHLSTEIN, Ludvík. *Česká Skalice: Stručné dějiny města*. Česká Skalice: MNV, 1975.

České srdce 1918-2018: československá sociální péče v Rakousku. 1. vydání. Praha: Matfyzpress, nakladatelství Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, 2018. 89 s., 2 nečíslované strany obrazových příloh : ilustrace (některé barevné), portréty, faksimile ISBN:978-80-7378-364-8.

FRAJDL, Jiří. *Vybrané kapitoly z regionálních dějin východních Čech: Vývoj školství a osvěty*. Hradec Králové: Pedagog. fak., 1987, 73 s. Učební texty vys. škol. ISBN (Brož.):.

GÖTZ, František. *Jaroslav Kvapil*. Praha: Ministerstvo informací, 1948.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. [2. vyd.] Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 s. : barev. mapy ; 24 cm ISBN:978-80-7106-906-5.

HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Praha: Grada, 2011, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5.

HORKÝ, Roman. *Učitelství v Hradci Králové a jeho studenti. Příspěvek k charakteristice adeptů učitelství do roku 1918.* Východočeské listy historické. Hradec Králové: Ústav historických věd PdF VŠP. 2011, č. 28.

KÁBRT, Vojtěch. *Protestantismus na českém severovýchodě, život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938.* Hradec Králové, 2015. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta.

KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství.* 1. díl. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1929. 4 sv. ; 24 cm (Nové cíle ; 328; Škola vševědná ; 22).

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky.* Praha : Grada, 2008. 224 s. (Pedagogika.) ISBN:978-80-247-2429-4.

KLOS, Jan: Paměti města Česká Skalice. Česká Skalice: Městská spořitelna, 1935.

KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867-1914.* Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968, 131 s. Spisy Pedagogické fakulty University J. E. Purkyně v Brně.

KOTYK, Jiří. *František Karel Potěšil (1864-1935). Učitel a spolkový pracovník na rozhraní dvou epoch.* Pardubice : Helios, 2009. 248 s., fot. ISBN:978-80-85211-25-2.

KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, Josef, SPĚVÁČEK, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 184 s.

KŘIVÁNEK, Jan. *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v Republice Československé.* Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1925.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* 1. díl, A-G. Prah : Libri, 1996. 874 stran: ilustrace, fotografie, mapy ISBN:80-85983-13-3.

KUNSTOVÁ, Nikola. *Proměny školství v České Skalici v 19. století*. Bakalářská práce, Liberec, 2018. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická.

KŮSOVÁ, Petra. *Školství v době I. Československé republiky*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta.

LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ Martina, JIRÁNEK Tomáš. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, 277 s. ISBN 978-80-7432-499-4.

LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2009. 853 s. : il. (Česká historie) ISBN:978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. 2. díl, Život všední a sváteční. Vyd. 1. Pardubice : Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, 2005. 180 s. ISBN:80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., [24] s. obr. příl. (převážně barev.) : il., portréty (Kolumbus ; sv. 142) ISBN:80-204-0737-5.

MATULOVÁ, Jana. *Ředitelé škol ve školské legislativě (1900-2006)* [online]. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/bbpjt/>>.

NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Marie L. Neudorfová. Praha : JANUA, [1999]. ISBN:80-902622-2-8.

NOVÁK, Pavel [et al.] *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. 341 s., fot. ISBN:978-80-86874-06-7.

PAJEROVÁ, Jana. *Česká Skalice v letech 1938 - 1945*. Liberec, 2012. Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická.

PRŮCHA, J., ed.. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál. 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

RYCHLÍK, Jan, PENČEV, Vladimír. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha : Vyšehrad, 2013. 685 s. [Kniha vychází k 80. výročí založení nakl. Vyšehrad (1934-2014); Chronologický přehled] ISBN:978-80-7429-387-0 (váz.).

ŘEHÁČEK, Karel. *Plzeňské školství v době Velké války (1914 - 1918)*. In: Dějiny ve škole - Škola v dějinách / V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2010.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*. Kateřina Řezníčková. Praha : Libri, 2007. 215 s. ISBN:978-80-7277-163-9.

SEMERÁKOVÁ, Klára. *Obraz života Boženy Němcové v umělecké tvorbě autorů 19. a 20. století s přihlédnutím k regionální literatuře Českoskalicka*. Diplomová práce. Olomouc 2017. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta.

SLÁMOVÁ, Jana. *Právní postavení učitelů 1848 - 1948*. Bakalářská práce. Plzeň, 2012. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická.

SMEJKAL, Vladimír, SCHELOVÁ BACHRACHOVÁ Hana. *Velký lexikon společenského chování*. Grada, 2007. 354 s. ISBN 9788024715605.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů*. 2. svazek, r. 1848 - 1913. Ilustroval Jan ŠAFRÁNEK. Praha: nákladem Matice české, 1918, 452 s. Novočeská bibliotéka.

ŠIMEK, František. *Soustava rakouského školstva obecného*. Tábor 1884.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Vyd. 2., dopl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Učebnice pro vysoké školy (SPN).

ŠTVERÁK, Vladimír, ČADSKÁ, Milada. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha : Karolinum, 1997. 88 s. [Učební text pro posluchače Husitské teologické fakulty.] ISBN:80-7184-508-6.

ŠŮLA, Jaroslav. *Sen o ratibořickém dětství. Osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové*. Šůla, Jaroslav. Liberec : Nakladatelství Bor, 2009. 106 s., fot. ISBN:978-80-86807-67-6.

UHLÍŘ, Jiří. *Dějiny biografů a kin v Jaroměři a v Josefově (1904-2018)*. In: Stopami dějin Náchodska : sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod: Státní okresní archiv Náchod č. 16 (2018), s. 311 - 340.

VALIŠOVÁ, Alena. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Editor Hana KASÍKOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2011, 456 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3357-9.

VALTERA, Jiří. *Historie včelařského spolku v České Skalici*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Filozofická fakulta. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/lklttq/>>.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: SPN, 1988, 153 s. ISBN (Brož.):.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Vyd. 1. V Brně : Masarykova univerzita, 1992. 147 stran (Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica = Spisy Univerzity Masarykovy v Brně. Filosofická fakulta ; č. 293) ISBN:80-210-0458-4

VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012. 362 s., [8] s. obr. příl. : il. (některé barev.), portréty ; 24 cm [Obsahuje bibliografii] ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.).

VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2014. 216 s., ISBN:978-80-7465-102-1.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*. Pavla Vošahlíková. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1996. 284 s. : il. (Členská knihnice) [Poznámky; Životopisné údaje] ISBN:80-205-0088-X.

ZIEGLER, Aleš. *Pomoc Československé republiky hladovějícímu Rusku a Ukrajině v letech 1921-23 a 1932-33*. Brno, 2020. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/l39nk/>>.

Internetové zdroje:

DVOŘÁKOVÁ, Z. Naděžda. *Opět všichni bratři a sestry v církvi otců*. Evangelický týdeník Kostnické jiskry [online]. 2018, roč. 103, č. 19, [cit. 2020-03-08]. Dostupné z: <http://evangelickytydenik.cz/archiv.html?rocnik=2018&cislo=19&x=12&y=8>

HANIČÁK, Ondřej. *O činnosti matice Opavské*. [online]. 2017 [vid. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <http://www.maticeslezska-opava.cz/text/54-140-let-maticni-cinnosti.html>.

Jaroslav Kvapil: *Princezna Pampeliška*. Český rozhlas Vltava. [online]. 5. 12. 2015 [vid. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/jaroslav-kvapil-princezna-pampeliska-5031255>

LENDEROVÁ, Milena. *První světová válka a městské děti*. Theatrum historiae [online]. 2015, č. 16, s. 215, 217 [vid. 14. 3. 2020]. ISSN 2571-0621. Dostupné z: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/67752/10_Lenderov%C3%A11_abst.pdf?sequence=1.

MACKOVÁ, Eva. *Dějiny školy v Českém Meziříčí. Proměny venkovské školy v letech 1869 – 1948*. In: Oficiální stránky Obce České Meziříčí [online]. [vid. 28. 2. 2020] Dostupné z: https://www.ceskemezirici.cz/web/dokumenty/soubory/skola/dejiny_skoly_cm.pdf

POKORNÝ, Jiří. *První máj a jeho tradice*. Britské listy [online]. 2004-05-01 [cit. 2020-3-16].

Říšská sbírka zákonů [online]. [vid. 28. 3. 2020]

Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Obrazové přílohy:

1. Stará škola v Bohaté ulici. Foto převzato z VLČKOVÁ,Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.), s. 104.
2. Obecná škola. Foto převzato z VLČKOVÁ,Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.), s. 110.
3. Dívčí měšťanská škola v Zelené ulici. Foto převzato z VLČKOVÁ,Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.), s. 111.
4. Dívčí měšťanská škola v Zelené ulici. Foto převzato z VLČKOVÁ,Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.), s. 24.
5. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a Malá fara. Foto převzato z VLČKOVÁ,Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. 362 s., ISBN:978-80-7465-030-7 (váz.), s. 137.
6. Lazaret v budově měšťanské dívčí školy. Státní okresní archiv Náchod, Fond Základní devítiletá škola Česká Skalice (1796 - 2005), Pamětní kniha 1898 - 1918. nestr.



1. Stará škola v Bohaté ulici. V této budově se vyučovalo do roku 1864.



2. Obecná škola. V této budově sídlila škola od roku 1864.



3. Měšťanská škola dívčí v Zelené ulici.



4. Měšťanská dívčí škola.



5. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a Malá fara.



6. Lazaret v budově měšťanské dívčí školy.